

ISMA INFORMĀCIJAS
SISTĒMU
MENEDŽMENTA
ANNO 1994 AUGSTSKOLA

ISMA University of Applied Sciences

International scientific conference

**NEW APPROACHES
AND CURRENT LEGAL RESEARCH**

November 3–4, 2022

IZDEVNIECĪBA
BALTĪJA
PUBLISHING

2022

International scientific conference «New approaches and current legal research»: conference proceedings (November 3–4, 2022. Riga, the Republic of Latvia). Riga, Latvia : “Baltija Publishing”, 2022. 208 pages.

HEAD OF ORGANISING COMMITTEE

Romans Djakons, Dr.sc.ing., Professor, Academician, President of ISMA University of Applied Sciences.

Each author is responsible for content and formation of his/her materials.

The reference is mandatory in case of republishing or citation.

CONTENTS

HISTORY AND THEORY OF LAW AND STATE

The police ombudsman role in the protection of human rights and freedoms in Ukraine under the conditions of military aggression

Datsiuk T. K., Dzevytska L. S., Kravtsova M. O.8

Gender component of modern education

Zaiats N. V.12

To the question of the system of scientific categories in jurisprudence

Mytrofanov I. I.15

General theoretical analysis of the essence of the state

Nazarenko O. A.20

Understanding of the obligation by R. von Jhering in the work
“The Purpose in Law”

Popovykh T. P.23

The concept and essence of the educational function of the state

Seredunko A. A.26

Functional characteristics of the Ukrainian statehood
(some theoretical considerations)

Sivak V. M.30

Historical and legal experience of the health care system of Ukraine:
case study of evacuation hospitals and bed capacity

Turchina M. O., Kazak R. A.34

The Right to Justice: The Case of the «Polish Vagabonds» (1795-1802)

Forostiuk O. D.37

CONSTITUTIONAL AND MUNICIPAL LAW

«Municipal man» as the basic concept of local democracy

Baymuratov M. O., Kofman B. Ya.40

Constitutional and legal support for the development of mediation in Ukraine

Derkach V. V.44

Constitutional and legal fundamentals of civil society in Ukraine

Zastavna O. P.47

Enhancing constitutional and legal guarantees of person's
and citizen's political rights and freedoms as the key to development
of the rule of law and civil society in Ukraine
Rehushevskiy E. Ye...... 51

CIVIL LAW AND CIVIL PROCEDURE. FAMILY LAW

The concept and essence of the principle of voluntariness
in the mediation procedure
Vasylieva-Shalamova Z. V., Karpiak Ya. A...... 56

Departure of a child abroad: current problems
Horban N. S...... 61

Classification of genetic information as an object of civil law regulation
Krushelnyska H. L...... 65

Something about extrajudicial dispute resolution in the civil procedure
of Ukraine and England
Minchenko R. M., Minchenko D. A...... 69

The scope of freedom of will of a juvenile
Savchenko V. O...... 74

Local corporate lawmaking as a tool for filling gaps in the corporate
legislation of Ukraine
Sulyma A. P...... 76

ECONOMIC LAW AND ECONOMIC PROCEDURE

Certain aspects of the preemptive right implementation to purchase
a share in an LLC
Lukomska O. V...... 81

Assessment of the possibilities of legal support for the establishment
of the ideology of social justice in society using the conclusions of scientific
schools of the economic and legal profile and post-war factors
Mishchenko V. S...... 85

LABOR LAW AND SOCIAL WELFARE LAW

Unemployment in Ukraine as one of the global consequences
of full-scale the Russian aggression
Burka A. V., Bodnaruk M. I...... 89

The role of conciliation bodies in resolving collective labor disputes Kuznetsova M. Yu., Tkachenko V. V.	93
Peculiarities of the implementation of the right to work in the conditions of martial law in Ukraine Mozechuk L. V.	97
AGRARIAN AND ENVIRONMENTAL LAW. LAND LAW	
The problem of land protection in Ukraine Danylyuk S. M.	102
Legal problems of environmental safety (in the context of armed aggression of the Russian Federation against Ukraine): international and national legal aspects Kovtun O. M.	105
ADMINISTRATIVE LAW AND PROCEDURE.	
FINANCE LAW. INFORMATION LAW	
Modern theory of information law: questions of methodology Aristova I. V.	109
Subjects of administrative regulation of the placement of orphans and children deprived of parental care according to the legislation of Ukraine Dychko N. V.	112
Directions of the development of administrative and legal security for the introduction of e-education in Ukraine Kluban M. V.	116
Theoretical and praxeological aspects of implementation the principle of collegiality in the activities of local councils (on example of the Ukraine) Lisnichenko A. S.	120
Ways of judicial protection of subjective public rights Marchenko O. O.	124
To the issue of tools for protecting the subjective rights of participants in administrative relations, such as compensation for damage caused by illegal actions (inaction) of public administration subjects Riabchenko Ya. S.	128

Influence of e-commerce on peculiarities of legal regulation of customs formalities for goods in international postal and express shipments in Ukraine Slychko S. V.	132
Special features of the procedure of exemption from financial liability for non-fulfillment of tax duties during the martial law in Ukraine Smakohrai M. K.	136
To the issue of the legal nature of tax conflicts Chaika V. V.	141
French experience of administrative and legal regulation in the field of natural gas production and gas supply policy Yumoranov D. I.	144
CRIMINAL LAW AND CRIMINOLOGY.	
CRIMINAL AND PENAL LAW	
On issues of development of criminal responsibility for collaboration activity (on the example of the draft bill No. 7279 dated from April 12 th , 2022) Akimov M. O.	148
Collaborative activity: criminal characteristic of the objective side of the crime Vasylenko Y. V.	152
Psychodynamic structure of the subject's personality criminal offence Veresha R. V.	156
The imposition of a milder punishment than provided by law under the legislation of Ukraine and the Republic of Latvia Konovalchik Ye. O.	160
Criminal legal protection of civil aviation against acts of illegal interference: international experience Moshniaha L. V., Yermolenko-Kniazieva L. S., Kniazieva K.	164
Features of the qualification of theft committed under the conditions of the state of martial Nikolaienko T. B., Bilyk A. A.	168
On the issue of systematization of the characteristics of victims of criminal offenses committed in the field of housing construction Pyvovarov V. V., Sirets O. O.	171

CRIMINAL PROCEDURE AND CRIMINALISTICS

General conditions of trial as determinants of court tactics
in criminal proceedings

Myroshnychenko Yu. M.175

Computer intelligent technologies in anti-corruption monitoring
of legislative and law enforcement processes

Shyrovkov V. A., Nadutenko M. V., Yuschenko S. S.179

**EUROPEAN UNION LAW. INTERNATIONAL LAW
AND COMPARATIVE LAW**

The role of civil society in combating corruption in the European Union
(Integrity Pacts)

Bocharova N. V., Shkabaro V. M., Paleeva Y. S......184

The necessity of global reform of Security Council – is a challenge
of our time

Krasnikova O. V.188

Legal personality of international organizations
(on the example of the International Maritime Organization)

Prots O. Ye.192

The Black Sea grain initiative: the importance of the WTO engagement
to ensure human rights in the context of food security

Rashevskaya K. Ye.196

«Grain corridor» in Ukraine: principles of operation and implementation
of the project

Surilova A. O.199

Regulation of online gambling platforms in EU legislation

Shcherbak H. R.204

HISTORY AND THEORY OF LAW AND STATE

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-263-0-1>

THE POLICE OMBUDSMAN ROLE IN THE PROTECTION OF HUMAN RIGHTS AND FREEDOMS IN UKRAINE UNDER THE CONDITIONS OF MILITARY AGGRESSION

РОЛЬ ПОЛЦЕЙСЬКОГО ОМБУДСМЕНА В ЗАХИСТІ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОЇ АГРЕСІЇ

Datsiuk T. K.

*Candidate of Sciences (History),
Associate Professor at the Department
of Social Humanities
and Legal Disciplines
Kryvyi Rih Educational and
Scientific Institute
Donetsk State University
of Internal Affairs
Kryvyi Rih, Ukraine*

Дацюк Т. К.

*кандидат історичних наук,
доцент кафедри соціально-
гуманітарних та загальноправових
дисциплін
Криворізький навчально-науковий
інститут
Донецького державного
університету внутрішніх справ
м. Кривий Ріг, Україна*

Dzevytska L. S.

*Candidate of Sciences (Pedagogic),
Associate Professor at the Department
of Social Humanities
and Legal Disciplines
Kryvyi Rih Educational and
Scientific Institute
Donetsk State University
of Internal Affairs
Kryvyi Rih, Ukraine*

Дзевицька Л. С.

*кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри соціально-
гуманітарних та загальноправових
дисциплін
Криворізький навчально-науковий
інститут
Донецького державного
університету внутрішніх справ
м. Кривий Ріг, Україна*

Kravtsova M. O.

*Candidate of Sciences (Law),
Associate Professor at the Department
of Social Humanities
and Legal Disciplines
Kryvyi Rih Educational and
Scientific Institute
Donetsk State University
of Internal Affairs
Kryvyi Rih, Ukraine*

Кравцова М. О.

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри соціально-
гуманітарних та загальноправових
дисциплін
Криворізький навчально-науковий
інститут
Донецького державного
університету внутрішніх справ
м. Кривий Ріг, Україна*

У розвинутих демократичних країнах інститут омбудсмена посідає важливе місце в системі органів, що здійснюють контроль за діяльністю апарату управління і захищають права і свободи людини та громадянина від незаконних дій органів влади. Уперше його було засновано у Швеції в 1809 р. для обмеження влади короля шляхом здійснення зазначеним обраним представником нагляду за дотриманням законодавчих актів парламенту судами та іншими органами влади [1].

В одних державах ця посадова особа іменується омбудсменом, в інших – посередником або парламентським уповноваженим із прав людини. Це пояснюється насамперед різним історичним середовищем, неоднаковою правовою культурою, впливом конституційно-правових систем.

Можна виділити певні ознаки, що об'єднують усіх омбудсменів. Вони полягають у тому, що статус такої особи характеризується:

1. незалежним становищем в системі державних органів;
2. незмінюваністю протягом усього строку повноважень парламенту, який її призначив;
3. відкритістю та доступністю для усіх громадян, які потребують захисту своїх прав і свобод;
4. відсутністю формалізованих процедур розгляду скарг і звернень;
5. безоплатністю надання допомоги;
6. зв'язаністю не тільки правовими нормами, а й уявленнями про справедливість і «здоровий глузд».

В Україні посада омбудсмена існує з 1998 року і називається «Уповноважений Верховної Ради України з прав людини» [2].

Але важливе значення у процесі забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина в Україні, зокрема у воєнний час, займає поліція та уповноважені з питань контролю за дотриманням прав людини в поліцейській діяльності (поліцейські омбудсмени).

З прийняттям у 1979 році Асамблеєю Ради Європи «Декларації про поліцію» [3] було закріплено правовий статус та базові принципи роботи поліції. Основи правового статусу поліції виходять з наступного:

- поліція є державною службою, створеною відповідно до закону, в обов'язки якої входить підтримка і охорона правопорядку;
- поліцейський повинен протидіяти фактам порушення закону;
- для повного здійснення прав людини і основних свобод основною умовою є наявність мирного суспільства, що користується привілеями порядку і громадської безпеки;

– на посаді поліцейського не можуть працювати особи, які, перебуваючи на службі в поліції, порушили права людини;

– прийняття правил професійної етики поліції з урахуванням прав людини і основних свобод сприятиме вдосконаленню європейської системи захисту прав і основних свобод людини.

Відповідно до Закону України «Про національну поліцію» [4] Національна поліція служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку. Так, у статті 2 зазначеного закону визначено основні завдання поліції, а саме надання поліцейських послуг у сферах:

1. забезпечення публічної безпеки і порядку;
2. охорони прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави;
3. протидії злочинності;
4. надання в межах, визначених законом, послуг з допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги.

З метою реалізації державної політики у сфері забезпечення охорони прав і свобод людини під час виконання покладених на поліцію завдань, Головою Національної поліції України було підписано Наказ від 27.11.2015р. № 124., відповідно до якого було затверджено Положення про створення Управління забезпечення прав людини Національної поліції України [5].

Структура Управління забезпечення прав людини Національної поліції України складається з таких відділів, як :

– Відділ уповноважених Голови з питань контролю за дотриманням прав людини в поліцейській діяльності;

– Відділ організаційного забезпечення діяльності ізоляторів тимчасового тримання.

Відділ уповноважених Голови з питань контролю за дотриманням прав людини в поліцейській діяльності (поліцейські омбудсмени) забезпечує контроль за дотриманням прав і свобод людини працівниками поліції при

підтриманні публічної безпеки та порядку, під час виявлення та розкриття злочинів, запобігання адміністративним і кримінальним правопорушенням та протидії злочинності, досудового розслідування кримінальних правопорушень, виконання інших завдань, покладених на поліцію

Правовий статус поліцейського омбудсмена безпосередньо пов'язаний із правовим статусом самого Управління забезпечення прав людини, зокрема, можна виділити проведення таких заходів у сфері прав людини: освітня діяльність, контрольні заходи, аналітична діяльність та налагодження діалогу. Виходячи з правового статусу Управління та, безпосередньо Відділу уповноважених Голови з питань контролю за дотриманням прав людини в поліцейській діяльності (поліцейські омбудсмени), можна зробити наступні висновки:

– поліцейський омбудсмен є спеціалізованим омбудсменом в системі захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні, що функціонує у окремому підрозділі структури Національної поліції, а саме її Центральному органі управління (апараті);

– правовий статус поліцейського омбудсмену обумовлений завданнями, що нормативно покладені на Управління забезпечення прав людини;

– створення та функціонування інституту поліцейського омбудсмену є позитивними змінами у системі забезпечення захисту та охорони прав і свобод людини і громадянина, що відповідає загальній тенденції змін в Україні у даній сфері. В той же час, інститут спеціалізованого омбудсмену передбачає певну незалежність в процесі здійснення своїх повноважень, що, в певній мірі, втрачається за визначенням правового статусу поліцейського омбудсмену, що наразі має місце в Україні.

Література:

1. Голяк Л. В. Інститут спеціалізованого омбудсмена: світовий досвід організації та діяльності: монографія / Голяк Л. В. – Львів: Видавництво «ЗУКЦ», 2011. – 304 с.

2. «Уповноважений Верховної Ради України з прав людини». URL: <https://www.ombudsman.gov.ua/>

3. Декларація про поліцію, Резолюція N 690 (1979) Парламентської Асамблеї Ради Європи, Міжнародний документ від 08.05.1979 № 690 (1979). URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_803

4. Закон України «Про національну поліцію», URL: <https://xn--80aagahqwiybe8an.com/ukrajiny-zakony/zakon-ukrajini-pro-natsionalnu-politsiyu2015.html>

5. Забезпечення прав людини. Національна поліція: офіційний сайт. URL: <http://old.npu.gov.ua/mvs/control/kyivska/uk/publish/article/213132>

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-263-0-2>

GENDER COMPONENT OF MODERN EDUCATION

ГЕНДЕРНА СКЛАДОВА СУЧАСНОЇ ОСВИТИ

Zaiats N. V

*Doctor of Law, Associate Professor,
Professor at the Department of
Constitutional and Administrative Law
State University of Infrastructure and
Technologies and Law
Kyiv, Ukraine*

Заяць Н. В.

*доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри конституційного
та адміністративного права
Державний університет
інфраструктури та технологій
м. Київ, Україна*

Питання рівних можливостей жінок та чоловіків стає все актуальнішим в українському суспільстві, саме тому гендерна політика в Україні, з огляду на культурну трансформацію, постає зовсім у новому світлі. Жінки все частіше говорять про дискримінацію публічно та докладають зусиль до викорінення проблем, пов'язаних із забезпеченням рівної участі жінок та чоловіків у прийнятті суспільно важливих рішень, ініціюють інформаційні кампанії щодо унеможливлення проявів гендерного насильства та закликають громадськість і владу захищати принцип гендерної рівності.

Освітні заклади, є одними з визначальних чинників, що визначають ідентичність особистості та її можливості в сучасному демократичному суспільстві. Обов'язкове вивчення гендерних питань в навчальних програмах стане свідченням того, що права жінок це не просто проблеми меншості, це загальна ідея про те, що гендер опосередковує сприйняття та боротьбу за рівні права у суспільстві необхідністю врахування своїх інтересів (жінок і чоловіків). Підґрунтям для застосування гендерно-орієнтованого підходу в навчальних програмах має стати розуміння базових понять статі та гендеру. Зважаючи на особливості традиційного статево-рольового підходу як основного чинника обмеження розвитку особистості рамками традиційних гендерних ролей в основних сферах життєдіяльності постає потреба у подоланні гендерних стереотипів в суспільному просторі, що склалися протягом тривалого часу. Поширення гендерних знань, яке відбувається в Україні розподіляється нерівномірно, цьому сприяє і надмірна бюрократизація та централізація вищої освіти (держстандарт та проблема введення нових спеціальностей), і те, що його успішність

здебільшого залежить від зусиль окремих фахівців. Системність гендерної освіти має формуватись не тільки шляхом введення окремих курсів з гендерної проблематики в навчальні стандарти ЗВО, а й за рахунок впровадження гендерної методології у дисципліни гуманітарного циклу в цілому, потрібен розвиток гендерно збалансованих навчальних планів із змінами в ідеології вищої освіти. Потрібно розуміння того, що гендерна нерівність проявляється як на індивідуальному рівні, так і при взаємодії з факторами оточуючого середовища. До навчальних програм потрібно включити аналіз питання щодо дотримання принципу неупередженості та способів забезпечення балансу між визнанням відмінностей та розробкою законодавчих актів щодо протидії дискримінації. Розроблення якісно нового, гендерного підходу в освіті можна вважати одним з першочергових завдань формування гендерного паритету та гендерної політики в нашій державі.

Стратегія впровадження гендерної рівності у сфері освіти «Освіта: гендерний вимір – 2021» визначає базові принципи, мету, стратегічні цілі, завдання, цільові групи, сфери впровадження та реалізації державної політики гендерної рівності та недискримінації в освіті. Оскільки Україна досєдналась до міжнародної ініціативи «Партнерство Біарріц», яка об'єднує зусилля різних країн на шляху до рівності жінок та чоловіків було визначено 5 рівноцінних напрямків роботи, п'ятим з яких, поруч із зменшенням розриву в оплаті праці жінок і чоловіків, розвитку безбар'єрного та універсального публічного простору, забезпечення рівних можливостей для матері та батька щодо декрету, протидії домашньому насильству є – забезпечення комплексного інтегрування принципів гендерної рівності в освіті. Для наступного розроблення плану дій потрібно було проведення дослідження, яке б проілюструвало наявність або брак формального та прихованого гендерованого навчального плану. Адже у методах навчання, що використовуються в освітніх закладах можна побачити ознаки так званої «гендерної псевдонейтральності», за якою деякі цінності, що пропагуються в межах основного напрямку освіти – індивідуалізм, незалежність, конкуренція, переконання, що «суспільні» події мають більше значення ніж «приватні» справи – ґрунтуються на життєвому досвіді й інтересах чоловіків, а не на прагненні зробити освіту відкритою для всіх. [1, с.478.] Важливо було сфокусуватись на механізмах впливу мотивації на вибір вищої освіти у дівчат і хлопців в Україні, зокрема соціально-психологічних аспектах цього вибору, адже справжня рівність не передбачає нівелювання статі, але враховує в

освітньому процесі специфіку життєвих інтересів та психологічних відмінностей. «Недискримінація, рівність, права людини, – все це починається з освіти. Наші діти повинні усвідомлювати значення цих цінностей уже в середній школі. Ми робимо це не для наших закордонних партнерів. Ми робимо це для свого майбутнього, де немає місця таким ганебним речам, як, приміром, сексизм чи домашнє насилля», – сказала Віце-прем'єр-міністр з гуманітарних питань І. Климпуш-Цинцадзе [2, 20].

Метою Стратегії є забезпечення комплексного впровадження принципів гендерної рівності у сфері освіти та визначення шляхів гендерного підходу в зазначеній сфері відповідно до світових демократичних засад. Зокрема, документ передбачає розширення практики включення гендерного компонента до освітніх програм, впровадження гендерного підходу в нормативно-правових актах у сфері освіти, а також підготовку фахівців із питань гендерної рівності та формування професійної спільноти [3]. *Важливо залучати до впровадження гендерної рівності в сфері освіти представниць закладів освіти та громадськість, зокрема експертток з питань гендерної рівності, що дасть можливість врахування спеціалізовані знання та досвід.*

Відповідно до Звіту з глобального гендерного розриву за 2022, представленого Світовим економічним форумом, Україна займає 81 місце за індексом гендерної рівності (у рейтингу серед 146 країн) [4]. Порівнюючи ці дані з показниками минулих років можна впевнено сказати, що в цілому стан гендерної рівності в Україні погіршився, хоча найкращі показники (53 місце серед 146 країн) Україна традиційно має в галузі доступу обох статей до освіти (зокрема звітується про майже повну охопленість первинним та вторинним рівнем освіти, а саме початкова та повна середня освіта). Досягнення в освітній сфері у світі у 2022 році відповідно до наведеного Звіту наблизилися майже до повного гендерного паритету (4,7 відсотків залишилось), знадобиться практично ще 22 роки розвитку за сучасними темпами.

Освіта в сучасному суспільстві є мультиплікатором різноманітних можливостей для реалізації інших прав людини (особливо це стосується права на здоров'я та права на працю, тією ж мірою як і права на рівність статей). Навіть при відсутності видимості практичної складової освіти, оскільки часто-густо практичні зміни відстають від риторики урядовців, метою освітнього процесу є встановлення міжнародних стандартів прав людини з огляду на те, що саме освіта повинна втілювати практичні заходи із забезпечення гендерної рівності в освіті та через освіту, що безперечно є

визначальним у розвитку особистості та сприяє активній соціалізації людини в демократичних суспільствах.

Література:

1. Основи теорії гендеру: навчальний посіб. / ПРООН; Київ. ін.-т гендер. досліджень; відп.ред. М.М. Скорик. Київ: Вид-во «К.І.С.» 536 с. http://gender.at.ua/_Id/1/186_osnovy_teorii_g.pdf&ved=
2. Гендерний рівень STEM освіти. Свідерський Ю.Ю., Свідерська Г.М. STEM освіта та шляхи її впровадження в освітній процес С.20-23 <http://elar.edu.te.ua/8080/bitstream/123456789/4990/2/svidersyuka.pdf>.
3. Стратегія упровадження гендерної рівності та недискримінації у сфері освіти «Освіта: гендерний вимір – 2020» <https://mon.gov.ua/storage/app/media/gromadske-jbgovorennya/2016/proekt-gendernoyi-strategiyi.doc>
4. Global Gender Gap Report 2022 World Economic Forum 374p. http://www3.weforum.org/docs/WEF_GGGR_2022.pdf&ved=

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-263-0-3>

TO THE QUESTION OF THE SYSTEM OF SCIENTIFIC CATEGORIES IN JURISPRUDENCE

ДО ПИТАННЯ СИСТЕМИ НАУКОВИХ КАТЕГОРІЙ В ЮРИСПРУДЕНЦІЇ

Mytrofanov I. I.

*Doctor of Law, Professor,
Professor at the Department of
Fundamental and Branch
Juridical Sciences
Kremenchuk Mykhailo Otrohradskyi
National University
Kremenchuk, Ukraine*

Митрофанов І. І.

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри фундаментальних
і галузевих юридичних наук
Кременчуцький національний
університет імені Михайла
Остроградського
м. Кременчук, Україна*

Юридична наука та правнича практика справедливо визнаються провідними формами дослідження правової дійсності. Ці галузі діяльності людини діалектично взаємопов'язані між собою. Причому для юридичної науки пріоритетним є завдання формування такої системи

теоретичного знання, що в змозі реалізувати практично-прикладне призначення, цілеспрямовано впливати на практичний розвиток суспільних відносин. У цій процедурі особливого значення набувають юридичні категорії, що вибудовують фундамент як теоретичної, так і практичної юридичної діяльності. Український соціум, визнавши демократичне підґрунтя для своєї перспективи, обрав за власну мету – розбудову правової держави. Крокуючи цим шляхом, знаходячись в постійному пошуку оптимального розв'язання загальних і конкретних проблем держави та права, законотворці створюють нормативно-правову базу для реформування багатьох сфер громадського життя. Проте будь-які реформи, що відображаються в практичній площині, не відбуваються і не можуть бути реалізовані, якщо не ґрунтуються на теоретичному фундаменті, юридичних категоріях.

У цьому зв'язку понятійно-категоріальний апарат юридичної науки та правничої практики є тією сукупністю накопичених знань про право, що надає якісну визначеність правовому мисленню, становить опорні, вузлові аспекти в структурі фундаментального знання про право та правову дійсність взагалі, виражає найзагальніші закономірності їх добування, функціонування та розвитку. Через висловлене юридичні категорії (система юридичних категорій) виокремлюються у відносно самостійну генеральну та найфундаментальнішу частину юридичного знання, що накопичується в соціумі, що, своєю чергою, може становити предмет для їхнього особливого наукового вивчення.

О.І. Коровайко вказує на те, що понятійно-категоріальний апарат – це явище, яке має характер системи, основою якої є відповідні категорії, а поняття слугують засобом розкриття категорій та встановлення зв'язків між елементами понятійно-категоріальної системи. Виходячи із такого погляду, вчений наполягає на тому, що уможлиблюється побудова певного понятійно-категоріального ланцюга (категорія – поняття, що вона охоплює), який описує відповідну теоретичну концепцію або теорію чи характеризує практичну площину її реалізації. Такий підхід дозволяє всі поняття та категорії, які стосуються сфери кримінального провадження, систематизувати та встановити взаємозв'язки і відповідність їх змістовного навантаження між собою [1, с. 110].

А.М. Васильєв юридичні категорії розглядає як «структурні понятійні ланцюги», виділяючи опорні групи категорій: норми права, система права, форма (джерело) права, законність, реалізація права, правові відносини, правовий порядок, а так само групи категорій: правовий генезис, історичний тип права, функціональний розряд категорій механізму правового регулювання, засад права, а також

говорить про парні правові категорія, включаючи до них норму права та правові відносини [2]. О.О. Рудаков указує на те, що «як підстави описування системи юридичних категорій мають виступати стійкі, об'єктивні зв'язки, що повторюються (закони) як між явищами об'єктивно існуючої державно-правової дійсності, так і між категоріями, що відображають цю дійсність. У виборі вихідної системотворчої юридичної категорії дозволяє підхід, у межах якого має бути обрана наукова категорія, що максимально повно й узагальнено фіксує буття не лише права, але й держави, їх зв'язки та взаємні переходи. Така юридична категорія повинна охоплювати власним обсягом обсяги інших категорій і понять, що розкривають її зміст. Здебільшого, на думку О.О. Рудакова, слід використовувати як фундаментальну й узагальнюючу категорію «державно-правова організація соціуму» або «державно-правова система». Ці категорії найбільш узагальнені для держави та права, відображають їхнє буття. Разом із тим вони описують внутрішні та зовнішні зв'язки та взаємовідносини держави, права й інших явищ дійсності [3, с. 62–63].

У цьому контексті необхідно зазначити, що особливості предмета юридичної науки цілком допускають використання поняття «правова система соціуму» тому, що предметом юридичної науки є сутнісні характеристики (риси) права та держави в їх понятійно-правовому розумінні та вираженні; це поняття права, що вміщує відповідне правове поняття держави, що й відображає сутнісні риси права та держави. Отож, дефініція правової системи може предстати в статусі повноцінної центральної категорії юридичної науки, що встановлює її категоріальне коло [4. с. 59–77]. Під правовою системою розуміється конкретно-історично обумовлений комплекс усіх взаємопов'язаних правових явищ (норм права, юридичних установ, правосвідомості та правової культури, юридичної практики тощо), які функціонують в певній країні [5, с. 317].

О.О. Рудаков вважає, що порядок розвірчування системи юридичних категорій, а отже, встановлення зв'язків між ними можна представити так: за головною (відправною) категорією розташовуються основні правові категорії, які тією чи іншою мірою відносяться до будь-якої держави та права, до всіх стадій їх перспективи, далі розміщуються пов'язані з основними категоріями ті категорії, які розкривають їхню структуру, функції, форму, генезис тощо, і нарешті, відображаються й менш загальні підсистеми правових понять [3, с. 63]. При цьому прослідковується застосування дедуктивного підходу – від загального до конкретного. У цьому зв'язку викає питання, а чому неможливим є

зворотній підхід? Видається вірнішим скористатися філософським поділом усіх категорій на три типи: кордонні результати аналізу, кордонні результати синтезу та кордонні результати узагальнення [6, с. 6–8]. Також слід скористатися і концепцією категорій А.М. Книгіна, згідно з якою кожна юридична категорія використовується разом зі своєю парою, своїм «опонентом», і при цьому така пара розділяє всю правову дійсність на дві неперетинні частини [7, с. 49].

І.С. Смазнова, досліджуючи агресію і толерантність, як парні юридичні категорії, обирає таку логіку дослідження: на першій стадії в межах аналізу агресії або толерантності як самостійного явища виділені такі етапи, як описування ознак явища, виявлення його форми і змісту, значення, видів і тощо. В межах другої стадії можуть бути виокремлені етапи виявлення окремих рис парності юридичних категорій. На третій стадії можливе виділення таких етапів, як дослідження спільних ознак парних явищ чи процесів, їх специфіки, проблем внутрішньої і зовнішньої взаємодії, абсолютизації тощо. На четвертій стадії встановлюється складна внутрішня їх взаємодія, аналізується їх включення у взаємозв'язок вищого рівня. При цьому розкриється їх єдність в межах однієї і тієї ж сутності, яка взаємодіє з іншою, протилежною собі системою [8, с. 242].

Поєднання висловлених поглядів на систематизацію юридичних категорій цілком відповідає визначенню такої категорії як найширших за обсягом узагальнення абстрактних фундаментальних понять юридичної науки, зміст яких визначається своєрідністю предмета юридичної науки, що постають перед нами як складовий елемент методу юриспруденції, цілісна теорія об'єкта державно-правової організації соціуму. У разі, якщо як головну юридичну категорію представляти правову систему – цілісне коло правових явищ і процедур, взаємозалежних і взаємообумовлених, що юридично впливають на суспільні відносини, і позиціонують її як кордонний результат синтезу, протистояти їй буде категорія, яка віддзеркалює ту дійсність, на яку спрямований цей вплив, отже, предмет правового регулювання. У разі, якщо вести розмову відносно категорій як кордонних результатів аналізу, як пару цього щабля слід уважати, для прикладу, норму права й юридичний факт, суб'єктивне юридичне право та суб'єктивний юридичний обов'язок, заборону й її додержання як форма реалізації тощо. Як кордонні результати узагальнення можна розглядувати форму права, систему права, правову свідомість, правові відносини, юридичну відповідальність тощо. Безперечно, подібна систематизація юридичних категорій виглядає зразковою, робочою, своєрідним нарисом, начерком

у межах дослідження загальних питань методології й організації наукових досліджень в сфері юриспруденції, і така система вимагає подальшого розроблення.

Література:

1. Коровайко О.І. Формування понятійно-категоріального апарату кримінального процесу на прикладі реалізації міжнародних стандартів кримінального судочинства в судовому провадженні. Наше право. 2016. № 1. С. 107–113.

2. Васильев А.М. Правовые категории. Методологические аспекты разработки системы категорий теории права. Москва : Юридическая литература, 1976. 264 с.

3. Рудаков А.А. Парные юридические категории: теория прав и обязанностей : монография. Москва : Проспект, 2016. 232 с.

4. Куликов Е.А. Философские категории в правовой науке и правовые категории: проблемы теории и методологии. Юридические исследования. 2017. № 10. С. 59–77.

5. Загальна теорія права : підручник / за заг. ред. М.І. Козюбри. Київ : Ваіте, 2015. 392 с.

6. Левин Г.Д. Философские категории в современном дискурсе. Москва : Логос, 2007. 224 с.

7. Книгин А.Н. Учение о категориях : учеб. пособие. Томск : Изд-во Том. ун-та, 2002. 292 с.

8. Смазнова І.С. Агресія і толерантність : філософсько-правовий дискурс : монографія. Одеса : Фенікс, 2019. 378 с.,

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-263-0-4>

**GENERAL THEORETICAL ANALYSIS
OF THE ESSENCE OF THE STATE**

ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ СУТНОСТІ ДЕРЖАВИ

Nazarenko O. A.

*Doctor of Law,
Senior Lecturer of the Department of
Theory of State and Law
National Academy of Internal Affairs
Kyiv, Ukraine*

Назаренко О. А.

*кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри теорії
держави та права
Національна академія
внутрішніх справ
м. Київ, Україна*

На сучасному етапі політичного розвитку дуже важливо пам'ятати, що специфіка дослідження сутності держави характеризується фундаментальною цінністю, яка обумовлюється організацію європейського та світового цивілізаційного розвитку. Саме держава відображає собою простір для соціальних перетворень, які формуються за участю західної, європейської цивілізації, шляхом яких відбувається становлення та розвиток сучасного громадянського суспільства. Кожен з його представників посідає особливе місце в налагодженні роботи механізму держави, адже являється її невід'ємним елементом. Важливе значення для функціонування держави відіграють принципи верховенства права і закону, збереження народного суверенітету, гармонії між громадянським суспільством та органами влади. Варто зазначити, що сутність держави зумовлюється і визначається сутністю та природою суспільства, яке посідає пріоритетне місце в процесі організації, здійснення та управління державними справами. Таким чином, можна побачити, що держава є продуктом природно-історичного процесу, який нерозривно пов'язаний з суспільством, а тому вони не можуть існувати одне без одного. Держава представляє собою таке унікальне явище, яке характеризується багатоаспектністю своєї діяльності, що зосереджує увагу на різних соціальних сферах.

Так, варто звернутись до поглядів мислителів щодо визначення сутності і природи держави, де важливо виходити з первинності та визначеності людини і суспільства. Зокрема, Ж. Боден вважав, що держава утворюється в результаті об'єднання розрізнених членів суспільства під єдиною верховною владою. Такої думки дотримувався і

Т. Гоббс, який стверджував, що держава набуває легітимності шляхом укладання договору між усіма членами суспільства. Намагаючись захистити свої природні права, зазначав Ж. Ж. Руссо, люди уклали громадянський договір для спільного захисту особи та її майна. Саме із людської природи суспільства, яке утворює державу для забезпечення своїх інтересів, випливають сутнісні характеристики і ознаки держави, функції якої виконують члени цього суспільства [1, с. 34-35]. Держава представляє собою особливий феномен, який потребує детального вивчення та аналізу, що підтверджується власне тривалістю її вивчення протягом різних історичних проміжків часу.

Питання щодо найбільш обґрунтованого розуміння держави є таким же тривалим та складним, як і сама держава, саме тому науковці продовжують наводити власні пояснення щодо неї. Так, як зазначає А.В. Панчишин, держава виступає представником усього населення на певній території, політичною організацією громадянського суспільства, формою політичного панування, носієм влади в суспільстві, що виявляється у прийнятті владних рішень, які мають обов'язковий характер для населення і стосуються всього суспільства. Вона є стрижневим елементом всього політичного в суспільстві, а також суб'єктом політичного суверенітету, творцем суспільних цілей, інструментом реалізації суспільної волі та її захисником [2, с. 78]. У свою чергу С. Л. Лисенков зазначає, що сутність держави полягає в тому, що вона виступає організатором і гарантом здійснення певного типу суспільних відносин [3, с. 25]. М. В. Скиба вважає, що сучасна держава є організацією, яка має формувати заходи, без здійснення яких неможливе функціонування суспільства і характеризується наявністю: політичної організації, наявністю правлячої еліти, структур центральної, місцевої влади та відповідних взаємовідносин між ними, здійсненням загальнополітичної функції, реалізацією монопольного права на прийняття законів, врегулюванням соціально-економічних відносин, підтримкою внутрішнього порядку. У науковій літературі відсутній єдиний погляд щодо сутності держави. Так, якщо деякі представники інституціоналізму розглядають державу, як інститут, або як певну систему інститутів влади і управління, то інші – як організацію [4, с. 29-30]. Також, Сидоров А. І. стверджує, що незважаючи на численну кількість підходів до сутності держави, жодна з зазначених ідей не спроможна дати більш-менш вичерпної відповіді на проблему сутності держави з огляду на те, що категорія сутності держави розглядається виключно як універсальна, тобто незалежна від інших факторів (внутрішніх і зовнішніх). Однак, на його думку категорію

сутність держави можливо розглядати виключно як зумовлену історично-просторовим критерієм. У класичному розумінні функції держави – це напрями діяльності держави. В яких знаходиться відображення її сутність [5, с. 83]. Якщо розглядати функції держави можна побачити позиції науковців, зокрема таких як О. Варич, яка стверджує, що теоретичне і практичне значення мають питання функцій і завдань держави, оскільки від позитивного і правильного їх вирішення залежить рівень розвитку політичної системи, економічної системи, культури та інших сфер соціального розвитку, особливо в умовах трансформаційного суспільства. Це обумовлено тим, що політичну і соціальну природу держави відображають її завдання і функції, сутність держави та державної влади на певному етапі її історичного розвитку [6, с. 175]. Безпосередня реалізація функцій держави відбувається через систему органів державної влади та роботу їх посадових осіб, які в свою чергу наділяються відповідними повноваженнями у різних сферах. Таким чином, для розгляду будь-якого напрямку державної діяльності, необхідно щоб у ньому відображалась та чітко конкретизувалась сутність та соціальне призначення держави, а також її цілі і завдання. Вони завжди знаходяться у динамічному ритмі свого існування та зосереджують свою увагу на безперервному виконанні різних завдань.

Отже, підводячи підсумки можна побачити, що кожна з вище висвітлених позицій демонструє власний погляд на сутність держави. У зв'язку з чим у науковій літературі акцентується увага на відсутності єдиної позиції щодо неї. Не тільки вчені правознавці, але і практики, чия діяльність постійно пов'язана з вирішенням різноманітних соціальних питань можуть задаватись питанням стосовно необхідності її розкриття. Тому що, саме держава спроможна гарантувати ефективність розвитку суспільних відносин сьогодні та в найближчому майбутньому. У процесі реалізації власних функцій вона повинна звертати увагу на демократичні засади суспільного життя, забезпечення у практичній реальності проголошених Конституцією прав та свобод людини і громадянина, гарантувати вільне використання громадянами передбачених законом соціальних можливостей.

Література:

1. Журавський В. С. Політична система України: проблеми становлення і розвитку (правовий аспект): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 Харків, 2000. 169 с.
2. Панчишин А. В. Держава та політична система суспільства: деякі аспекти співвідношення. Держава і право. 2011. Вип. 52. С. 73–79.

3. Лисенков С. Л. Загальна теорія держави та права: навч. посіб. / С. Л. Лисенков. Київ: Юрисконсульт. 2006. 355 с.
4. Скиба М. В. Сутність та роль держави: інституціональний аспект. Економіка і право. 2014. Вип. 24. С. 24-30
5. Сидоров А. І. Дослідження сутності держави через призму функціонального аналізу. Часопис Київського університету права. 2010. № 1. С. 82-87.
6. Варич О. Основні засади ефективності економічних функцій держави. Право України. 2009. № 11. С. 175–179.

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-263-0-5>

UNDERSTANDING OF THE OBLIGATION BY R. VON JHERING IN THE WORK “THE PURPOSE IN LAW”

РОЗУМІННЯ ОБОВ’ЯЗКУ Р. ФОН ІЄРІНГОМ У ПРАЦІ «ЦІЛЬ В ПРАВІ»

Ророчух Т. Р.

*Candidate of Law, Associate Professor,
Associate Professor at the Department
of Theory and History
of State and Law
State Higher Education Institution
“Uzhhorod National University”
Uzhhorod, Ukraine*

Попович Т. П.

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та історії
держави і права
ДВНЗ «Ужгородський
національний університет»
м. Ужгород, Україна*

Найбільш виражено категорія обов’язку представлена Р. фон Ієрінгом у праці «Ціль в праві». Так, вчений відзначає, що «праву протиставляється обов’язок. Перше виражає, що щось існує для нас, друге, що ми існуємо для іншого». При цьому існування для іншого як сенс обов’язку – це лише один із моментів загальної цілі існування людини, однак не є тим, що повністю поглинає ціль нашого існування. «Обов’язок проявляється над особистістю зобов’язаного так само, як власність над річчю, як стан пасивної зв’язаності. Все сказане ... можна виразити у таких трьох положеннях: 1) я існую для себе; 2) світ існує для мене ... ; 3) я існую для світу. На них, власне, ґрунтується не тільки весь правовий, але і весь етичний світовий порядок.» [1, с. 52-53]. «Все

наше життя ... є спільною діяльністю, спрямованою на спільні цілі, при чому кожний, діючи для інших, діє разом з тим і для себе, та навпаки. На такому взаємному співіснуванні ... засноване поняття про суспільство. Людське і суспільне життя – це одне і те ж.» [1, с. 70].

Німецький вчений виводить чотири двигуни соціального руху – два нижчі (егоїстичні) і два вищі (моральні). Нижчими двигунами є винагорода та примус, вищими – почуття обов'язку і вільне самовідречення. Що стосується держави і права, то саме ці інститути втілюють собою примус. Держава і право – це «соціальна організація примусу» [1, с. 228]. Державна влада і право слугують формами реалізації завдань держави, обумовлюючи один одного [1, с. 231]. Право постає сукупністю чинних у державі примусових норм. Воно складається із власне норми, а також примусу (державного), що її забезпечує [1, с. 238]. Норма права у цілому має характер повеління, що зобов'язує тих, до кого вона звернена, до дії або утримання від дії. Р. фон Герінг пояснює необхідність примусу в суспільстві двома причинами: по-перше, недостатнє розуміння того, що спільний інтерес є водночас і приватним інтересом індивіда; по-друге, існування злоти чи слабкої волі, завдяки якій приватний інтерес домінує над спільним [1, с. 408-409].

У свою чергу, почуття обов'язку визначається як «гармонія особистої волі з вимогами суспільства, вираженими (право) чи невираженими (мораль) у формі закону» [1, с. 76]. Обов'язок являє собою «відношення між особами, що має соціальне призначення, у тому вигляді, як таке призначення розуміється і вимагається суспільством». Вчений додає, що кожен обов'язок не виконується заради нього самого, але має на меті якийсь успіх, що досягається завдяки виконанню обов'язку. З етичного боку, практичне виправдання обов'язку зводиться до блага, яке він має нести. Практичний успіх обов'язку виражається на інших людях, а не на суб'єкті виконання (індивід, сім'я, громада, держава), хоча й може звертатися до самого себе [2, s. 227-228].

У ситуації, коли для підтримання зазначеного відношення використовується зовнішній примус, обов'язки є юридичними, тоді ж, коли зовнішній примус відсутній, обов'язки є моральними [1, с. 347]. «Моральні обов'язки – це такі, що визнаються етичною свідомістю народу, але не законами держави; інакше кажучи: моральна свідомість розуміє призначення людини по відношенню до інших у більш широкому сенсі, ніж той, який може і повинен бути визнаний державою» [1, с. 53]. Відповідно ж до суб'єктів, яким законом адресуються обов'язки, Р. фон Герінг поділяє їх на три групи: приватно-цивільні, державні та суспільні. Зокрема, суспільні обов'язки адресовані всім індивідам та мають на меті

здійснити суспільне благо і суспільну безпеку. За їх дотриманням слідкує поліція [1, с. 349-350]. Крім цього, вчений наводить особливі форми відносин, виходячи зі специфіки німецької мови. Йдеться про такі: 1) примус (Zwang) – передбачає чий-небудь обов'язок що-небудь допустити; до прикладу, обов'язкова освіта, обов'язок давати свідчення, публікувати матеріали в газеті тощо; 2) повинність, податок, тягар (Last) – першочергово ця форма означала накладення повинностей на особу (індивіда, державу, суспільство) як на власника нерухомого майна; пізніше дещо змістовно трансформувалася (до прикладу, сюди став належати обов'язок общини утримувати школу); 3) обов'язок (Schuld) – у більш вузькому сенсі передбачає приватноправове грошове зобов'язання (борг) між кредитором і боржником, у більш ширшому – застосовується у цілому у сфері зобов'язань для позначення відносин між уповноваженими та зобов'язаними особами; 4) служба, послуга (Dienst) – мова йде про певні дії (у випадку послуг) чи про передачу службової сили в чуже розпорядження (слуга, державна служба, військова служба тощо) [1, с. 350-352].

Р. фон Ієрінг наголошує, що у сфері державно-особистісних відносин не лише влада держави поширюється на індивіда, покладаючи на нього певні обов'язки, але й сама держава повинна надавати окремі послуги (блага). До найсуттєвіших з них вчений відносить: а) зовнішню безпеку; б) право; в) публічні установи і заклади. Однак забезпечити їх належне існування та функціонування неможливо без взаємності відносин між державою та індивідами. На підтвердження чого, вчений наводить такі пояснення: а) у будь-якому разі зовнішня безпека потребує «найбільшої частини особистих і економічних народних сил» (військова повинність, податки); при цьому жоден народ, який себе таким усвідомлює, не вважатиме надто дорогою ціну, необхідну для отримання цього блага; б) через право забезпечується охорона всередині держави; але тут, навпаки, правова охорона, попри її безцінне значення для індивіда, обходиться для народу занадто «дешево», адже основну (дорогу) ціну за неї колись заплатили пращури, нащадки ж покривають тільки витрати на її утримання; в) держава створює і підтримує в інтересах суспільства публічні установи і заклади (університети, бібліотеки, музеї тощо); проте одночасно на індивідів покладається сплата податків на їх утримання [1, с. 401-403].

Таким чином, відповідно до праці Р. фон Ієрінга «Ціль в праві» обов'язок – це свого роду зобов'язане існування для іншого, що має нести благо окремому індивіду чи суспільству в цілому. Почуття обов'язку німецький вчений визначає як один із вищих двигунів

соціального руху; здійснює розподіл обов'язків на юридичні й моральні (в залежності від наявності/відсутності зовнішнього примусу, фіксації у законах), а також на приватні, суспільні й державні. Окрім цього, він наводить особливі форми зобов'язуючих відносин, виходячи зі специфіки німецької мови, зокрема: 1) примус (Zwang); 2) повинність, податок, тягар (Last); 3) обов'язок (Schuld); 4) служба, послуга (Dienst). На особливу увагу, на думку Р. фон Ієрінга, заслуговує і питання необхідності усвідомлення взаємності у відносинах між індивідом та державою. Адже тільки їх симбіоз дозволить забезпечити належне існування та функціонування таких сфер (благ), як зовнішня безпека, право та системи публічних установ і закладів.

Література:

1. Иеринг Р. фон. Цель в праве. Санкт-Петербург: Издание Н.В. Муравьева, 1881. 412 с.
2. Jhering R. von. Der Zweck im Recht. Leipzig, 1886. 723 s.

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-263-0-6>

THE CONCEPT AND ESSENCE OF THE EDUCATIONAL FUNCTION OF THE STATE

ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ ОСВІТНЬОЇ ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВИ

Seredunko A. A.

*Postgraduate Student at the Department
of State and Legal Disciplines
International Humanities University
Odesa, Ukraine*

Серединко А. А.

*аспірантка кафедри державно-
правових дисциплін
Міжнародний гуманітарний
університет
м. Одеса, Україна*

Сучасна соціальна дійсність поставила перед юридичною наукою проблеми та питання, що потребують нових підходів та рішень, спрямованих на підвищення ефективності державно-правової практики в різних сферах суспільного життя, в тому числі і в реалізації функцій держави. На даний момент вага та значення участі держави в культурно-освітній сфері лише починає усвідомлюватись. Роль та значення науки

та освіти в забезпеченні політичного, соціально-економічного, екологічного розвитку держави отримує нову оцінку.

Освітня сфера провідних країн світу стала стратегічної точкою розвитку в ХХІ столітті. Як свідчить світовий досвід, лише розвиток освіти на випередження формує інвестиційну привабливість країни та технологічний прорив. Виходячи з того, що саме держава, визначаючи освітню політику, повинна підтримувати та створювати умови для її розвитку, гарантувати її правову, організаційну та економічну основу, впливає висновок про те, що важливу роль у підтримці та розвитку освіти відіграє саме держава. Своє найбільш узагальнене вираження це знаходить у функціях держави – основних напрямках та видах її діяльності щодо вирішення певних завдань, які постають перед нею та суспільством. В зв'язку з цим теоретичне дослідження освітньої функції держави, її змісту, пріоритетних напрямів розвитку набуває особливої актуальності.

Проблема функцій держави в цілому вважається добре дослідженою у вітчизняній юридичній науці. Її дослідженню присвячені роботи В. Амброськіна, В. Бабкіна, О. Джураєвої, В. Дронова, О. Зайчука, А. Колодія, В. Копейчикова, О. Копиленка, Є. Назаренка, Н. Нижник, Н. Оніщенко, В. Погорілка, О. Скакун, І. Сенякін, Д. Стеченко, І. Ткаченко, М. Хавронюка, В. Шаповал, Ю. Шемшученка та інших.

Мета дослідження – аналіз змісту освітньої функції сучасної держави, визначення поняття, характеристика основних властивостей, пріоритетних напрямів та тенденцій її розвитку.

Процес виникнення тих чи інших функцій, особливо нових, на певних етапах розвитку суспільства та державності до кінця не вивчений. В певних історичних умовах деякі елементи загальних функцій держави можуть набувати нового значення, трансформуватися в нові, незалежні функції.

Проголошення незалежності України на початку 1990-х років зумовило новий поштовх до висвітлення питання функцій сучасної держави (їх зміст, форми і методи реалізації): занадто очевидним став розрив між традиційно сформованими визначеннями основних понять і категорій, з одного боку, і тими державно-правовими реальностями, що характеризують стан і розвиток сучасного суспільства, – з іншого [2, с. 77]. Передумовою виникнення освітньої функції держави є поставлене перед нею суспільством завдання щодо модернізації української освіти, з інтеграцією останньої в європейський науково-освітній простір.

З перших днів незалежності України стало очевидним, що неможливо вирішувати масштабні завдання по реформуванню та

модернізації країни без державного впливу на систему освіти. Сильна та послідовна освітня політика, з одного боку, спрямована на створення системи, що відповідає світовим освітнім стандартам; з іншого боку – відображає певні соціально-економічні умови, а також культурні цінності українського народу. Відтак, трансформації у сфері освіти є одним з основних завдань держави.

Не вдаючись до аналізу існуючих у науковій літературі теоретичних визначень поняття «функції держави», вважаємо доцільним зупинитися на визначенні категорії «освітня функція держави». Слід підкреслити, що в сучасній юридичній науці сформовано низку визначень поняття «освітня функція держави».

В інтерпретації А. Таджиєва «освітня функція держави – це сукупність заходів по реалізації конституційних прав громадян на отримання освіти, а також задоволення їх потреби в освіті шляхом координації, розвитку та управління системою державних та недержавних установ» [4, с. 8].

О. Пушкін визначає освітню функцію сучасної держави як здійснення в певних формах та за допомогою певних методів основний комплексний напрям діяльності держави з підтримки та розвитку системи освіти в інтересах формування гармонійно розвинутої, соціально активної, творчої особистості, а також обов'язок, здатність та потенційна можливість держави досягати поставлених цілей та задач [3, с. 10].

В результаті цього, по-перше створюються теоретичні основи та умови для забезпечення конституційного права кожного громадянина на отримання освіти; по-друге, здійснюється правове регулювання діяльності установ освіти; по-третє, проводиться багаторівнева діяльність по створенню системи неперервної освіти та підготовки висококваліфікованих кадрів.

Освітня функція багатогранна за змістом і масштабна за обсягом державної діяльності. Освітня функція держави в якості системної діяльності повинна виражатися в:

- створенні системи державних органів, що здійснюють діяльність в сфері освіти та управління нею, а також в підтриманні недержавних організацій, що приймають участь в реалізації відповідних задач;
- фінансуванні системи установ освіти, проведення по відношенню до них пільгової податкової політики;
- створенні умов для розвитку системи освіти, прийнятті рішень по її вдосконаленню;
- залучення інвестицій в сферу освіти, запровадження провідних технологій освіти та виховання;

– створення широких можливостей для самоуправління та саморозвитку в системі освіти;

– реалізація права громадян на отримання освіти, створення всіх умов для вдосконалення їх загальноосвітньої та професійної підготовки.

Синтезуючи висловлювання вчених щодо природи та змісту освітньої функції держави, логічно виокремити наступні основні властивості останньої. Зокрема, А. Таджйєв вважає, що освітня функція держави наділена наступними основними ознаками:

1) вона має власне, незалежне місце у системі функцій держави; за допомогою даної функції реалізується завдання забезпечення прав і законних інтересів громадян в сфері освіти;

2) головною її особливістю є інтенсивний та динамічний розвиток. В ній відображається активність держави в регулюванні суспільних відносин в сфері освіти;

3) вказана функція держави має певну стабільність. Ця властивість відноситься до освітніх відносин, тісно пов'язана з незмінністю змісту та структури освіти, її стабільністю;

4) функція держави в сфері освіти, безумовно, пов'язана з матеріальними, духовними та іншими умовами суспільства, знаходяться на конкретному етапі історичного розвитку;

5) при реалізації функцій держави в сфері освіти регулювання відносин в цій сфері, управління ними, здійснення на них державного впливу відсувається за допомогою правових засобів;

6) освітня функція держави відображає в своєму змісті її соціальну природу;

7) в цій функції держави проявляються відповідні складові частини державного механізму, змісту і форми їх діяльності;

8) в освітній функції держави безпосередньо відображаються соціально-політичні завдання, що виконуються в найбільш важливих сферах суспільного життя [4, с. 13].

Беручи до уваги все вищенаведене до пріоритетних напрямів здійснення освітньої функції в сучасній державі можна віднести:

– створення можливостей для всіх, хто прагне отримати освіту;

– використання системи освіти при здійсненні соціального захисту суспільства та його членів, забезпечення справедливості та рівності громадян при отриманні освіти;

– на основі рівності розширення системи освіти за рахунок створення недержавних освітніх установ, здійснення з боку держави функцій координації їх діяльності, нагляду та підтримки.

Отже, освітня функція держави є не лише новою, але й однією з найактуальніших. Визнання освітньої функції держави має не стільки

теоретичне, як практичне значення. Аналіз та оцінка діяльності держави в сфері освіти дає можливість вдосконалення її механізму. А завдяки теоретичним розробкам можливо буде виявити зміст та ступінь ефективності діяльності держави, оптимально визначити цілі та пріоритетні напрями політики держави в сфері освіти.

Література:

1. Амброськін В.В. Освітня функція держави як об'єкт адміністративно-правового регулювання. *Право і безпека*. 2020. № 1. С. 39-45.
2. Барановська Т.М. Функції сучасної держави в сфері розвитку місцевого самоврядування. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2015. № 11. С. 76-79.
3. Пушкин А.И. Образовательная функция современного государства: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Минск, 2002. 24 с.
4. Таджиев А.А. Образовательная функция государства в республике Узбекистан: теория и практика: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Ташкент, 2011. 22 с.

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-263-0-7>

FUNCTIONAL CHARACTERISTICS OF THE UKRAINIAN STATEHOOD (SOME THEORETICAL CONSIDERATIONS)

ФУНКЦІОНАЛЬНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ (ДЕЯКІ ТЕОРЕТИЧНІ РОЗМІРКОВУВАННЯ)

Sivak V. M.

*Postgraduate Student at the Department
of General Theory of State and Law
National University
«Odesa Law Academy»
Odesa, Ukraine*

Сівак В. М.

*аспірант кафедри загальної теорії
права та держави
Національний університет
«Одеська юридична академія»
м. Одеса, Україна*

Сучасні знання про державу, сягають корінням у глибоку історію, та маю ряд історико-філософських концепцій виникнення держави, її інститутів, форми правління тощо. Чіткого окреслення для Української

держави, потребує, саме феномен «державність», що має сьогодні велике значення, адже будучи первинним, визначає межі функціонування, подальші шляхи розвитку, слугує підмурками свого кінцевого продукту – держави. Актуальність дослідження поняття «державність», пов'язана в тому числі із міжнародно-правовими викликами сьогодення: порушенням світового правопорядку, та боротьбою за утвердження незалежності України. Державність – є однією з найактуальніших проблем теоретичної значущості, і вимагає детального та глибокого окреслення. Поняття «держава» є лише формою «державності», та як зазначає більшість науковців формально може виникнути самостійно.

Беручи до уваги висновок А. І. Оразбаєвої: «Не всі з двохсот реально існуючих сучасних держав у світі мають державність, оскільки для цього є недостатньою наявність «тріади» (територія, влада, населення), членство в ООН, «формальна «рівність» щодо один одного, а точніше, приналежність до спільноти держав (за Ф. Фукуямою): «Суть такого анахронізму в тому, що «ми стали використовувати слово «держава» (the State, der Staat; l'Etatetc.) не тільки стосовно суверенних учасників міжнародних систем, що змінюють один одного, а й до політик всіх часів, що мають більш менш виражену самостійність і здатність вступати в міжполітичні відносини» [4].

Говорячи про функції цивілізованої держави, О. Ф. Скакун виокремлює наступні, серед яких, внутрішні функції – забезпечують внутрішню політику держави: 1) політична; 2) економічна; 3) оподаткування і фінансового; 4) соціальна; 5) екологічна; 6) культурна (духовна); 7) інформаційна; 8) правоохоронна. Внутрішні функції держави можна поділити ще на дві основні групи: регулятивні та правоохоронні. Зовнішні функції – забезпечують зовнішню політику держави: 1) політична (дипломатична); 2) економічна; 3) екологічна; 4) культурна (гуманітарна); 5) інформаційна; 6) оборона держави; 7) підтримання світового правопорядку. У зовнішніх функціях держави можна виділити два основні напрямки: зовнішньополітична діяльність (тут особливе значення має функція оборони країни) і зовнішньоекономічна діяльність [6]. Аналізуючи функції держави, варто звернути увагу на внутрішню функцію – культурну (духовну). Вчені зазначають, що основою її суттю є консолідація нації, розвиток національної самосвідомості, сприяння розвитку самобутності усіх корінних народів і національних меншин, організація освіти, сприяння розвитку культури, науки, охорона культурної спадщини [2, 37]. Ця функція є водночас визначальною для подальшого розвитку держави.

Таким чином, для повного розуміння значення та глибини поняття державність, варто виокремити функції. Це потрібно також і з огляду на те що державність в більшому формує не тільки державно-правову, але й соціально-політичну реальність, щоби більше – ту якісно-своєрідну соціальну сферу, яка, крім державно-правових засобів, складається в силу багатовікових традицій, що міцно ввійшли в культурний арсенал нації [1].

Отже, до функцій державності можна віднести: історико-визначальну, традиціоналіську, націоутворюючу, а також трансляційну. Історико-визначальна функція української державності полягає в окресленні історичних етапів державності, дає змогу зрозуміти та досягнути правову традицію, як задала шлях розвитку держави. В. Селіванов, наприклад, визначає державність, як відображення певного рівня життєдіяльності суспільства на шляху його соціально-економічної й політичної структуризації, усвідомлення та визнання невід'ємного права народу на самовизначення [5].

Традиціоналіська функція державності, яка своєю чергою, пов'язана із культурною (духовною) функцією держави, говорить про ментальні особливості української нації в побудові власних інститутів державної влади, яка спирається на традиції. Важливість символів та звичаїв, як подальших атрибутів держави. Яскравим прикладом є інаугурація Президента України який присягає українському народові на Пересопницькому Євангелії.

З утворенням незалежної Української держави стало традицією під час присяги Президента на вірність народові України поряд з Конституцією України та Актом проголошення незалежності України класти Пересопницьке Євангеліє як найдорожчу духовну святиню [7].

Говорячи про націоутворюючу функцію, варто зазначити, що нація в процесі творення держави є основною. Адже саме нація, в різні періоди української державності, продовжувала відстоювати власне право на самовизначення, збереження власної культури та релігії, а також забезпечила утвердження сучасної незалежної української держави. Про це свідчить не тільки діяльність культурних, та освітніх товариств. Але й також створення українцями політичних партій для відстоювання власних інтересів, і пропозицій законодавчих змін. А також напрацювання доктрин, та програм відповідно до яких повинна була відбуватися побудова власної незалежної української держави.

Трансляційна функція державності полягає в передачі історичного-правового, соціального та культурного досвіду розвитку держави та суспільства. Як справедливо зазначається в сучасних дослідженнях з культурології, етнографії та сучасної юриспруденції, сучасні тенденції

у розвитку держав, сприяли необхідності звернення до юридичної спадщини, як синтезуючого чинника всього правового життя суспільства. Збереження та звернення до юридичної спадщини сприятиме гармонізації життя людей і правового життя, зокрема. Використання спільного минулого, незважаючи на скрутне володіння ним, зможе пробудити в людях потребу до досягнення світу, за умов сучасної соціальної модернізації [4].

На мою думку, перелік функцій української державності не є вичерпним. Але запропонований перелік, є основним для визначення досліджуваного поняття.

Література:

1. Геворкян В. К. К понятию государственности. Вестник Ереванского университета. Правоведение. 133.3. 2011. С. 18.
2. Мотиль І. І. Основні внутрішні функції Української держави [Текст] : монографія / І. І. Мотиль ; Київський національний ун-т внутрішніх справ. – К. : ТОВ «ВБ «Аванпост-Прим», 2008. – 184 с.
3. Оразбаева А. И. Категория «государственность» как теоретикометодологическая проблема. URL : «edu.e-history.kz» электрондық ғылыми журналы № 1(05), 2016.
4. Рязанов М. Ю. Трансляция права и правовое наследие / М. Ю. Рязанов // Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку держави та права в умовах євроінтеграції : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (20 травня 2016 р., м. Одеса) : у 2 т. Т. 1 / відп. ред. М. В. Афанасьєва. – Одеса : Юридична література, 2016. – С. 65-67.
5. Селіванов В. Право і влада суверенної України. Методологічні аспекти: монографія. К.: Ін Юре, 2002. С. 284.
6. Скаун О. Ф. Теорія держави і права : Підручник. Харків : Консум, 2001. 656 с.
7. Чепіга І. П. Пересопницьке Євангеліє // Українська мова : енциклопедія / НАН України, Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні, Інститут української мови ; ред. В. М. Русанівський [та ін.]. – К. : Українська енциклопедія, 2000. – ISBN 966-7492-07-9.

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-263-0-8>

HISTORICAL AND LEGAL EXPERIENCE OF THE HEALTH CARE SYSTEM OF UKRAINE: CASE STUDY OF EVACUATION HOSPITALS AND BED CAPACITY

ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ ДОСВІД СИСТЕМИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я УКРАЇНИ: НА ПРИКЛАДІ ЕВАКУАЦІЙНИХ ШПИТАЛЕЙ ТА ЛІЖКОВОГО ФОНДУ

Turchina M. O.

*PhD, Assistant Professor
of Legal History
Yaroslav Mudryi National Law
University
Kharkiv Ukraine*

Турчина М. О.

*кандидат юридичних наук,
асистентка кафедри історії
держави і права України та
зарубіжних країн
Національний юридичний
університет імені Ярослава Мудрого
м. Харків, Україна*

Kazak R. A.

*PhD, Assistant Professor
of Legal History
Yaroslav Mudryi National Law
University
Kharkiv, Ukraine*

Казак Р. А.

*кандидат юридичних наук,
асистентка кафедри історії
держави і права України та
зарубіжних країн
Національний юридичний
університет імені Ярослава Мудрого
м. Харків, Україна*

Війни, епідемії, теракти, землетруси та інші надзвичайні події, які викликають масові поранення та захворювання серед населення, кидають виклик системам охорони здоров'я по всьому світу. В останні роки українська система охорони здоров'я зіштовхнулася з пандемією COVID-19, а наразі – з війною. Постає питання, як медична система, яка пройшла трансформацію після проголошення незалежності України, але “успадкувала” великий ліжковий фонд, може вирішувати екстрені задачі під час надзвичайних ситуацій, коли лікарні стикаються з великою кількістю пацієнтів, що може безпосередньо вплинути на їхню здатність надавати адекватну допомогу. Дефіцит ресурсів, логістичні проблеми, військові дії, збільшення кількості хворих та поранених стають причинами зниження доступності і якості медичної допомоги населенню.

Якщо звернутись до історичного досвіду України у 20 ст., то слід звернути увагу, як на початку Другої Світової війни було створено мережу евакуаційних шпиталів (евакошпиталів), сформовано систему поетапного лікування поранених і хворих з евакуацією, удосконалено організацію спеціалізованої медичної допомоги. Норми відображались у практиці та мали юридичне закріплення. Ще в роки Першої світової війни В. А. Оппель уперше висунув принцип етапного лікування поранених, що поєднував хірургічне лікування поранених і їх евакуацію в єдиний процес [1, с. 20]. Одним із важливих елементів системи охорони здоров'я військового часу стає тоді управління евакошпиталів, особливості діяльності якого визначалось юридично. Була створена широка мережа евакуаційних шпиталів (однопрофільних і багатопрофільних), оформилася система поетапного надання медичної допомоги пораненим і хворим. Збільшення кількості лікувальних установ і ліжкового фонду у довоєнний період дозволило обмежити мобілізаційний ресурс евакошпиталів лише лікарнями. Ще напередодні Другої світової війни, відповідно до системи охорони здоров'я Семашка, було реалізовано збільшення кількості ліжкового фонду (від 208 тис. у 1913 р. до 798 тис. ліжок у 1940 р. та кількості лікарів та середнього медичного персоналу від 46 тис. чол. у 1913 р. до 472 тис. чол. у 1940 р.). У липні 1941 р. почалося додаткове формування евакошпиталів на 75 000 ліжок. Це склало приблизно 1600 госпіталів [2, с. 118]. Була сформована медична служба, що в умовах масових воєнних дій повинна була забезпечити максимально можливе відновлення здоров'я бійців та максимально скоріше повернення їх боєздатності. З 1941 р. До 1945 р. кожного року було повернено у стрій (боєздатність) більше 4 млн осіб. Система змогла забезпечити повернення 72,3 % поранених і 90,6 % хворих у діючу армію, що було найвищим показником в історії на той час [3]. Завдання з формування евакошпиталів покладали на медичних працівників тилу, яких залишилось мало, а тому в деяких випадках всю відповідальність брала на себе організація Червоного Хреста. При Народному комісаріаті охорони здоров'я СРСР була створена Шпитальна рада, яка займалася зазначеними проблемами та мала свою нормативну базу для функціонування. Вже через декілька тижнів після початку Другої світової війни на теренах України було розгорнуто 159 евакошпиталів на 56000 ліжок [2, с. 118]. А на 1 грудня 1944 р. (за результатами щорічних звітів) в Україні було розташовано 263 евакошпитали, з яких повноцінно функціонувало 210, а 53 знаходилися на стадії організації [4].

В цілому, викликає широку дискусію питання доцільності великого ліжкового фонду в Україні, який перейшов нам у спадок від УРСР.

Чисельність стаціонарів у нашій країні більше ніж удвічі перевищує аналогічний показник країн Європи. Загальна забезпеченість ліжками на 10 000 населення (незважаючи на те, що в Україні скоротився ліжковий фонд майже на третину) залишається досить високою – 9,73 (за даними Держкомстату), що в 1,7 раз перевищує аналогічні показники країн ЄС та в 1,4 рази більше ніж в Європейському регіоні в цілому [5]. Але COVID-19 показав важливість збільшення кількості лікарняних ліжок та розвитку людських ресурсів у всьому світі.

Українська система охорони здоров'я виконує багато завдань, які поставили перед нею пандемія COVID-19 та війна, у тому числі, завдяки, кількості медичних працівників, вузьких спеціалістів та ліжковому фонду, в той час коли багатьом країнам не вистачало койко-місць для надання кваліфікованої медичної допомоги. Сучасні виклики надзвичайних ситуацій, воєн, пандемій та збільшення кількості людей похилого віку в популяції [6] підкреслюють актуальність збереження ліжкового фонду, його оптимізації та вдосконалення.

Література:

1. Мельник, В. М., Г. П. Хитрий, В. Р. Горошко. Організаційні принципи лікувальних заходів під час транспортування постраждалих і хворих військовослужбовців на етапи медичної евакуації в умовах проведення антитерористичної операції. *Військова медицина України*. 2015. № 1 (2015). С. 19-21.
2. Турчіна М.О. Медичне законодавство в Україні в Радянський період: дис.. канд. юрид. наук: 12.00.01. Харків, 2015. – 223 с.
3. Ступак Ф. Я. Особливості розвитку охорони здоров'я в Україні у першій половині ХХ століття. *Грані*. 2015. № 1. С. 148-152.
4. Доклад, зап. и переписка о состоянии и работе эвакогоспиталей / Центральный державный архив громадських об'єднань України (ЦДАГО) України ф. 1 (ЦК КП України. Особый сектор – секретная часть), оп. 23, спр. 1038, 205 арк. Арк 27
5. Лехан В. М. Стратегія розвитку системи охорони здоров'я: український вимір. Україна. *Здоров'я нації*. 2010. № 1. С. 5-23. [Електронний ресурс] – Режим доступу – http://nbuv.gov.ua/UJRN/Uzn_2010_1_3
6. Radtke S, Götz J, Gielen S, Fischer F. [Bed capacity analysis for an intensive care unit : Retrospective analysis and projection for need of intensive care beds in over 65 year olds with selected cardiovascular diseases]. *Med Klin Intensivmed Notfmed*. 2021 May. 116(4):322-331. – [Електронний ресурс] – Режим доступу – <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/32072196/>.

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-263-0-9>

**THE RIGHT TO JUSTICE: THE CASE OF THE
«POLISH VAGABONDS» (1795-1802)**

**ПРАВО НА СПРАВЕДЛИВІСТЬ:
СПРАВА «ПОЛЬСЬКИХ ВОЛОЦЮГ» (1795-1802)**

Frostiuk O. D.

*PhD in Law,
Associate Professor of the Department
of Human Rights
International and European Law
Academy of Advocacy of Ukraine
Kyiv, Ukraine*

Форостюк О. Д.

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри прав людини,
міжнародного і європейського права
Академія адвокатури України
м. Київ, Україна*

У XVIII ст. Російська імперія почала активно використовувати ув'язнених для будівництва міст, фортець, промислових об'єктів тощо. Однак на щойно приєднаних територіях, зокрема на півдні і сході України, відчувалася гостра нестача навіть такої робочої сили. Тому царський уряд надав дозвіл залучати до примусової праці колишніх польських жовнірів й офіцерів та «інших волоцюг». Такі люди, яких без вироку суду фактично перетворювали на каторжан, фактично не могли здобути справедливість в умовах відсутності дієвих правових механізмів в імперії.

У дослідженнях, присвячених історії Донбасу взагалі й Луганська зокрема, немає жодної згадки про поляків, відправлених наприкінці XVIII ст. на примусові роботи на схід України, та їхнє становище [1]. Єдині відомості про ті події містяться у справах Луганської ливарної гарматні, які зберігалися, принаймні до 2014 р., у Державному архіві Луганської області (ДАЛО) [2]. Ці документи вперше вводяться в науковий обіг.

14 листопада 1795 р. Катерина II видала указ про заснування на березі річки Лугань ливарної гарматні, навколо якої згодом виросло місто Луганськ. Рішення про відкриття ливарні в безлюдному краї ухвалювалось разом із розв'язанням питання про забезпечення її будівництва людськими ресурсами. Генерал-губернатору Платону Зубову спала на думку ідея залучити жовнірів й офіцерів польського війська, розпущеного після третього поділу Речі Посполитої у 1795 р. В указі, адресованому в листопаді брацлавському генерал-

губернаторові Тимофію Тутолміну, Катерина II наказала «людей з... колишніх польських військ та інших волоцюг, що вештаються в губернії, проживають бездіяльно в обтяження суспільству, постійного проживання собі не облаштовують, відправляти до Катеринославського намісництва для використання там в роботах» [3]. За розпорядженням Тутолміна, земські справники увірвалися в поселення губернії й заарештували кількадесят колишніх вояків. Окрім поляків, затримали також українців, єврея, молдованина і вірменина. У них відібрали паспорти і відрядили до правителя Катеринославського намісництва Івана Хорвата. 8 січня 1796 р. Платон Зубов виписав ордер, яким наказував Хорвату доправити «з розпущених польських військ безпритульних волоцюг» «в Донецький повіт у зв'язку з влаштуванням там ливарної гарматні» [4].

Поляків залучили до найтяжчої праці. Їх тримали разом із злочинцями в арештантській землянці, у якій за станом на червень 1799 р. було набито 130 осіб. Нестерпною була і погода. У 1797-1798 рр. майже п'ять місяців «були з морозами до 31 градуса, глибокими снігами, сильними вітрами». Як наслідок, на ливарні була висока смертність [5].

Опинившись в неволі, колишні офіцери і жовніри впродовж всього періоду перебування на гарматні не припиняли спроб отримати свободу. Кілька сміливців попри постійне перебування під «належною охороною й неослабним наглядом», як того вимагала інструкція, наважилися на втечу. Проте більшість сподівалася легально змінити своє становище. На той час існувала хіба що можливість звернення за захистом до можновладців. А для поляків єдиним способом здобути справедливість було написання численних скарг на ім'я директора ливарні Чарльза (Карла) Гаскойна. 1797 р. він звернувся до президента Берг-колегії Михайла Соїмонова з проханням звільнити бранців. Чиновник порадив зв'язатися з новоросійським губернатором, оскільки вони прибули від нього. Тяганина тривали ще кілька років. 1799 р. справу розглянув генерал-прокурор Петро Лопухін. Однак ситуація остаточно змінилася після завершення будівництва ливарні, коли потреба у використанні поляків як робочої сили зникла. 29 листопада 1801 р. імператор своїм указом звільнив їх. Поляки змогли повернутися додому лише наступного року, коли цей документ, нарешті, отримали на ливарні [6].

За незаконне викрадення людей і використання їх на примусових роботах ніхто не поніс покарання. Щоправда уряд, якому конче було потрібно заселити безлюдний край, запропонував наділити бранців

земельними ділянками. На ці пропозиції пристав лише один поляк, якому на час звільнення минуло 60 років.

Натомість упродовж XIX ст. у поліційній державі [7] ухвалили низку законів та інших відомчих актів, на підставі яких вдосконалили російський карально-репресивний апарат й інститут пенітенціарної праці. Водночас дієвий механізм захисту прав осіб, незаконно залучених до примусової праці, так і не був запроваджений.

Література:

1. Див.: Подов В. І., Курило В. С. Історія Донбасу. Луганськ, 2009. 300 с.; Темник Ю.А., Егерев Ю. Л. Каменный Брод. Очерки истории XVIII-XIX вв. Луганск. 2003; Темник Ю.А. Столетнее горное гнездо. Луганский завод (1795–1887 гг.). Луганск, 2004. 530 с. тощо.
2. Державний архів Луганської області (ДАЛО). Ф. 1. Оп.1. Спр.73, 94, 97, 106, 138.
3. ДАЛО. Ф. 1. Оп.1. Спр. 97. Арк. 5.
4. ДАЛО. Ф. 1. Оп.1. Спр. 94. Арк. 1; спр. 97. Арк. 5, 11; спр. 106. Арк. 27.
5. ДАЛО. Ф. 1. Оп.1. Спр. 73. Арк. 13; спр. 138. Арк. 2.
6. ДАЛО. Ф. 1. Оп.1. Спр. 73. Арк. 11; спр. 94. Арк. 102; спр. 97. Арк. 4.
7. Про Росію, як поліційну державу, див.: Dubnow Simon. From the death of Alexander I, until the death of Alexander III. Philadelphia, 1920. P. 246; Raeff M. The Well-Ordered Police State and the Development of Modernity in Seventeenth and Eighteenth Century Europe: An Attempt at a Comparative Approach. *The American Historical Review*. Vol. 80. № 5 (Dec., 1975). P. 1236.

CONSTITUTIONAL AND MUNICIPAL LAW

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-263-0-10>

«MUNICIPAL MAN» AS THE BASIC CONCEPT OF LOCAL DEMOCRACY

«МУНІЦИПАЛЬНА ЛЮДИНА» ЯК ОСНОВНИЙ КОНЦЕПТ ЛОКАЛЬНОЇ ДЕМОКРАТІЇ

Baymuratov M. O.

*Doctor of Legal Sciences, Professor,
Professor of the Department of Political
Sciences and Law
South Ukrainian National Pedagogical
University named after K.D. Ushinsky
Odesa, Ukraine*

Баймуратов М. О.

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри політичних наук
і права
Південноукраїнський національний
педагогічний
університет імені К.Д. Ушинського
м. Одеса, Україна*

Kofman B. Ya.

*Doctor of Legal Sciences, Senior
Researcher,
Professor of the Department of Law
Alfred Nobel University
Dnipro, Ukraine*

Кофман Б. Я.

*доктор юридичних наук,
старший дослідник,
професор кафедри права
Університет імені Альфреда Нобеля
м. Дніпро, Україна*

1. Становлення та розвиток в Україні місцевого самоврядування (далі – МСВ) – конституційно-правового інституту і найважливішої ідентифікаційної ознаки демократичної правової державності не тільки відіграло революційну роль у становленні системи публічної влади в пострадянській державі, а й ознаменувало її «людинорозмірність» в сфері публічної самоврядної (муніципальної) влади [1], суттєво підвищив автономність людини: а) в сфері МСВ; б) в межах територіальної людської спільноти (локального соціуму) – ТГ; в) в умовах філософського стану повсякденності; г) де людина фактично проходить етапи соціалізації, в тому числі й правової; г') формує свої атитюди (поведінкові позиції), в тому числі й правові; д) реалізує їх у вигляді відповідних габітусів (практичних форм діяльності), в тому числі правових; е) реалізуючи свої екзистенційні та інші інтереси, що їх

супроводжують індивідуального, групового і колективного характеру; є) одночасно здійснюючи свій життєвий цикл.

2. Отже, розглядаючи появу феноменології муніципальної людини, що виникає на стику права і соціуму, права і людини, індивідуального і колективного, приватного та публічного, – тобто в межах науки про людину і соціум – у межах юридичної антропології, на думку вітчизняного дослідника О.О. Боярського [2, с. 111], можна стверджувати, що: а) зазначена проблематика є однією з центральних в правознавстві (онтологічний критерій – Авт.); б) вона має свою історичну ретроспективу, що пов'язано зі становленням, розвитком і вдосконаленням гуманістичних та гуманітарних тенденцій в державотворенні і правотворенні, що знайшло свій практичний прояв в становленні юридичної антропології (історико-антропологічний критерій. – Авт.); в) в основі появи профільної феноменології лежать відносини держави, локального соціуму і людини, що знаходяться як у правовому, так і поза– правовому (за межами державно-правового впливу) просторі, коли людина функціонує в межах МСВ та продукує свої екзистенційні інтенції, потреби, устремління, інтереси та демонструє свої атитюди (біхевіористсько-релятивістський критерій. – Авт.); г) її становлення напряму детерміновано становленням і розвитком системи МСВ спочатку в рамках національної держави, а потім його вдосконаленням в рамках міждержавної економічної, політичної і правової інтеграції держав (локально-універсальний самоврядний критерій. – Авт.); г') вона переважно реалізується не тільки в державотворчих процесах, а й активно розвивається в процесах становлення і розвитку громадянського суспільства (державно-громадський критерій. – Авт.).

Звідси маємо сформовану багатофакторну та багаторівневу феноменологію, що своїми вертикально-горизонтальними зв'язками має виходити на основні параметри демократичної правової державності напряму і безпосередньо торкаючись її основного суб'єкта-об'єкта – людину (особистість, громадянина, жителя відповідної території-члена ТГ, члена глобальної людської популяції – представника людської цивілізації).

3. Феноменологія муніципальної людини виникає на стику проявів екзистенційних інтересів людини в процесі здійснення нею свого життєвого циклу та функціонування в межах ТГ в умовах МСВ. Наведені інтереси трансформуються в «муніципальні права людини» [3], що фактично виступають її конституційними правами, свободами і обов'язками, формуючи таким чином конституційно-правовий статус

людини і громадянина, що реалізується на локальному рівні соціуму. Отже, така процесуально-діяльнісна тенденція та нормативно-правова парадигма розуміння, виникнення, формування і реалізації муніципальних прав людини є могутнім інституційно-легальним і конституційно-легітимним факторами у процесі формування і реалізації конституційно-правового статусу людини, що, по-перше, напряму органічно поєднує муніципально-правові відносини в цій сфері з конституційно-правовими відносинами, а це означає органічний зв'язок конституційного права з муніципальним правом (інтеграційна складова. – Авт.); по-друге, трансформує муніципально-правовий статус людини в обов'язковий і іманентний вид прояву її конституційно-правового статусу (структурна складова. – Авт.); по-третє, ідентифікує будь-яку людину, що законно знаходиться і проживає на теренах держави в межах відповідної ТГ та в умовах МСВ, насамперед, як «муніципальну людину», враховуючи екзистенційний простір локальної демократії як простір реалізації її основних інтересів (визначально-ідентифікаційна складова. – Авт.); по-четверте, інтенсивно і оптимально формує концепт «муніципальної людини» як передвісник і складову частину концепту «конституційної людини», що ідентифікує людину як особу, що володіє відповідними зв'язками з державою перебування завдяки інститутам громадянства, іноземства, апатризму, біпатризму, біженства тощо (релятивістська складова. – Авт.); по-п'яте, трансформує профільний феномен в основний телеологічний, функціональний, конотаційний, нарративний і діяльнісно-поведінковий концепт локальної демократії.

4. Резюмуючи, необхідно наголосити на тому, що, незважаючи на загальноприйнятий в науці конституційного права підхід щодо різного за обсягом прав та свобод конституційно-правового статусу громадян держави та інших категорій осіб, які можуть проживати на території цієї держави (іноземних громадян, осіб без громадянства, біженців), тенденції розвитку національного муніципального права свідчать: а) про актуалізацію проблематики реалізації прав людини на локальному рівні функціонування соціуму, тобто на рівні МСВ, там, де конкретна людина в межах ТГ здійснює свій життєвий цикл (тенденція загальної гуманізації в національному муніципальному праві. – Авт.); б) про поступове розширення прав та свобод не тільки громадян України, які на рівні МСВ отримують додаткову та предметну мотивацію для участі в демократичних процесах на локальному рівні соціуму, з метою реалізації своїх особистісно екзистенційних, економічних, політичних, соціально-культурних та інших інтересів, а й іноземців, які протягом

тривалого часу або постійно, легально проживають в межах відповідної ТГ, та не зважаючи на їх інший правовий стан становлять частину такої ТГ, тобто є її членами-жителями і, як наслідок, повинні володіти відповідними можливостями приймати участь в її розвитку та функціонуванні, одночасно реалізуючи свої екзистенційні потреби та інтереси (тенденція розширення суб'єктного складу ТГ в сучасному національному муніципальному праві. – Авт.); в) про активні процеси формування однакового, з позицій об'єму і переліку (кадастру) прав і свобод, муніципально-правового статусу людини (особистості, жителя-члена ТГ), незалежно від її правового стану (тенденція зрівняння муніципально-правового статусу людини в сучасному національному муніципальному праві. – Авт.); г) про застосування конституційно-правового статусу людини і громадянина як основи для формування муніципально-правового статусу людини, що спирається на муніципальні права людини (особи, жителя-члена ТГ).

Література:

1. Баймуратов М.О. Публічна самоврядна (муніципальна) влада та громадянське суспільство: проблеми взаємозв'язку і взаємозалежності. Актуальні проблеми держави і права. 2003. Вип. 21. С. 131-138.
2. Боярський О.О. Становлення феноменології муніципальної людини в межах громадянського суспільства і держави. Часопис Київського університету права. 2020. № 2. С. 110–118.
3. Баймуратов М., Кофман Б. Муніципальні права людини як нова константа національного муніципального та конституційного права. Право України. 2020. № 10. С. 63–80.
4. Кофман Б. Я. Муніципальні права людини (особистості) як фактор вдосконалення конституційно-правового статусу людини і громадянина. Часопис Київського університету права. 2019. № 2. С. 64–71.

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-263-0-11>

**CONSTITUTIONAL AND LEGAL SUPPORT
FOR THE DEVELOPMENT OF MEDIATION IN UKRAINE**

**КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ
МЕДІАЦІЇ В УКРАЇНІ**

Derkach V. V.

*Master of Law, Postgraduate Student at
the Department of Constitutional
Administrative and Financial Rights
Academy of Labour,
Social Relations and Tourism
Kyiv, Ukraine*

Деркач В. В.

*магістр права, аспірант кафедри
конституційного,
адміністративного
та фінансового права
Академія праці, соціальних відносин
і туризму
м. Київ, Україна*

15.12.2021 набрав чинності Закон України «Про медіацію», (далі – Закон) який вперше в державі визначив правові засади та порядок проведення медіації як позасудової процедури врегулювання конфлікту (спору), принципи медіації, статус медіатора, вимоги до його підготовки та інші питання, пов’язані з цією процедурою [3; 51].

Медіація це позасудова добровільна, конфіденційна, структурована процедура, під час якої сторони за допомогою медіатора (медіаторів) намагаються запобігти виникненню або врегулювати конфлікт (спір) шляхом переговорів. Правилами проведення медіації є порядок та методика проведення медіації, права та обов’язки учасників медіації, визначені договором про проведення медіації або затверджені суб’єктом, що забезпечує проведення медіації, відповідно до вимог цього Закону

Відповідно до ст. 2 Закону, законодавство про медіацію ґрунтується на Конституції України і складається з цього Закону та інших нормативно-правових актів. Якщо міжнародними договорами, згода на обов’язковість яких надана Верховною Радою України, передбачені інші правила, ніж ті, що встановлені цим Законом, застосовуються правила міжнародних договорів України.

Конституційно-правове забезпечення розвитку медіації закріплене багатьох конституційних нормах Основного Закону України.

Так у ст. 21 Конституції України зазначено: « Усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах» [1; 141]. Зазначена норма прямої дії

прямо кореспондується з статтею 4 Закону «Принципи медіації», яка встановила принцип рівності прав сторін медіації як під час самої медіації, так і на стадії підготовки до медіації. Крім того, згідно з частиною 5 статті 8 Закону, медіація проводиться на засадах рівності сторін. Сторонам медіації має бути надано рівні можливості під час проведення медіації. Зобов'язання медіатора повинні бути однаковими стосовно всіх сторін медіації.

Відповідно до ч. 1 статті 19 Конституції України, правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушеним робити те, що не передбачено законодавством.

Стаття 5 Закону абсолютно не суперечить вищезгаданим нормам

Основного Закону, оскільки визначає, що участь у медіації є добровільним волевиявленням учасників медіації. Ніхто не може бути примушений до врегулювання конфлікту (спору) шляхом проведення медіації. Сторони медіації та медіатор можуть у будь-який момент відмовитися від участі в медіації.

Згідно зі статтею 23 Конституції України, кожна людина має право на вільний розвиток своєї особистості, якщо при цьому не порушуються права і свободи інших людей. Дана норма втілена в частині 3 статті 3 Закону, в якій заборонено медіацію у конфліктах (спорах), що впливають чи можуть вплинути на права і законні інтереси третіх осіб, які не є учасниками цієї медіації. Відповідно до частини 3 статті 21 Закону, угода за результатами медіації не повинна містити положень, що порушують права та інтереси інших осіб, інтереси держави або суспільні інтереси.

Стаття 52 Конституції України встановила конституційний принцип рівності дітей у своїх правах незалежно від походження, а також від того, народжені вони у шлюбі чи поза ним.

Згідно з статтею 3 Конвенції про права дитини, в усіх діях щодо дітей, незалежно від того, здійснюються вони державними чи приватними установами, що займаються питаннями соціального забезпечення, судами, адміністративними чи законодавчими органами, першочергова увага приділяється якнайкращому забезпеченню інтересів дитини [2].

Стаття 8 Закону надала безперешкодний доступ дітям до медіації. Законодавець зазначив, якщо стороною медіації є неповнолітня особа, вона приймає рішення з дотриманням вимог законодавства з урахуванням обсягу її дієздатності.

Конституційна норма охорони конфіденційної інформації, відповідно до вимог статті 32 Конституції України, закріпила, що не допускається збирання, зберігання, використання та поширення

конфіденційної інформації про особу, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини. Стаття 6 Закону в суворій відповідності до вищезазначених вимог Конституції України, повністю присвячена правовому режиму дотримання конфіденційності в медіації. Вперше в українському законодавстві з'явилася норма заборони допиту медіатора як свідка у справі (провадженні) щодо інформації, яка стала йому відома під час підготовки до медіації та проведення медіації.

На думку Мазаракі Н.А., впровадження інституту медіації в Україні змістовно пов'язує сучасний розвиток правової системи України з європейськими правовими системами, цінностями та пріоритетами розвитку сучасного цивілізованого світу. При цьому медіація представляє собою альтернативний спосіб вирішення спорів, що з одного боку відображає високий рівень розвитку правової культури суспільства, а з іншого дозволяє сторонам обрати найефективніший і прийнятний для них варіант спору в основі фундаментальних принципів права, які відображають визначні цінності суспільного розвитку, такі, як добросовісність, розумність, справедливість, що є одночасно з цим основою для реалізації принципу верховенства права в Україні [4; 3].

Література:

1. Конституція України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141
2. Конвенція про права дитини 20 листопада 1989 року https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text
3. Закон України «Про медіацію» (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2022, № 7, ст.51
4. Мазаракі Н.А. «Теоретико-правові засади запровадження медіації в Україні» дис. ... доктора. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2019. 484 с.

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-263-0-12>

CONSTITUTIONAL AND LEGAL FUNDAMENTALS OF CIVIL SOCIETY IN UKRAINE

КОНСТИТУЦІЙНО–ПРАВОВІ ЗАСАДИ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ

Zastavna O. P.

*Candidate of Science in Law, Lecturer
Galitskyi Professional College named
after Viacheslav Chornovil
Ternopil, Ukraine*

Заставна О. П.

*кандидат юридичних наук, викладач
Галицький фаховий коледж імені
В'ячеслава Чорновола
м. Тернопіль, Україна*

Громадянське суспільство – це спільнота відповідальних та небайдужих людей, які своєю діяльністю сприяють досягненню для кожного загальнолюдських благ [1, с. 10].

Ю. М. Тодика при розгляді даної тематики дійшов висновку, що громадянське суспільство – «це система самостійних і незалежних від держави суспільних інститутів та відносин, що забезпечують умови для реалізації приватних інтересів та потреб індивідів і колективів, для життєдіяльності соціальної і духовної сфер, їх відтворення та передачі від покоління до покоління» [2, с. 187].

На думку автора відомої праці «Умови свободи» («Condition of Liberty») Е. Гелнера громадянське суспільство – це сукупність різних неурядових інститутів, достатньо сильних, щоб служити противагою державі і, не заважаючи їй, виконувати роль миротворця та арбітра між основними групами інтересів, стримувати її прагнення до домінування і атомізації решти суспільства [3].

Так, громадянське суспільство є незалежним від держави, але воно має можливість і повинно впливати на неї з метою контролю виконання функцій органів публічної влади. Також громадянське суспільство «стоїть» на захисті приватних інтересів, однак воно має керуватися певними принципами у своїй діяльності та вкладатися в рамки правового регулювання.

Оскільки функцію законодавця виконує держава (в Україні – Верховна Рада України), нею мають бути встановлені загальні положення щодо діяльності громадянського суспільства в країні. Нормативне регулювання є необхідним з метою недопущення виходу за рамки діяльності громадянського суспільства, а також захисту

можливостей його впливу на державні та позадержавні інституції, тобто таким чином має бути досягнутий баланс, аби не відбувалось посягання на виконання державних функцій і одночасно не обмежувались можливості впливу громадянського суспільства у сутнісних питаннях.

Найважливіші засади функціонування і діяльності держави та суспільства закріплені в Конституції України та у подальшому розвинені у спеціальних законах та підзаконних нормативно-правових актах, це є проявом демократичної та правової країни. Закріплення правових засад громадянського суспільства на рівні Основного Закону підтверджує важливість його існування та функціонування, а також підвищує його захищеність у реалізації своїх завдань, оскільки при захисті своїх правомочностей можливе посилання безпосередньо на норми Конституції, що мають пряму дію та найвищу юридичну силу в державі.

Як зазначає Г. В. Берченко, «відсутність в Конституції України окремого розділу, присвяченого громадянському суспільству, не означає, що Основний Закон не врегульовує відносини між громадянським суспільством та державою або відмови від ідеї громадянського суспільства» [1, с. 14]. Дійсно, норми, що регулюють дані відносини «розкидані», однак проаналізувавши положення Конституції, до них можна віднести наступні:

стаття 1, відповідно до якої «Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава» [4]. Дане положення визначає передумови для існування та діяльності громадянського суспільства, оскільки держава є такою, що визнає його та його діяльність;

стаття 15, згідно якої «суспільне життя в Україні ґрунтується на засадах політичної, економічної та ідеологічної багатоманітності. Жодна ідеологія не може визнаватися державою як обов'язкова. Цензура заборонена. Держава гарантує свободу політичної діяльності, не забороненої Конституцією і законами України» [4]. Дане положення гарантує свободу у функціонуванні громадянського суспільства та визначає певні умови для цього;

стаття 36, відповідно до якої «громадяни України мають право на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації для здійснення і захисту своїх прав і свобод та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів, за винятком обмежень, встановлених законом в інтересах національної безпеки та громадського порядку, охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей» [4];

стаття 37, згідно якої «заборона діяльності об'єднань громадян здійснюється лише в судовому порядку» [4].

Відтак, Конституція, як Основний закон здійснює такі функції щодо громадянського суспільства:

врегулює формування та існування громадянського суспільства шляхом регламентації на найвищому рівні конституційних принципів, відповідно до яких повинні розвиватися та діяти держава та інститути громадянського суспільства, основною метою яких є реалізація представництва в суспільстві інтересів усіх верств населення;

сприяє розбудові демократичної правової системи, що ґрунтується на сприянні реалізації та забезпеченні прав та свобод людини і громадянина;

формує правові засади організації та діяльності структур громадянського суспільства: громадських організації, політичних партій, профспілок тощо;

впливає на структурну упорядкованість суспільства, його діяльність на засадах законності, виключаючи хаотичність розвитку;

визначає правовий статус та компетенцію органів державної влади та місцевого самоврядування, зокрема у сфері співпраці із структурними одиницями громадянського суспільства;

обмежує надмірний та непропорційний вплив держави на життя суспільства та особи.

Досліджуючи досвід інших країн щодо конституційно-правового регулювання правових засад діяльності громадянського суспільстві, ми встановили, що у конституціях багатьох країн світу вживається термін «громадянське суспільство», зокрема в Конституції Литви, Чехії та Болгарії [5]. Заслуговує окремої уваги нормативне закріплення термінології громадянського суспільства в законодавчих актах європейських країн, яке доцільно було б застосувати в Україні, зокрема: у преамбулі Конституції Литовської Республіки, сказано, що «литовський народ, який утворив Литовську державу багато століть тому назад, який будує її правовий фундамент на Литовських Статутах і Конституціях Литовської Республіки, який століттями рішуче захищав свою свободу та незалежність, який зберігав свій дух, писемність та звичаї, який втілює природне право людини і Народу вільно жити і творити на землі своїх батьків і предків – в незалежній Литовській державі, дбаючи про національну згоду на землі Литви, прагнучи до відкритого, справедливого, гармонійного громадянського суспільства і правової держави, за волею громадян відродженої Литовської держави приймає і проголошує цю Конституцію»; у ст. 4 Конституції Болгарії зазначається, що «Республіка Болгарія гарантує

життя, гідність і права особистості і створює умови для вільного розвитку людини і громадянського суспільства»; у преамбулі Конституції Чехія проголошується «демократичною державою, заснованою на повазі до прав людини і принципах громадянського суспільства»[6, с. 91]. Конституція Польщі 1997 року стала офіційною підставою для існування «третього» (громадського) сектору в Польщі, яка забезпечувала кожному громадянину право вільного об'єднання у професійні спілки, громадські рухи, товариства, фундації; вперше на найвищому правовому рівні було зрівняно фонди та інші громадські утворення, як основу міцного і непорушного «третього сектору». [7, с. 78].

Погоджуємось із позицією Лотюк О. С., що «від ефективності конституційно–правового механізму регулювання діяльності суб'єктів громадянського суспільства, різнобічної взаємодії вказаних суб'єктів з органами державної влади залежить дієвість інститутів громадянського суспільства, а також їх стабільність і стійкість у цілому» [8, с. 95], а тому запровадження відповідних нормативно–правових основ європейського зразка є важливим для зміцнення громадянського суспільства в Україні.

Отже, в Конституції України хоча й не визначено окремого розділу для нормативного регулювання діяльності громадянського суспільства, однак в її тексті встановлені найважливіші передумови для його існування та загальні постулати діяльності. Ми вважаємо, що держава має завданням регулювати розвиток та існування громадянського суспільства, оскільки Україна стоїть на шляху прогресивного розвитку громадянського суспільства.

Література:

1. Берченко Г. В. Конституційні засади громадянського суспільства в Україні : автореф. дис. ... канд. юр. Наук : 12.00.02 Харків, 2012. 24 с. URL: https://www.academia.edu/33983208/Конституційні_засади_громадянського_суспільства_в_Україні;
2. Конституційне право України / за ред. Ю.М. Тодики, В.С. Журавського. К., 2002. 450 с.;
3. Перспективи удосконалення конституційних засад громадянського суспільства в процесі реформування Конституції України. Аналітична записка. URL: <http://old2.niss.gov.ua/articles/1147/>;
4. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96–ВР. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 1996, № 30, ст. 141. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96–вр#Text.>;
5. Ковальчук С. Про правові основи громадянського суспільства та його взаємодію з органами публічної влади. 2018, № 1. 90–97 с. URL

<https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2018/jun/13149/16.pdf> (дата звернення: 14.10.222);

6. Месюк М. В. Взаємодія інститутів влади та громадянського суспільства в Україні у контексті євроінтеграційних процесів. *Державне управління. Інвестиції: практика та досвід*. 2018, № 8. 87–93 с.

7. Окуньовська Ю. В. Політико–правова база діяльності громадських організацій Польщі. *Політичні інститути та процеси*. 2018, № 2. 75 – 79 с.;

8. Лотюк О.С. Особливості механізму конституційно правового регулювання громадянського суспільства. *Вісн. Вищ. ради юстиції*. 2013, № 1 (13). 92–101 с.

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-263-0-13>

**ENHANCING CONSTITUTIONAL AND LEGAL GUARANTEES
OF PERSON'S AND CITIZEN'S POLITICAL RIGHTS
AND FREEDOMS AS THE KEY TO DEVELOPMENT
OF THE RULE OF LAW AND CIVIL SOCIETY IN UKRAINE**

**ЗМІЦНЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИХ ГАРАНТІЙ
ПОЛІТИЧНИХ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА –
ЗАПОРУКА РОЗВИТКУ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ
І ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ**

Rehushevskiy E. Ye.

*Candidate of Law, Docent
Kyiv, Ukraine*

Регушевський Е. Є.

*кандидат юридичних наук, доцент
м. Київ, Україна*

Становлення і розвиток правової держави і громадянського суспільства процес динамічний, тісно пов'язаний з різними факторами суспільного і державного життя, які одночасно є й передумовою руху до поставленої мети. Це процес реформування, на якому суспільство і держава набувають якісно нових форм, а одне з головних місць у цьому процесі займають саме політичні гарантії. З активізацією політичного життя суспільства і держави з'являються нові орієнтири їх реформування.

Розбудова правової держави вимагає не просто вирішення нагальних проблем суспільства, а створення тих умов (соціальних, економічних, правових), за яких процес їх реалізації буде гарантованим, реальним. Зокрема до таких умов слід віднести становлення сильної правової, політичної, економічної і інших важливих систем функціонування держави. Принциповими у цьому аспекті є суверенітет держави, який є похідним від суверенітету народу; суворе дотримання її демократичних засад, сталість її конституційного ладу; суворе забезпечення законності і неможливості зловживань з боку політичної влади; забезпечення відкритості політичної системи; утвердження засад суспільного життя на принципах політичної, економічної та ідеологічної багатоманітності; утвердження принципу спрямованості діяльності держави по забезпеченню і реалізації прав і свобод людини і громадянина тощо.

Правова держава є найбільш досконалою формою організації і функціонування державної влади. Розвиток правової держави, як науково-теоретичної концепції і практики організації і функціонування державної влади, невіддільний від становлення інституту прав і свобод людини, який власне і виступає тією ключовою категорією, навколо якої відбувається впровадження правової державності в дійсність. Історія формування і розвитку правової держави тісно пов'язана з пошуками найбільш оптимальних варіантів взаємостосунків між державною владою й індивідом. Найбільш прийнятна взаємодія між державною владою й індивідом ґрунтується на праві і правах людини, які виступають своєрідною протигагою свавілля, неспідконтрольності і безвідповідальності державної влади та забезпечують її здійснення в правових межах. Саме права людини опосередковують відносини між державою і особою у правовій державі [1, с. 123].

На нашу думку, існує декілька важливих аспектів, які безпосередньо є визначальними у становленні і розвитку правової держави і громадянського суспільства. Зокрема велику роль у цьому процесі відіграють правова і політична системи, правова культура і політична свідомість, режим законності тощо. Процес становлення правової держави тісно пов'язаний зі встановленням панування права, підпорядкуванням державних органів і посадових осіб законові, з принципом розподілу влади. Тож вдосконалення правової і політичної систем, підвищення правової культури і політичної свідомості, становлення режиму законності є складовими тієї формули, за якою може проходити становлення і розвиток правової держави і громадянського суспільства. Конституційно-правові гарантії

політичних прав і свобод людини і громадянина займають у цьому процесі центральне місце.

Так, конституційно-правові гарантії політичних прав і свобод людини і громадянина забезпечують формування правової і політичної системи держави і українського суспільства, є невід'ємним засобом і одночасно підґрунтям конституційно-правового реформування.

Маючи властивості акту прямої дії, виняткової ваги і значення, юридичного верховенства, основи правової системи країни (стаття 8 Конституції України [2]), Конституція вказує на нормативність права, розгляду норми права як загального правила поведінки, що встановлено законодавцем, або повноважними органами. Такими своїми властивостями Конституція зобов'язана її змісту, а саме конституційно-правовим гарантіям, що є основою у формуванні всіх правових актів держави, які покликані регулювати відносини у суспільстві, між людиною і державою, людиною і суспільством. Конституційно-правові гарантії є результатом вивчення практики та її узагальнення у відповідності з принципом справедливості і переконань [3, с. 53-55].

Діяльність політичних партій і громадських організацій тісно пов'язана з підвищенням правової і політичної культури суспільства. І хоча в цьому саме на них покладені великі надії, держава повинна активізувати свою діяльність у цьому напрямку. Правова держава – результат поступового розвитку суспільства і його культури. Історія знає різні суспільства з різними політичними режимами, і в кожному з них проявляються риси конкретної правової культури. Підвищення рівня правової і політичної культури є і буде залишатися актуальною проблемою на всіх етапах становлення і розвитку правової держави і громадянського суспільства.

Сприяння формуванню культури і інфраструктури оцінки соціально значущих проектів і проектів у сфері захисту прав і свобод людини та громадянина сприяє збереженню та розвитку загальноукраїнської ідентичності, єдиного культурного простору країни [4, с. 82-85].

Демократія і громадянське суспільство – супутні явища. Їхнє становлення в Україні йде складно, суперечливо, не без негативного впливу з середини і зовні. На цей процес впливає цілий комплекс факторів економічного, соціально-політичного, морального і міжнародного характеру. Вже більше восьми років Україна піддається окрім військової й іншим видам агресії та проявам тиску. Проте, навіть у цих умовах, українське суспільство підтвердило здатність до самоорганізації, об'єднання навколо демократичних цінностей і збереження суспільної і державної ідентичності.

Так, у лютому 2022 року законопроект «Про місцевий референдум» (реєстр. № 5512 від 19 травня 2021 р.) отримав схвальну оцінку Європейської комісії «За демократію через право» (Венеційська комісія), яка спільно з Бюро демократичних інститутів та прав людини ОБСЄ провела аналіз відповідності змісту та процесу підготовки законопроекту міжнародним та європейським стандартам прямої демократії [5]. Конституційно-правове реформування не зупиняється, а утвердження конституційно-правових гарантій політичних прав і свобод не залежно від умов перебування держав, утвердження принципів громадянського суспільства – це основа і гарантія незворотності демократичних перетворень, які відбулися в Україні останнім часом.

У суспільній практиці люди стикаються з різними варіантами реформ: виборчою, грошовою, політичною, податковою, судовою і т. д. Загальне уявлення про реформу пов'язується найперше зі зміною існуючого стану суспільства та умов його життєдіяльності. Ці зміни здійснює так або інакше будь-яка державна влада постійно, без чого неможливо уявити розвиток суспільства [6, с. 6]. На сучасному етапі розвитку українського суспільства також проходять реформи, спрямовані на досягнення збалансованості у відносинах між державою і суспільством, її громадянами. Процес реформування правової системи України взагалі, багатогранний і системний процес, що потребує звернути увагу не лише на зміну конституційно-правового статусу центральних органів державної влади, а й головним чином приділити увагу ролі системи інститутів громадянського суспільства, як однієї з головних умов становлення правової держави і зрілого та самодостатнього громадянського суспільства.

Література:

1. Заворотченко Т.М. Конституційно-правові гарантії прав і свобод людини і громадянина в Україні. Дис...канд. юрид. наук.: – К.: НАН України Інститут держави і права ім. В.М. Корецького, 2002. – С. 123.
2. Конституція України від 28.06.1996 №254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 31.10.2022).
3. Регушевський Е.Є. Роль конституційно-правових гарантій у становленні і розвитку правової системи України. *Тези доповідей і наукових повідомлень науково-практичної конференції “Становлення і розвиток правової системи України”* (Київ, 21 березня 2002 року)

НАНУкраїни Інститут держави і права ім. В.М. Корецького – К., 2002. – С. 53-55.

4. Єсімов С. С. Державна політика розвитку громадянського суспільства – фактор забезпечення національної безпеки. *Сучасний конституціоналізм: проблеми теорії та практики: матеріали наукового семінару (25 червня 2021 р.)* / Західний науковий центр НАН України та МОН України, Львівський державний університет внутрішніх справ; упоряд. М. Т. Гаврильців. Львів, 2021. С. 82-85 URL: <https://ccu.gov.ua/library/suchasnyu-konstytucionalizm-problemy-teoriyi-ta-praktyku-2021> (дата звернення: 31.10.2022).

5. Законопроект про місцевий референдум у питаннях і відповідях. Громадська спілка «Коаліція Реанімаційний Пакет Реформ» URL: <https://rpr.org.ua/news/zakonoproiekt-pro-mistsevyu-referendum-u-rytanniakh-i-vidpovidiakh/> (дата звернення: 31.10.2022).

6. Ющик О.І. Правова Реформа: загальне поняття, проблеми здійснення в Україні. / Наукове видання. Монографія. – К.: Інститут Законодавства Верховної Ради України, 1997. – 191 с. – С. 6.

CIVIL LAW AND CIVIL PROCEDURE. FAMILY LAW

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-263-0-14>

THE CONCEPT AND ESSENCE OF THE PRINCIPLE OF VOLUNTARINESS IN THE MEDIATION PROCEDURE

ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ ПРИНЦИПУ ДОБРОВІЛЬНОСТІ У ПРОЦЕДУРІ МЕДІАЦІЇ

Vasylieva-Shalamova Z. V.

*PhD (Law), Associate Professor,
Associate Professor at the Department
of Civil Procedure
Educational and Scientific
Institute of Law
Taras Shevchenko National
University of Kyiv
Kyiv, Ukraine*

Васильєва-Шаламова Ж. В.

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцентка кафедри цивільного
процесу
Навчально-науковий інститут права
Київського національного
університету імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна*

Karpiak Ya. A.

*Master's degree, 2nd year of study at the
Department of Civil Procedure
Educational and Scientific
Institute of Law
Taras Shevchenko National
University of Kyiv
Kyiv, Ukraine*

Карп'як Я. А.

*магістр 2 року навчання кафедри
цивільного процесу
Навчально-науковий інститут права
Київського національного
університету імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна*

Вирішення приватноправових спорів у досудовому або позасудовому порядку зумовлює необхідність належного врегулювання процедури та засадничих принципів застосування альтернативних способів врегулювання спорів. Одним із таких альтернативних способів вирішення спорів, що нині набуває популярності в Україні, є медіація. Після багаторічних тривалих дискусій та розгляду ряду законопроектів, інститут медіації в Україні врешті урегульований на нормативному рівні, законом “Про медіацію”, який набув чинності 21 грудня 2021 року.

Медіація як вид альтернативного вирішення спорів має низку основоположних принципів, керівних ідей на яких будується медіаційна процедура. У ст.4 ЗУ “Про медіацію” зазначається що медіація проводиться за взаємною згодою сторін медіації з урахуванням принципів добровільності, конфіденційності, нейтральності, незалежності та неупередженості медіатора, самовизначення та рівності прав сторін медіації. Так, принцип добровільності у переліку принципів стоїть на першому місці, без нього не обходиться жодне визначення, тому він є основоположними в інституті медіації та потребують детального дослідження.

Відповідно до п. 4 ст. 1 Закону України “Про медіацію” медіація – позасудова добровільна, конфіденційна, структурована процедура, під час якої сторони за допомогою медіатора (медіаторів) намагаються запобігти виникненню або врегулювати конфлікт (спір) шляхом переговорів. Вчена О.С. Можайкіна надає дещо інше визначення поняття , медіація – це структурована, добровільна та конфіденційна процедура позасудового врегулювання спору (конфлікту), в якій медіатор (посередник) допомагає сторонам у розумінні їхніх інтересів та пошуку ефективних шляхів досягнення взаємоприйняттого рішення [1, с. 55].

З аналізу цих двох визначень, можемо зробити висновок що принцип добровільності фігурує і у доктринальному, і у нормативному визначенні та займає важливе місце. Визначальною характеристикою медіації як альтернативного способу вирішення спорів є те, що така процедура є виключно добровільною, а порядок і правила її проведення регулюються, переважно, саме договором між учасниками медіації та можуть відрізнятися в кожному окремому випадку.

Нормативне закріплення принципу добровільності міститься у ст. 5 Закону України “Про медіацію”. Зокрема, в ній ідеться проте, що участь у медіації є добровільним волевиявленням учасників медіації. Ніхто не може бути примушений до врегулювання конфлікту (спору) шляхом проведення медіації. Сторони медіації та медіатор можуть у будь-який момент відмовитися від участі в медіації.

На противагу дефініції, що міститься у Законі, досить повне доктринальне визначення принципу добровільності було надано С. Т. Йосипенко, яка зазначає, що зміст принципу добровільності полягає у наявності у сторін права особистого волевиявлення на проведення процедури медіації та свободи її припинення на будь-якому етапі процедури медіації. Також автор зазначає, що в зміст цього принципу

також включається і правомочність сторін приймати будь-які рішення щодо вирішення конфлікту тільки за взаємною згодою [2, с. 132].

Звернемо увагу, як принцип добровільності медіації висвітлений у законодавстві Європейського Союзу. Згідно з Директивою №2008/52/ЄС Європейського парламенту й Ради про деякі аспекти посередництва (медіації) в цивільних і комерційних справах, добровільність медіації передбачає, що сторони самі керують процесом вирішення спору, можуть організувати його на власний розсуд і припинити медіацію у будь-який час [3].

Варто зауважити, що деякі положення закону, що відображають добровільність медіаційної процедури суперечать нормам договірної права. Так, згідно ч. 2 ст. 17 Закону України “Про медіацію” медіація припиняється, наприклад, у разі відмови хоча б однієї із сторін медіації або медіатора (медіаторів) від участі в медіації, із закінченням дії договору про проведення медіації. Таким чином, автори закону акцентували увагу на наданні правового значення договору про проведення медіації. З цього можна також зробити висновок, що зазначена норма ґрунтується на добровільності учасників медіації, яка полягає у відмові від зазначеної процедури. Це відповідає самій природі медіації, однак є суперечливим щодо договірної права, оскільки припинення будь-якого договору можливе лише за наявності взаємної згоди усіх його сторін.

Принцип добровільності необхідно розглядати як такий, що стосується не лише сторін конфлікту, а і медіатора також. Добровільність медіатора полягає у тому, що приступаючи до врегулювання спору між сторонами, він повинен розуміти відсутність конфлікту інтересів по цій справі, а також моральну готовність працювати зі сторонами, адже відповідно до ч. 2 ст. 17 Закону України “Про медіацію” медіатор наділений правом відмови від участі у медіації, а передумовою для такої відмови можуть бути різні обставини.

Цікавою є практика таких зарубіжних країн як Польща, Словаччина, Грузія, Казахстан, у їх законодавстві передбачені випадки, коли суд зобов'язаний запропонувати сторонам спору звернутися до медіатора. Водночас подальше звернення або відмова від звернення до медіатора є правом сторін, що, своєю чергою жодним чином не порушує принцип добровільності та не суперечить йому.

У зв'язку з цим останнім часом дуже активно обговорюється питання про можливість застосування медіації як обов'язкового етапу досудового врегулювання спорів, хоча б в окремих категоріях справ. С. А. Чванкін, підтримуючи ідею обов'язковості медіації в окремих

категоріях справ, звертає увагу, що в Україні ще деякий час тому впровадження обов'язкового досудового порядку вирішення спорів, у тому числі переговорів і медіації, стримувалося тією обставиною, що будь-який обов'язковий порядок досудового врегулювання спорів визнавався таким, що суперечить Конституції України [4]. В той же час, звертаємо увагу, що зважаючи на зміни до Конституції України у 2016 р. (ст. 124) законами може бути визначений обов'язковий досудовий порядок урегулювання спору.

У публікаціях, які підтримують впровадження певного обмеження принципу добровільності медіації, часто цитують таке твердження: “Примус до медіації та примус у процесі медіації – зовсім різні речі” [5].

Наразі ст. 5 Закону України “Про медіацію” висуває пряму заборону на проведення обов'язкової медіації. Так, ніхто не може бути примушений до врегулювання конфлікту (спору) шляхом проведення медіації.

Характеризуючи принцип добровільності, також варто звернути увагу, що він може мати процедурний та змістовний характер. Процедурна добровільність стосується того, що учасники медіації за власним бажанням, без примусу погоджуються та беруть участь у медіації. Змістова добровільність стосується тих питань, тем, проблем, які сторони медіації погоджуються обговорювати під час зустрічей. Добровільність у медіації може бути зовнішньою та внутрішньою. Зовнішня добровільність виявляється в тому, що сторона/сторони конфлікту добровільно погодилися взяти участь у медіації, однак відсутнє внутрішнє бажання вирішити відповідний конфлікт. Водночас внутрішня добровільність є позитивною, оскільки передбачає, що сторони конфлікту не лише погодилися на участь у медіації, а й дійсно бажають вирішити проблемну ситуацію [1, с. 56].

Отже, аналізуючи принцип добровільності медіації, можемо виокремити такі його складові частини:

- 1) добровільна згода на проведення, добровільне визначення умов медіації та добровільна участь у процесі медіації;
- 2) добровільне визначення умов та добровільне укладення угоди за результатами медіації;
- 3) можливість для сторони спору чи медіатора на будь-якому етапі вийти з процедури медіації.

Підсумовуючи усе вищенаведене, можемо зробити висновок, що принцип добровільності медіації є фундаментальним та визначальним для медіаційної процедури, він демонструє зацікавленість сторін у врегулюванні спору, саме завдяки йому сторони вступаю в медіацію,

визначають порядок врегулювання взаємовідносин між ними, укладають угоду за результатами медіації та припиняють процедуру врегулювання спору. Цей принцип забезпечує досягнення найбільш ефективного рішення, а як наслідок – виконання угоди, укладеної за результатами медіації.

Література:

1. Можайкіна О.С. Поняття та зміст основних принципів медіації в цивільно-правових відносинах. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2017. № 5. С. 55–58.

2. Йосипенко С.Т. Принципи медіації у приватно– правових відносинах / С.Т. Йосипенко//Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія “Право”, – 2015.– № 35.– С. 130-133.

3. Директива № 2008/52/ЄС Європейського парламенту і Ради про деякі аспекти посередництва (медіації) в цивільних та комерційних справах.

4. Чванкін С.А. Чи потрібна Україні обов’язкова досудова медіація за визначеними категоріями справ. Новели цивільного процесуального кодексу України : матеріали круглого столу, Одеса, 26 березня 2018 р. Одеса : Фенікс, 2018. С. 62–65.

5. Wolski B. Voluntariness and Consensuality: Defining Characteristics of Mediation (1996-97) 15 Australian Bar Review 213.

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-263-0-15>

DEPARTURE OF A CHILD ABROAD: CURRENT PROBLEMS

ВИЇЗД ДИТИНИ ЗА КОРДОН: АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ, ВИКЛИКАНІ ВОЄННИМ СТАНОМ

Horban N. S.

*PhD (Law), Associate Professor,
Associate Professor at the Department
of Notary, Enforcement and Advocacy,
Prosecutor's Office, Judiciary
Educational and Scientific
Institute of Law
Taras Shevchenko National
University of Kyiv
Kyiv, Ukraine*

Горбань Н. С.

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри нотаріального,
виконавчого процесу та адвокатури,
прокуратури, судоустрою
Навчально-науковий інститут права
Київського національного
університету імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна*

З початком повномасштабної збройної агресії російською федерацією проти України щодня масово порушуються права українців та осіб, що проживають на території України. Найбільш вразливими та беззахисними в умовах війни є діти.

Ювенальні прокурори поінформували, що станом на 30 жовтня 2022 року 430 дітей загинуло та 823 дитини зазнали поранень внаслідок збройної агресії РФ в Україні. На жаль, ця страшна статистика змінюється щодня в сторону збільшення кількості постраждалих дітей, оскільки триває робота з їх встановлення в місцях ведення активних бойових дій, на тимчасово захоплених та звільнених територіях.

«Найбільше постраждало дітей у Донецькій області – 420, Харківській – 260, Київській – 116, Миколаївській – 77, Запорізькій – 70, Чернігівській – 68, Луганській – 64, Херсонській – 58, Дніпропетровській – 31. Через бомбардування та обстріли збройними силами РФ пошкоджено 2688 закладів освіти. 331 з них зруйновано повністю» [1]. Бомбардування житлових кварталів, цивільної інфраструктури та об'єктів життєзабезпечення з боку РФ не припиняється по теперішній час. Навпаки, існуючі небезпеки розширилися відсутністю електроенергії, тепла, продуктів харчування. Крім цього «Дамоклівим мечем» над Україною нависає ядерна загроза, що слідує із заяв керівників країни агресора. Саме тому, проблема створення та забезпечення безпечних умов проживання дітей не втрачає

своєї актуальності. Одним із напрямків її вирішення, з моменту початку військової агресії і по теперішній час, є виїзд сімей із дітьми та дітей за межі України. Від початку повномасштабного вторгнення російської армії понад 900 тисяч українських дітей виїхало до країн Європейського Союзу [2]. Тому, з метою недопущення порушення прав дитини та з метою попередження можливих правопорушень і виявлення злочинних схем вивезення дітей за межі України, проблематика законного оформлення виїзду дитини за кордон є важливою та актуальною.

За сімейним законодавством України правовий статус дитини має особа до досягнення нею повноліття (ч.1 ст.6 Сімейного Кодексу України [3] (далі за текстом – СК); батьки мають рівні права та обов'язки щодо дитини (ст. 141 СК). Ці положення, з окремими особливостями, про які буде йти мова далі, також поширюють свою дію на процедуру прийняття рішення щодо виїзду дитини за кордон.

Стаття 313 Цивільного кодексу України [4](далі за текстом – ЦК) передбачає, фізична особа, яка досягла шістнадцяти років, має право на вільний самостійний виїзд за межі України. Фізична особа, яка не досягла шістнадцяти років, має право на виїзд за межі України лише за згодою батьків (усиновлювачів), піклувальників та в їхньому супроводі або в супроводі осіб, які уповноважені ними, крім випадків, передбачених законом.

У відповідності до статті 242 ЦК, батьки (усиновлювачі) є законними представниками своїх малолітніх та неповнолітніх дітей. Батьки наділені виключним правом у прийнятті рішення про виїзд дитини за межі України. Щодо дітей-сиріт та дітей, які позбавлені батьківського піклування, таким правом наділені, призначені органами опіки та піклування, а також судом, опікуни чи піклувальники, що діють як законні представники цих дітей (ст. 243 СК) .

Загальним правилом передбачено, що питання виховання дитини вирішується батьками спільно, крім випадку, вирішення питання про виїзд дитини за кордон. Навіть у мирний період дитина іноді стає об'єктом маніпуляцій між тими батьками, які в силу існуючих причин не можуть і не хочуть порозумітися та визначитися із способами вирішення основних питань щодо дитини, наприклад щодо участі в вихованні, утриманні чи визначенні місця проживання дитини тощо. Стаття 157 СК, якою передбачені умови тимчасового виїзду дитини за межі України на строк, що не перевищує одного місяця, з метою лікування, навчання, участі дитини в дитячих змаганнях, фестивалях, наукових виставках, учнівських олімпіадах та конкурсах, екологічних, технічних, мистецьких, туристичних, дослідницьких, спортивних

заходах, оздоровлення та відпочинку дитини за кордоном, у тому числі у складі організованої групи дітей, неодноразово зазнавала змін.

Процедура засвідчення нотаріусами справжності підписів на заявах від батьків про їх згоду на тимчасовий виїзд за кордон їх дітей, на заявах про згоду батьків на виїзд дитини за кордон в супроводі одного з батьків, без супроводу батьків, у складі групи дітей, а також можливість виїзду без нотаріально засвідченої заяви про згоду іншого з батьків врегульована чинним законодавством. Отже, за звичайних умов, згода батьків (усиновлювачів), опікунів, піклувальників на виїзд дитини за кордон оформлюється у вигляді заяви. Справжність підпису батьків (усиновлювачів), опікунів, піклувальників на такій заяві нотаріально засвідчується. На підставі ст. 34 Закону України «Про нотаріат», нотаріуси (державні та приватні) засвідчують справжність підпису на заявах, які мають бути викладені на спеціальних бланках нотаріальних документів. Місце вчинення цієї нотаріальної дії не залежить від місця проживання заявників або місця проживання дитини. Нотаріус при вчиненні відповідної нотаріальної дії дотримується правил, передбачених розділом III Закону України «Про нотаріат» та Порядком вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, які передбачають встановлення дієздатності, дійсних намірів учасників правочину, досягнення ними однакового розуміння змісту правочину та усвідомлення його наслідків тощо.

На час запровадження в Україні правового режиму воєнного стану змінено правила перетинання кордону дітьми. В основу цих змін, покладалося завдання максимально спростити і зробити сприятливими і доступними правила перетинання кордону різних категорій дітей (дитина; дитина з інвалідністю віком до 18 років; повнолітня дитина, яка є особою з інвалідністю I чи II групи; дитина-сирота; дитина, позбавлена батьківського піклування, яка не досягла 18-річного віку та проживає або зарахована до закладів різних типів, форми власності та підпорядкування на цілодобове перебування тощо), які їдуть у супроводі одного із батьків, інших родичів або відповідно уповноважених осіб. Пункт 2 Правил перетинання державного кордону громадянами України [5] передбачає відповідні особливості.

Серед діючих змін слід виділити, що виїзд за межі України дітей, які не досягли 16-річного віку, в супроводі одного з батьків, баби, діда, повнолітніх брата, сестри, мачухи, вітчима або інших осіб, *уповноважених одним із батьків письмовою заявою, завіреною органом опіки та піклування, здійснюється без нотаріально посвідченої згоди другого з батьків* та за наявності паспорта громадянина України

або свідоцтва про народження дитини (за відсутності паспорта громадянина України)/документів, що містять відомості про особу, на підставі яких Держприкордонслужба дозволить перетин державного кордону.

28 жовтня 2022 року Комітет Верховної Ради з питань гуманітарної та інформаційної політики підтримав до ухвалення в цілому як закону законопроект щодо вирішення батьками питань тимчасового виїзду дітей за межі України [6]. Законопроектом передбачається забезпечення можливості надання кожним із батьків, який є громадянином України, згоди на тимчасовий виїзд за межі України дитини, яка не досягла 16-річного віку, в супроводі другого з батьків шляхом внесення відомостей про таку згоду до Державного реєстру актів цивільного стану громадян безпосередньо одним із батьків через Єдиний державний веб-портал електронних послуг або нотаріусом на підставі нотаріально посвідченої ним письмової згоди. Також визначається чіткий перелік підстав, коли один з батьків може вивозити за кордон дитину до 16 років без згоди другого з батьків.

Слід зауважити, що представники нотаріальної спільноти негативно оцінюють наслідки від запровадження відповідних норм закону. Як зазначає Фріс І., даний закон може спричинити велику кількість порушень прав дітей, адже за його положеннями має місце делегування верифікації дієздатності, вільного волевиявлення, розуміння намірів батьків і наслідків вчинюваних ними дій – віртуальному світу. Наголошуючи при цьому, що загально світова практика базується на електронних функціях, які розробляє нотаріальна спільнота. Це і віддалена верифікація, і відеозв'язок і електронний документ [7].

Отже, умови воєнного стану вимагають створення безперешкодних та сприятливих умов для виїзду дітей за кордон, однак визначальним фактором їх реалізації має бути забезпечення законності дій батьків в інтересах своїх дітей. Намічається тенденція обмеження повноважень нотаріуса щодо посвідчення підпису під заявою батьків, якою надається дозвіл на виїзд дитини за кордон.

Література:

1. В Україні вважаються зниклими 248 дітей. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3604030-v-ukraini-vvazautsa-bezvisti-zniklimi-248-ditej.html>
2. Стало відомо, скільки дітей виїхали до країн ЄС від початку війни. URL: <https://vsviti.com.ua/news/138435>

3. Сімейний кодекс України. Закон від 10.01.2002 № 2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>
4. Цивільний кодекс України. Закон від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
5. Про затвердження Правил перетинання державного кордону громадянами України. Постанова Кабінету Міністрів України від 27.01.1995 № 57. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/57-95-%D0%BF#Text>
6. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо вирішення батьками питань тимчасового виїзду дітей за межі України. № 6146 від 07.10.2021. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/27973>
7. URL: <https://www.facebook.com/Igor.fris>

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-263-0-16>

CLASSIFICATION OF GENETIC INFORMATION AS AN OBJECT OF CIVIL LAW REGULATION

КЛАСИФІКАЦІЯ ГЕНЕТИЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ ЯК ОБ'ЄКТА ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Krushelnytska H. L.

*Candidate of Juridical Sciences,
Senior Lecturer at the Department
of Civil Law Disciplines
National Academy of Internal Affairs
Kyiv, Ukraine*

Крушельницька Г. Л.

*кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри
цивільно-правових дисциплін
Національна академія
внутрішніх справ
м. Київ, Україна*

Розвиток біомедичних технологій останнім часом інтенсивно прогресує, при цьому особлива увага приділяється генній інженерії, а також генетичним та геномним технологіям. І це не дивно з огляду на давнє бажання людства розшифрувати геном людини, знайти ключ до подолання спадкових захворювань, впливати на тривалість життя індивіда. Однак вдалі спроби секвенування генів та поява революційних технологій, таких як CRISPR/Cas9 (редагування генів шляхом видалення, додавання чи зміни послідовних ділянок ДНК), методи

мітохондріального переносу (при народженні дитини з використанням допоміжних репродуктивних технологій за участі більше як двох осіб), спеціальні комп'ютерні програми генерування синтетичних генів людини, призводять до появи таких нових об'єктів прав, як гени, геном, генетична та геномна інформація. На доктринальному рівні серед цивілістів уже сформувалася думка про необхідність поширювати на такі об'єкти цивільно-правовий режим, з огляду на те, що кожна молекула ДНК – це в першу чергу носій спадкової інформації про індивіда, яка становить таємницю приватного та сімейного життя.

Для розробки нормативно-правового регулювання отримання, обробки, використання та зберігання генетичної інформації людини важливим є розкриття цього поняття з урахуванням різних критеріїв, які дозволяють здійснити класифікацію генетичної інформації.

Так, аналізуючи міжнародне та національне законодавство, можна дійти висновку, що генетичну інформацію можна розрізняти за ознакою відібрання в особи, що здійснюється в обов'язковому або добровільному порядку. Подібна класифікація відображена також у проекті закону України «Про державну реєстрацію геномної інформації людини» № 4265 [1], прийнятому Верховною Радою України 09 липня 2022 року та направленою на підпис Президенту України. Зокрема у проекті визначається, що обов'язковій державній реєстрації геномної інформації підлягає геномна інформація осіб, яким повідомлено про підозру у вчиненні умисних тяжких або особливо тяжких злочинів проти життя, здоров'я, волі, честі, гідності, статевої свободи, статевої недоторканості особи, щодо яких обрано запобіжний захід; осіб, які вчинили суспільно небезпечні діяння проти життя, здоров'я, статевої свободи, статевої недоторканості особи, до яких за рішенням суду застосовані примусові заходи медичного характеру; осіб, засуджених за вчинення умисних злочинів проти життя, здоров'я, статевої свободи, статевої недоторканості особи; невідомих трупів людей та їх останків, відомості про виявлення яких внесено до Єдиного реєстру досудових розслідувань та розпочато розслідування; осіб, зниклих безвісти, яка за рішенням суду може бути встановлена шляхом проведення молекулярно-генетичної експертизи (дослідження) раніше відібраних біологічних зразків або біологічного матеріалу, відібраного з особистих речей особи, зниклої безвісти. Добровільна державна реєстрація геномної інформації проводиться на підставі письмової заяви будь-якої особи (у тому числі це стосується військовослужбовців) про відбір у неї біологічного матеріалу, проведення молекулярно-генетичного дослідження та внесення генетичної інформації до Бази даних.

Наступною ознакою, за якою можна класифікувати генетичну інформацію, є можливість ідентифікації особи, із біологічних зразків якої вона була отримана. Зокрема у п. 26 Регламенту 2016/679 Європейського парламенту і Ради від 27 квітня 2016 року про захист фізичних осіб у зв'язку з опрацюванням персональних даних і про вільний рух таких даних, та про скасування Директиви 95/46/ЄС [2] зазначається, що принципи захисту персональних даних не поширюються на анонімні та анонімізовані дані. Такі положення вказують на те, що генетична інформація може бути персоніфікованою, анонімізованою (знеособленою) та анонімною. Ця класифікація має значення для визначення ступеня охорони та можливості поширення генетичної інформації відповідно до правового режиму персональних даних у тій частині, в якій генетична інформація ідентифікує конкретну людину.

Генетичну інформацію можна розрізнати також за метою використання. Зокрема її можна використовувати безпосередньо з метою ідентифікації особи (як виду персональних даних), як це передбачає проект закону України № 4265 [1]. Генетичну інформацію можна збирати для лікування, профілактики захворювань, а також для виявлення генетичної схильності до певних захворювань. Наприклад у Порядку застосування ДРТ передбачається можливість проведення преімплантаційної медико-генетичної діагностики моногенних і хромосомних дефектів в ембріонах на етапі до ембріотрансферу [3]. Крім того, генетичну інформацію (як персоніфіковану, так і анонімну) можна використовувати у наукових цілях для виявлення закономірностей розвитку людства. На таку мету вказують положення Міжнародної декларації про генетичні дані людини від 16 жовтня 2003 року, де визначено, що генетичні дані людини можуть також використовуватися для проведення медичних, у тому числі епідеміологічних та інших наукових досліджень, особливо генетичних досліджень популяцій, а також антропологічних та археологічних досліджень [4].

Також генетичну інформацію доцільно класифікувати за її носієм та місцем зберігання. Зокрема, генетична інформація міститься у молекулі ДНК, яка у свою чергу може бути окремо виділена, а може знаходитися у складі будь-якого біологічного об'єкта, відділеного від тіла людини. Зазвичай такі біооб'єкти можуть зберігатися в банках пуповинної крові, інших тканин і клітин людини. Крім того, генетична інформація може зберігатися у розшифрованому виді як конфіденційна інформація про особу в державних або біоінформатичних базах даних, призначених для зберігання і систематизації амінокислотних і нуклеотидних

послідовностей різних організмів та їх порівняльного аналізу з метою розв'язання задач геноміки, медицини, генної інженерії тощо [5, с. 15].

Подібну класифікацію можна продовжувати в залежності від способів та методів збирання, зберігання, виду обробки, зберігання та використання генетичної інформації, що має значення для обрання належного правового регулювання обігу генетичної інформації.

Література:

1. Про державну реєстрацію геномної інформації людини: проект закону України № 4265. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1398272> (дата звернення: 29.10.2022).

2. Регламент 2016/679 Європейського парламенту і Ради від 27 квітня 2016 року про захист фізичних осіб у зв'язку з опрацюванням персональних даних і про вільний рух таких даних, та про скасування Директиви 95/46/ЄС. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_008-16#Text (дата звернення: 29.10.2022).

3. Порядок застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні: Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 09.09.2013 року № 787. Офіційний вісник України від 01.11.2013, № 82, стор. 446, стаття 3064.

4. Міжнародна декларація про генетичні дані людини від 16 жовтня 2003 року: Міжнародний документ, ЮНЕСКО. URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/genome_dec.shtml (дата звернення: 30.10.2022).

5. Біоінформатичні бази даних: навч. посіб. для студ. Спеціальності 162 «Біотехнології та біоінженерія» / С. В. Горобець, О. Ю. Горобець, М. О. Булаєвська; КПІ ім. Ігоря Сікорського. Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2020. – 117 с.

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-263-0-17>

SOMETHING ABOUT EXTRAJUDICIAL DISPUTE RESOLUTION IN THE CIVIL PROCEDURE OF UKRAINE AND ENGLAND

ДЕЩО ПРО ПОЗАСУДОВІ ЗАСОБИ ВИРІШЕННЯ СПОРІВ В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ ТА АНГЛІЇ

Minchenko R. M.

*Doctor of Law, Professor,
Honoured Lawyer of Ukraine, Attorney,
Head of NGO "Legal Dimension"
Odesa, Ukraine*

Мінченко Р. М.

*доктор юридичних наук, професор,
Заслужений юрист України,
адвокат,
Голова ГО «Правовий вимір»
м. Одеса, Україна*

Minchenko D. A.

*PhD in Law, LLM Queen Mary
University of London,
Attorney, Partner of JURLINE
Attorneys-at-law
Odesa, Ukraine*

Мінченко Д. А.

*кандидат юридичних наук,
магістр Лондонського університету
Королеви Марії,
адвокат, партнер АО «Юрлайн»
м. Одеса, Україна*

Міф про існування братерської любові трьох слов'янських народів, України, росії та Білорусі розвіявся в прах. І на тлі того сивого диму визмалювалась зовсім інша реальність, в якій поруч з Україною в її визвольній боротьбі проти рашистських загарбників стали пліч о пліч інші країни світу, США, західна Європа, Канада, Австралія, Велика Британія та інші. В числі перших країн, хто протягнув руку допомоги в жорстокій боротьбі за незалежність та територіальну цілісність України та загальну світову безпеку були США, країни Балтії, Польща, Чехія та Велика Британія. І якщо тісна дружба та взаємодопомога між Україною і країнами західної Європи зрозуміла, так як нас об'єднує і спільна історія, і територіальний устрій, і форма правління, і політичний режим, і спільне європейське майбутнє, то неймовірну підтримку, яку Україна отримала від далекої країни туманного альбіону, не чекав ніхто, ні країна-агресор зі своїми поплічниками, ні самі українці Адже здавалось, що відмінності між нашими державами суттєві, починаючи з територіального устрою, форми правління, традицій до існування в зовсім іншій правовій системі. Проте, те спільне, що об'єднує Україну і Велику Британію, а саме демократичний шлях розвитку і несамовите прагнення до свободи і незалежності, зробило з двох далеких і таких

різних держав надійних і вірних партнерів і побратимів в боротьбі з країною-агресором росією.

Саме тому, будь які наукові дослідження нашої спільності, в тому числі і в сфері цивільного судочинства, є актуальними, пізнавальними і викликають чималий інтерес.

Засоби досягнення примирення в цивільному судочинстві України (процедури примирення) сторонами в процесі вирішення спору в цивільному судочинстві України можуть бути судові та позасудові.

Судові процедури примирення – це сукупність процесуальних та інших дій суду, спрямованих на сприяння вирішенню спору, переданого на розгляд суду, шляхом примирення сторін.

Позасудові засоби досягнення примирення сторін можуть бути реалізовані незалежно від наявності (відсутності) судового розгляду спору та здійснюються сторонами самостійно або з залученням інших осіб. Їх не можна цілковито ототожнювати зі способами альтернативного врегулювання спору (АВС), оскільки не всі способи АВС спрямовані на досягнення примирення сторін. До позасудових процедур примирення належать: 1) переговори; 2) медіація; 3) робота комісії з примирення щодо врегулювання колективних трудових спорів та ін. Перелік позасудових засобів досягнення примирення сторін не є вичерпним, адже сторони можуть скористатися будь-яким, навіть самостійно вигаданим позасудовим засобом примирення.

Серед позасудових засобів досягнення примирення з огляду на законодавчі новації на особливу увагу заслуговує медіація. Вона дещо відрізняється від звичайних переговорів, які є найбільш поширеним та, напевно, найдавнішим серед несудових засобів примирення. Тобто медіація є особливий різновид переговорів. Утім варто пам'ятати, що у звичайних переговорах основну роль все ж відіграють самі сторони конфлікту, адже для перебігу звичайних переговорів їх цілком достатньо, тоді як у медіації акцент робиться на діяльності посередника, за відсутності якого процес медіації не може відбутися.

Законом України від 16.11.2021 № 1875-IX «Про медіацію» (далі – Закон) унормовано діяльність, яка вже отримала значне поширення в нашій країні. Серед позитивних рис закону можна назвати такі:

1) встановлено правила про несумісність діяльності медіатора з іншими видами діяльності, які суперечать принципам нейтральності, незалежності та неупередженості медіатора.

2) унормовано вимоги до осіб, які можуть бути медіатором. Зокрема, за новим законом медіатором може бути фізична особа, яка пройшла базову підготовку медіатора в Україні або за кордоном.

3) встановлено гарантії конфіденційності інформації, отриманої медіатором в процесі медіаційної процедури. (ч. 5 ст. 6 Закону). Варто відзначити, що відповідні положення містяться й у процесуальних кодексах (наприклад, у п. 2 ч. 1 ст. 70 ЦПК);

4) закріплено правило про надання медіаційних послуг на договірній основі;

5) зазначено, що медіатор проводить медіацію індивідуально як фізична особа, яка провадить незалежну професійну діяльність, або як фізична особа – підприємець.

Серед недоліків законодавчого регулювання медіації в Україні можна відзначити такі:

1) Закон дозволяє укласти договір про проведення медіації в усній формі (п. 1 ч. 1 ст. 1 Закону), крім окремих випадків, коли в законі міститься пряма вимога щодо укладення такого договору в письмовій формі (наприклад, ч. 2 ст. 222-1 КЗпП України). Більш коректною була б вимога про обов'язкову письмову форму договору про проведення медіації за зразком аналогічних положень про договір про надання правової допомоги адвокатом;

2) запровадивши норми про можливість медіаційного вирішення трудових та земельних спорів, законодавець залишив поза увагою сімейні спори, де медіація могла б виявитись найбільш ефективною. Так, саме на впровадженні та підтриманні медіації в сімейних справах наголошується у Рекомендації № R(98) 1 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо медіації в сімейних справах [1].

Експеримент з наділенням суддів функцією примирення себе не виправдав, адже, як показує практика, учасники судових процесів майже ніколи не погоджуються на участь у процедурі врегулювання спору за участі судді [2, 263].

Коло позасудових засобів примирення є більш широким, а самі засоби менш формалізовані, а тому сторони більш вільні у виборі засобів як проведення, так і оформлення результатів примирення.

Спільною проблемою як для судових, так і для позасудових засобів примирення є відсутність в учасників різноманітних правовідносин культури примирення та невміння, а часто і небажання осіб вирішувати конфлікти мирним шляхом. Завдяки достатньо недорогій порівняно з іншими країнами світу судовій процедурі, громадяни України віддають перевагу судовому способу вирішення спорів, проте здебільшого, не знають і не хочуть знати, яким чином досягати компромісу в спорі і врегулювати спір мирним шляхом.

Тому вбачається, що основним завдання держави на сьогодні є не лише забезпечення відповідного правове регулювання процедури вирішення спорів, а й популяризація насамперед засобів примирення сторін і врегулювання різноманітних конфліктів саме мирним шляхом в позасудовому порядку [2,267].

В англійському цивільному судочинстві існують різні механізми позасудового вирішення спорів, серед яких:

1) Перемовини – найбільш розповсюджена форма вирішення спорів, яка включає в себе відносно неформалізовану процедуру, за якої сторони обговорюють питання між собою з метою їх вирішення за взаємною згодою.

2) Медіація – спосіб вирішення спорів, в якому третя сторона, відома як медіатор, допомагає обом сторонам прийти до укладення угоди, яку кожна зі сторін вважатиме прийнятливою. Медіація може бути «оціночною», коли медіатор надає оцінку юридичній силі справи, або «сприяючою», коли медіатор концентрується на наданні допомоги сторонам у визначенні кола питань, що потребують вирішення.

3) Примирення – схожа на медіацію процедура, але в цьому випадку третя сторона, примирник, має більш активну роль і сприяє перемовинам сторін, а також пропонує можливі рішення. Хоча термін «примирення» поступово виходить з обігу і цей процес розглядається як одна з форм медіації.

4) Арбітраж – процедура, за допомогою якої обидві сторони спору погоджуються дозволити третій стороні, арбітру (або колегії арбітрів), вирішити спір, що виник між ними. Арбітражне рішення має обов'язкову силу для сторін спору і може бути приведене до виконання через суди.

5) Попередня незалежна оцінка – процес, під час якого незалежний професіонал, як правило, юрист, заслуховує позиції кожної зі сторін і надає правову оцінку як обставинам справи, так і щодо ймовірного результату.

6) Висновок спеціаліста (експерта) – передбачає залучення незалежного експерта для вирішення спору. Рішення експерта є обов'язковим для сторін.

Загалом, усі форми позасудового вирішення спорів можуть бути поділені на ті, що завершуються винесенням рішення та ті, що завершуються укладенням угоди між сторонами [3, 15]. Однак деякі засоби поєднують в собі обидві мети, наприклад, попередня незалежна оцінка та примирення однаково сприяють тому, щоб сторони

сформували власну думку щодо спору, не нав'язуючи офіційного рішення [3, 15].

Визначною рисою англійського підходу до застосування позасудових засобів вирішення спорів є те, що, у передбачених законом випадках або за ініціативою суду, сторони зобов'язані розглянути можливість вирішення спору за допомогою медіації або інших альтернативних засобів. І у разі відмови від використання позасудових шляхів вирішення спорів сторони мають довести суду, що це могло нашкодити сторонам та призвести до нераціональних витрат часу та коштів [2, 158].

З урахуванням вищенаведеного, можна дійти висновку, що позасудові засоби вирішення спорів є дієвими механізмами, спрямованими на економію часових та грошових витрат сторін та досягнення бажаного результату у вигляді угоди або рішення.

Література:

1. Рекомендація № R (98) 1 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо медіації в сімейних справах, 21.01.1998. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/R_98_1_1998_01_21.pdf
2. Примірні процедури в цивільному процесі: теорія і практика (нотаріат, суд, адвокатура, виконавче провадження) науково-практичний посібник / За ред. Фурси С.Я. – Київ, Алерта, 2022. 428 с.
3. Models of Alternative Dispute Resolution, a report for the Legal Ombudsman, 31 October 2014, Consumer Insight Centre, Queen Margaret University. URL: <https://www.legalombudsman.org.uk/media/he4bmjpx/models-alternative-dispute-resolution-report-141031.pdf>.

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-263-0-18>

THE SCOPE OF FREEDOM OF WILL OF A JUVENILE

ОБСЯГ СВОБОДИ ВОЛІ МАЛОЛІТНЬОЇ ОСОБИ

Savchenko V. O.

ORCID: 0000-0001-7104-3559
PhD in Law, Associate Professor,
Hosted Research Fellow, Oxford Uehiro
Centre for Practical Ethics,
University of Oxford,
Oxford, United Kingdom,
Associate Professor of the Department
of Civil Law Disciplines
V.N. Karazin
Kharkiv National University
Kharkiv, Ukraine

Савченко В. О.

ORCID: 0000-0001-7104-3559
кандидат юридичних наук, доцент,
запрошений науковий співробітник
Оксфордський університет
м. Оксфорд, Великобританія,
доцент кафедри цивільно-правових
дисциплін
Харківський національний
університет імені В. Н. Каразіна
м. Харків, Україна

Малолітні особи мають спеціальний правовий статус, який обумовлює обсяг їх прав та обов'язків. В результаті цього, їх можливості бути учасниками цивільних правовідносин обмежені. В той же час, питання обсягу свободи волі малолітньої особи не однозначне. Чітке розуміння меж правових можливостей малолітньої особи дозволить вірно кваліфікувати їх участь у цивільних правовідносинах, правочинах та при реалізації ними свої прав.

Цивільно-правовий статус малолітньої особи пов'язаний з питанням дієздатності та правоздатності. Зазначені поняття прямо пов'язані з питанням свободи, доповнюючи один одного.

Свобода волі, правоздатність та дієздатність виникають з народження. І в цьому питанні, свобода волі більш близька до поняття дієздатності. Ця теза обґрунтовується тим, що правоздатність одразу виникає в повному обсязі, як можливість мати права та обов'язки. На відміну від цього, малолітня особа матиме лише часткову цивільну дієздатність. Обсяг свободи волі, як і дієздатності, змінюється з віком особи. Стосовно дієздатності законодавець чітко встановив її види: часткова (до 14 років), не повна (з 14 до 18 років) та повна (з 18 років). Також збільшення обсягу дієздатності можливе шляхом емансипації. Обсяг свободи волі змінюється лише через розвиток фізичної особи, що не має прямого зв'язку з віком.

В контексті зазначеного постає питання про визначення меж свободи волі малолітньої особи. З народження до чотирнадцяти років, правовий статус особи не змінюватиметься і вона може приймати участь в цивільних правовідносинах лише в межах своєї дієздатності. Весь цей час її дієздатність залишається не змінною, але рівень її свободи волі постійно збільшується. В даному випадку, саме обсяг свободи волі впливатиме на правомочності малолітньої особи.

До чотирнадцяти років особа може самостійно вчиняти дрібні побутові правочини. Це право передбачене на весь період часткової дієздатності. Пряме тлумачення норм дає можливість припустити, що з новонароджена дитина може приймати участь у дрібних побутових правочинах. Але ні, адже правочин вважається дрібним побутовим, якщо він задовольняє побутові потреби особи, відповідає її фізичному, духовному чи соціальному розвитку та стосується предмета, який має невисоку вартість. В контексті цього саме обсяг свободи волі демонструє рівень розвитку особи.

При цьому, навіть новонароджена дитина має свободу волі, яка дозволяє їй реалізовувати свої права. Для дієздатності, ключовим фактором є усвідомлення своїх дій. Але для правоздатності така вимога прямо не закріплена. Тому, новонароджена дитина може реалізовувати свою свободу волі крізь призму правоздатності, як можливості мати права та обов'язки, навіть не усвідомлюючи власні дії.

Розглянемо приклад, коли малолітня дитина каже «агу» або малює хаотичні лінії на аркуші. І цей момент вона реалізує особисті немайнові права пов'язані з творчою діяльністю. Важливо те, що не усвідомлення нею своїх дій не має правового значення в даному випадку. Коли малолітня особа випадково малює лінію та не усвідомлює свої дії, вона реалізує особисте немайнове право на художню творчість. В цьому випадку ми говоримо про її права в контексті правоздатності, а не дієздатності.

Іншим прикладом реалізації свободи волі малолітньою особою є її звернення до батьків з проханням придбати іграшку. За власною волею, дитина зробила вибір та донесла його до батьків. Самостійно вона ще не може вступити в правовідносини які перевищують часткову дієздатність. Тому дитина реалізує свою волю через законних представників. В свою чергу, батьки, реалізуючи власну свободну волю, вступають у цивільні правовідносини з купівлі-продажу на користь інтересів малолітньої особи. Інший приклад, коли малолітня особа приймає участь у змаганнях або конкурсах та виграє приз. В цьому випадку, через прояв власної свободної волі, дитина стає власником майна, створюючи для себе права та обов'язки.

Зазначене дозволяє прийти до висновку, що свобода волі фізичної особи виникає з моменту її народження, а її обсяг змінюється на протязі життя. Обсяг свободи волі малолітньої особи прямо впливає на її можливість реалізовувати свої права. Свобода волі малолітньої особи обумовлює наповнення змісту часткової дієздатності. Обсяг свободи волі може збільшуватися через інтелектуальний розвиток, зміну дієздатності та правового статусу, та зменшуватись при обмеженні дієздатності, зміні правового статусу або в разі визнання особи недієздатною.

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-263-0-19>

LOCAL CORPORATE LAWMAKING AS A TOOL FOR FILLING GAPS IN THE CORPORATE LEGISLATION OF UKRAINE

ЛОКАЛЬНА КОРПОРАТИВНА ПРАВОТВОРЧІСТЬ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАПОВНЕННЯ ПРОГАЛИН КОРПОРАТИВНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

Sulyma A. P.

*Postgraduate Student
at the Department of Civil Law
Vasyl Stefanyk Precarpathian
National University
Ivano-Frankivsk, Ukraine*

Сулима А. П.

*аспірант кафедри цивільного права
Прикарпатський національний
університет
імені Василя Стефаника
м. Івано-Франківськ, Україна*

Прогалини у правовому регулюванні разом із колізіями та проблемами правової визначеності можна віднести до фундаментальних проблем, з якими стикаються як суб'єкти різних правовідносин, так і суб'єкти, які здійснюють правозастосування. У будь-якій сфері правового регулювання, яка зачіпає більш-менш значне коло суспільних відносин практично неминуче «виникатимуть» або скоріше «виявлятимуть» означені проблеми. Мова, зокрема, і про проблему прогалин у правовому регулюванні, яка завжди була актуальним предметом досліджень представників різних галузей права.

Водночас особливо актуальною проблема прогалин є у правовому регулюванні приватноправових відносин. Це пов'язано з тим, що, як

вірно відмічає С. В. Завалюк, природа цивільного законодавства передбачає невідворотність виникнення у ньому прогалин. У зв'язку з цим вчений виділяє «прогалинність» як окрему характерну ознаку цивільного законодавства [1, с. 14]. При цьому така «прогалинність» цивільного права не означає, що відповідні прогалини повинні існувати і що вони не підлягають усуненню/подоланню/заповненню.

Власне на вирішення проблеми прогалин у цивільному праві України спрямована ст. 8 ЦК України, яка визначає аналогію закону та аналогію права основними інструментами подолання прогалин цивільного законодавства. Також варто звернути увагу на те, що ч. 1 ст. 8 відсилає нас, серед іншого, і до договірного регулювання цивільних відносин. Так, відповідно до ч. 2 ст. 6 ЦК України, сторони мають право врегулювати у договорі, який передбачений актами цивільного законодавства, свої відносини, які не врегульовані цими актами. Відтак О.С. Харитонов зазначає, що *«цивільно правовий договір згідно з його концепцією, відображеною в ст. 6 ЦК також може слугувати засобом подолання прогалин у цивільному законодавстві. Зазначене стосується і корпоративних норм, котрі можна оцінити як результат особливого корпоративного акту (установчого договору, рішення загальних зборів тощо), який може слугувати засобом подолання прогалин у законодавстві за умови, що це не суперечить сутності відповідних відносин»* [2, с. 89].

Як можна зрозуміти питання заповнення прогалин актуальне і для корпоративного права, як підгалузі цивільного права. Так, на думку І.В. Спасибо-Фатеевої, корпоративне законодавство припускає регулювання як на рівні законів та підзаконних нормативно-правових актів, так і на локальному рівні. Справа у тому, що нормативно-правові акти містять лише загальні вимоги, які не тільки не виключають, а певною мірою вимагають регулювання різноманітних проявів та напрямів корпоративних відносин на рівні кожної окремої корпорації [3, с. 35]. Тобто і корпоративному законодавству властива певна «прогалинність». Така «прогалинність» звісно не може бути настільки поширеною як у інших приватноправових сферах, що обумовлено особливостями правового регулювання корпоративних відносин. Водночас факт наявності прогалин у корпоративному законодавстві змушує нас звертатися до існуючих інструментів «боротьби» із ними. І мова не про аналогію закону чи права, а про інші інструменти, які були згадані вище: договори і корпоративні акти. Так, в межах корпоративного права інструментами заповнення прогалин можуть виступати саме корпоративні договори та локальні корпоративні акти.

Як прийняття локальних корпоративних актів так і укладення корпоративних договорів є локальною корпоративною правотворчістю. Під останньою варто розуміти діяльність органу або членів/учасників юридичної особи корпоративного типу щодо встановлення, зміни або скасування правових норм для регулювання корпоративних відносин між членами/учасниками та інших відносин, що стосуються такої юридичної особи. Наведемо декілька практичних прикладів вирішення прогалин корпоративного законодавства через локальну корпоративну правотворчість.

Після прийняття Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» (далі – Закон про ТОДВ) для даних товариств передбачено тільки дві підстави для виключення учасника товариства: у разі прострочення внесення вкладу учасником (ст. 15); у разі відсутності спадкоємців чи правонаступників (ст. 23). Цей перелік, як впливає із положень Закону, є виключним (що підтверджує і судова практика). При цьому у Законі про ТОДВ відсутні такі підстави для прийняття рішення про виключення з товариства як: «систематичне невиконання учасником обов'язків; неналежне виконання ним обов'язків; перешкоджання своїми діями досягненню цілей товариства». Дані підстави були передбачені у ст. 64 Закону України «Про господарські товариства», який з прийняттям Закону про ТОДВ втратив чинність у частині, що стосується товариств з обмеженою відповідальністю та товариств з додатковою відповідальністю [4]. Дана прогалина є доволі суттєвою, адже випадки саботування діяльності ТОВ зі сторони окремих учасників є непоодинокими. Відтак на допомогу приходить корпоративний договір, адже ч. 3 ст. 7 Закону про ТОДВ дозволяє передбачити у ньому умови, на яких учасник зобов'язаний продати частку у статутному капіталі, а також визначити випадки, коли такий обов'язок виникає. Відтак, наприклад, згадане «перешкоджання своїми діями досягненню цілей товариства» можна визначити як підставу для обов'язкового продажу учасником своєї частки на визначених умовах.

Якщо говорити про локальні корпоративні акти, то і вони можуть виступати інструментом заповнення прогалин. Так, наприклад, тільки за згодою інших учасників товариства з нього може вийти учасник, частка якого у статутному капіталі товариства становить 50 або більше відсотків (ч. 2 ст. 24 Закону про ТОДВ). Це породжує проблему неможливості виходу учасника з товариства, що особливо актуально у випадку двох засновників, частки яких є рівними і становлять по 50% статутного капіталу. Як вказується, на такий випадок при створенні

товариства варто детально прописати процедуру виходу з товариства та обов'язок щодо надання згоди на вихід учасника з товариства, наприклад, після спливу двох років з моменту створення товариства. Адже, згідно з ч. 6 ст. 11 Закону про ТОВ, статут товариства може містити інші відомості, що не суперечать закону. Також, звісно, можна прописати обов'язок одного з учасників надати згоду на вихід іншого учасника і у вже згаданому корпоративному договорі [5].

В наведених нами прикладах локальна корпоративна правотворчість здійснюватиметься виходячи із диспозитивних норм статей 7 та 11 Закону про ТОВ. Тобто приватноправові диспозитивні начала, які проявляються і в корпоративному праві, зокрема через можливість локальної корпоративної правотворчості, дозволяють у даних випадках заповнити прогалини корпоративного законодавства України.

На сьогодні є актуальним питання щодо загальних критеріїв, якими повинні керуватись учасники корпорації при заповненні прогалин у правовому регулюванні через здійснення локальної корпоративної правотворчості. Потребує ґрунтовного аналізу питання визначення меж, в яких учасники корпорацій можуть заповнювати ті чи інші прогалини корпоративного законодавства. В межах даної наукової розвідки можемо зазначити, що локальна корпоративна правотворчість, в умовах відсутності законодавчого регулювання цілого ряду проблемних ситуацій, що виникають у діяльності корпорації, може слугувати дієвим інструментом захисту прав та інтересів учасників, наприклад, товариства з обмеженою відповідальністю. Проте, в більшості випадків, до неї потрібно звертатись на початку створення товариства, діючи превентивно. При цьому необхідно враховувати неможливість відступлення від імперативних норм законодавства, а також здійснювати локальну корпоративну правотворчість тільки у тих межах, які окреслені диспозитивними нормами закону.

Водночас зауважимо, що подальші дослідження у цій сфері дозволять забезпечити системний підхід до заповнення прогалин корпоративного законодавства через локальну корпоративну правотворчість. Або, принаймні, сприятимуть формуванню, в межах корпоративного права, певного системного уявлення про роль локальної корпоративної правотворчості у заповненні таких прогалин.

Література:

1. Завальнюк С.В. Прогалинність як характерна ознака цивільного законодавства. *Прикарпатський юридичний вісник*. № 3 (32). 2020. 12-15.

2. Харитонов Є.О. Нариси теорії цивілістики (поняття та концепти): монографія. Одеса, 2008. 464 с.

3. Спасибо-Фатєєва І. В. Джерела корпоративного права України. *Корпоративне право України* : підручник / В. В. Луць, В. А. Васильєва, О. Р. Кібенко, І. В. Спасибо-Фатєєва та ін.; за заг. ред. В. В. Луця. Київ, 2010. 384 с.

4. Як виключити учасника з ТОВ за новим законодавством. Владислава Попович. *Uteka*. URL: <https://uteka.ua/ua/publication/commerce-12-хоzyаjstvennye-operacii-9-kak-isklyuchit-uchastnika-iz-ooo-soglasno-novomu-zakonodatelstvu> (дата звернення: 29.10.2022).

5. Вихід учасника з ТОВ. Ірина Плискань. *LIGA ZAKON*. URL: https://biz.ligazakon.net/aktualno/10966_vikhd-uchasnika-z-tov (дата звернення: 29.10.2022).

ECONOMIC LAW AND ECONOMIC PROCEDUREDOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-263-0-20>**CERTAIN ASPECTS OF THE PREEMPTIVE RIGHT
IMPLEMENTATION TO PURCHASE A SHARE IN AN LLC****ОКРЕМІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПЕРЕВАЖНОГО ПРАВА
НА ПРИДБАННЯ ЧАСТКИ У ТОВ****Lukomska O. V.**

*Postgraduate Student
Research Institute of Private Law
and Entrepreneurship named after
Academician F. G. Burchak of the
National Academy of Law Sciences
of Ukraine
Kyiv, Ukraine*

Лукомська О. В.

*аспірантка
Науково-дослідний інститут
приватного права і підприємництва
імені академіка Ф.Г. Бурчака
Національної академії правових наук
України
м. Київ, Україна*

Переважне право на придбання частки (частини частки) іншого учасника ТОВ за загальним правилом встановлено ст. 20 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю». Проте таке право гарантується виключно щодо частки (частини частки), яка пропонується до продажу третім особам, а не учасникам того ж ТОВ. У цьому аспекті ми погоджуємося із позицією Р. Б. Шишки: «власне для цього і створюється корпоративне утворення щоб його учасники мали змогу завдяки йому набувати, змінювати та припиняти свої права при сприянні корпорації, без широкого залучення всіх засобів та способів та втручання сторонніх для корпорації осіб» [1]. Окрім того, з огляду на суттєві зміни у спеціальному законодавстві щодо ТОВ, які значно спростили процедуру вступу третіх осіб до товариства внаслідок спадкування чи укладення інших правочинів, таке обмеження щодо продажу частки залишається практично єдиним дієвим способом захисту учасників від потрапляння до їх кола небажаних осіб.

Здійснення переважного корпоративного права має характерні особливості порівняно з речовими правами, зокрема, правом власності. Однією з таких особливостей є засада «пропорційності» до розміру

частки у статутному капіталі, яка належить кожному окремому учаснику. На цю особливість звертають увагу у науковій літературі: «...слід зазначити, що чинним корпоративним законодавством передбачено принцип пропорційності, за умови, якщо бажання реалізувати своє переважне право виявило декілька учасників (акціонерів)» [2]. У свою чергу В.І. Цікало вважає, що засада «пропорційності» повинна мати прояв у всіх випадках здійснення відповідних корпоративних прав, навіть тоді, коли частку пропонують до продажу іншим учасникам [3].

Слід підкреслити, що переважне право учасника товариства може бути застосовано виключно у тому разі, якщо інший учасник бажає відчужити свою частку шляхом укладення договору купівлі – продажу частки (її частини). У разі ж відчуження частки на підставі інших правочинів це обмеження щодо розпорядження часткою не діє. Такий підхід до тлумачення ст. 20 Закону про ТОВ знайшов своє відображення і у судовій практиці. Наприклад, у постанові у справі № 918/548/21 колегія суддів Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду з аналізу статей 20, 21 Закону про ТОВ дійшла висновку, що право учасника на відчуження своєї частки (її частини) обмежене переважним правом інших учасників товариства на придбання цієї частки (її частини). Водночас, переважне право на придбання частки (її частини) інших учасників товариства також не є абсолютним та має певні межі – воно не поширюється на праввідносини, в яких частку (її частини) відчужують безоплатно (зокрема, шляхом дарування) [4]. У постанові у справі № 910/7633/18 КГС ВС висловив правову позицію про те, що переважне право не поширюється на відносини зменшення статутного капіталу за рішенням загальних зборів учасників товариства [5]. Водночас за правовою позицією КГС ВС, викладеною у постанові у справі № 904/4790/20, учасники товариства мають переважне право на придбання частки не лише при укладенні договору купівлі-продажу, а й у разі звернення стягнення на частку учасника товариства [6].

Безумовно, у недобросовісних учасників ТОВ може виникнути спокуса обійти закон та уникнути застосування механізму переважного права на придбання частки шляхом маскуванню продажу через укладення договору дарування. Проте цей обхід законодавства може мати негативні наслідки для сторін такого правочину. Наприклад, у разі розірвання договору дарування частки або визнання його недійсним, покупцеві буде важко повернути сплачені кошти. У той же час, якщо продавець не отримає оплати за передану частку, то так само не зможе стягнути її у судовому порядку. Також інші учасники ТОВ можуть

звернутися до суду за захистом свого переважного права на придбання частки. У такому разі судом застосовується встановлений ч. 5 ст. 20 Закону про ТОВ спеціальний спосіб захисту учасників ТОВ, переважне право яких порушене – переведення на них прав і обов'язків покупця [7]. І, як наголосив Верховний Суд, якщо законодавством передбачено переважне право інших осіб на купівлю певного майна, то власник майна, який вчинив правочин дарування, має довести розумні мотиви такого правочину. За відсутності таких мотивів (зокрема, у випадку дарування майна, яке має значну вартість, сторонній особі) правочин може бути визнаний судом удаваним [8].

Прояви недобросовісної поведінки можуть мати місце і з боку інших учасників ТОВ шляхом зловживання переважним правом на придбання частки. Наприклад, інший учасник може ухилятися від отримання поштових листів від учасника-продавця з інформацією про умови продажу частки, а після укладення договору купівлі-продажу частки з третьою особою вимагати переведення на себе прав та обов'язків покупця. Подібна поведінка не може визнатися добросовісною, розумною та такою, що відповідає звичаям ділового обороту. Так, КГС ВС наголосив на тому, що у разі відмови учасника товариства від отримання надісланого поштою повідомлення іншого учасника про намір продати свою частку третій особі, що підтверджується відміткою у поштовому повідомленні, і не здійснення ним заяви про намір скористатися своїм переважним правом протягом 30 днів з дати відмови, на 31 день така частка може бути відчужена третій особі на раніше повідомлених умовах, і у такому разі учасник товариства не має право вимагати в судовому порядку переведення на себе прав і обов'язків покупця частки [9].

КГС ВС у постанові у справі № 923/875/19 також звернули увагу на прояв засади добросовісності і розумності під час реалізації переважного права на придбання частки у статутному капіталі товариства. Так, колегія суддів дійшла висновку, якщо суди за допомогою належних та допустимих доказів встановили, що учасник сам відмовився від реалізації свого переважного права, у тому числі шляхом голосування на зборах за включення нового учасника до складу товариства і внесення відповідних змін до статуту, то така відмова свідчить про обізнаність учасника з наміром продати частку і відсутність намірів її придбати. Відповідно, переважне право учасника на придбання частки не порушено. Таке волевиявлення може бути зроблене і після укладення договору купівлі-продажу частки, тобто є

певним схваленням учасником правочину з відчуження частки третій особі вже після його укладення [10].

Отже механізм переважного права на придбання частки може належно функціонувати за умови сумлінної та чесної поведінки суб'єктів цих відносин під час виконанні своїх юридичних обов'язків і здійсненні своїх суб'єктивних прав та неприпустимості зловживання правом.

Література:

1. Шишка Р. Б. Переважаючі права у корпоративному праві. Корпоративне право України та інших європейських країн: порівняльного-правова характеристика [текст] : зб. наук. праць за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції (26–27 вересня 2014 року, м. Івано– Франківськ) / НДІ приватного права і підприємництва ім. академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України; за ред. д-ра юрид. наук, акад. НАПрН України В. В. Луця. Івано-Франківськ, 2014. С. 66.
2. Смірнов Г. Особливості переведення прав та обов'язків покупця як спосіб захисту порушеного переважного права в корпоративних відносинах. Підприємництво, господарство і право. 2019. № 7. С. 22.
3. Цікало В.І. Засада пропорційності здійснення корпоративних прав: монографія/В. І. Цікало. – Львів: ДНУ ім. Івана Франка, 2022. С. 298
4. Постанова КГС ВС від 22.12.2021 у справі № 918/548/21. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/102267109> (дата звернення 28.10.2022 р.)
5. Постанова КГС ВС від 31.07.2019 у справі № 910/7633/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/83378772> (дата звернення 28.10.2022 р.)
6. Постанова КГС ВС від 14.06.2022 у справі № 904/4790/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104747629> (дата звернення 28.10.2022 р.)
7. Постанова КГС ВС від 24.11.2021 у справі № 925/1130/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101673452> (дата звернення 29.10.2022 р.)
8. Постанова КГС ВС від 13.10.2021 у справі № 912/3747/20. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/100523254> (дата звернення 29.10.2022 р.)
9. Постанова КГС ВС від 04.08.2021 у справі № 921/383/20. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/98851459> (дата звернення 29.10.2022 р.)
10. Постанова КГС ВС від 31.03.2021 у справі № 923/875/19. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/96145751> (дата звернення 30.10.2022 р.)

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-263-0-21>

**ASSESSMENT OF THE POSSIBILITIES OF LEGAL SUPPORT
FOR THE ESTABLISHMENT OF THE IDEOLOGY OF SOCIAL
JUSTICE IN SOCIETY USING THE CONCLUSIONS
OF SCIENTIFIC SCHOOLS OF THE ECONOMIC
AND LEGAL PROFILE AND POST-WAR FACTORS**

**ОЦІНКА МОЖЛИВОСТЕЙ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
УТВЕРДЖЕННЯ ІДЕОЛОГІЇ СОЦІАЛЬНОЇ СПРАВЕДЛИВОСТІ
В СУСПІЛЬСТВІ ІЗ ВИКОРИСТАННЯМ ВИСНОВКІВ
НАУКОВИХ ШКІЛ ЕКОНОМІКО-ПРАВОВОГО ПРОФІЛЮ
ТА ПОВОЄННИХ ЧИННИКІВ**

Mishchenko V. S.

*PhD, Researcher of the Department
of Modernization
of Economic Law and Legislation
State organization "V. Mamutov
Institute of Economic and Legal
Research of the National Academy
of Sciences of Ukraine"
Kyiv, Ukraine*

Мищенко В. С.

*кандидат юридичних наук,
науковий співробітник відділу
проблем модернізації
господарського права та
законодавства
Державна установа «Інститут
економіко-правових досліджень
імені В. К. Мамутова
Національної академії наук України»
м. Київ, Україна*

Сьогоднішня ситуація в країні вимагає вирішення нових задач пов'язаних із повоєнною відбудовою. Від того, які концепції соціальної справедливості будуть покладені в основу державної ідеології соціальної справедливості залежатиме те, які рішення будуть прийматися, та як буде будуватися стратегія та тактика повоєнної відбудови. З огляду на це, актуальним вбачається дослідження оцінки можливостей правового забезпечення утвердження ідеології соціальної справедливості із використанням висновків наукових шкіл економіко-правового профілю.

У науковій літературі розглядаються різні аспекти соціальної справедливості. У різні історичні періоди в кожній людській спільноті формувалося своє уявлення про справедливість, яке відображало суспільну й індивідуальну потребу у погоджених правилах взаємодії у

сфері розподілу суспільних благ, прав і обов'язків суб'єктів по відношенню один до одного.

Систематизуючи теоретичні підходи до визначення справедливості в економічній сфері, можна виділити декілька основних напрямів її розуміння економістами-теоретиками. При цьому застосування зазначених підходів у визначенні стратегічних та тактичних кроків у процесі повоєнної відбудови країни матиме різний результат. Отже, якою має бути нова Україна? Чи є шанс на розбудову суспільства на засадах солідарності, справедливості і сталого розвитку?

Попит на справедливість існує у всіх видах суспільних відносин – як відносинах кооперації, так і у відносинах конкуренції, оскільки при цьому виявляються протилежні інтереси та обов'язки. Тому об'єктивною умовою виникнення питання щодо справедливості є наявність спору чи конфлікту [1, с. 36]. Тому розглянемо, які аспекти повоєнного відновлення економіки стикаються з питанням справедливості.

4 липня 2022 року на конференції у швейцарському Лугано було презентовано план післявоєнного відновлення України. Учасники процесу особливо наголосили на тому, що успіх роботи з відновлення залежатиме від таких факторів як «чесність, прозорість і підзвітність». Вони підкреслюють «важливість справедливого та прозорого фінансування, кредитування та запозичення у відповідності з міжнародними правилами, стандартами та визнаними принципами» [2].

Таким чином, післявоєнна відбудова країни має здійснюватися на засадах сталості та справедливості. При цьому, підходи до визначення поняття «справедливість», а також до механізмів справедливого розподілу по-різному вбачаються прихильникам різних політичних доктрин. Наявність різних, часто протилежних один одному підходів робить неможливим їх застосування в умовах сьогодення.

Утвердження ідеології соціальної справедливості в суспільстві на засадах правового регулювання економіки базуватиметься на здобутках наукових шкіл економіко-правового профілю. Зокрема, прихильники егалітаристської концепції вважають справедливим зрівняльний розподіл доходів, тобто коли всі члени суспільства отримують рівні блага. Відповідно до утилітарного підходу головним завданням держави є забезпечення найбільшого щастя для можливо більшої кількості членів суспільства. Одержувати при цьому більшу частку суспільного багатства повинний той, хто здатний у більшій мірі одержати корисність. Таким чином, загальна корисність максимізується не у випадку рівного розподілу багатства між членами суспільства, а в

результаті пропорційного (відповідно до різних функцій корисності) його розподілу [3].

Дж. Ролз, автор «Теорії справедливості», відійшов від утилітаристського принципу, та вважає, що принципами соціальної справедливості можуть бути тільки ті, які приймуть вільні та раціональні індивіди як основу свого об'єднання у суспільство в умовах «вихідного положення». Вчений розуміє під цим положенням певний розумовий експеримент, в якому людина повинна обрати принцип справедливості для суспільства, не знаючи, яке б положення могла сама у ньому зайняти [4]. Тим самим, через універсалізацію поведінки шляхом гіпотетичної зміни ролей, віднаходяться такі принципи для справедливості, з якими б погодилися всі розумні люди. Ідея Дж. Ролза полягала не просто в тому, щоб допомагати тим, хто втрачає через випадковості або нещастя, а в тому, щоб поставити всіх суб'єктів у рівне положення, в якому б вони могли управляти своїми власними справами і приймати участь у соціальній кооперації за рівних умов [3]. В сучасне розуміння соціальної справедливості вагомий внесок вніс Р. Дворкін, який здійснив переміщення уваги з результатів на можливості, зосередженість на особистій відповідальності і зусиллях самої людини у її прагненні досягти певних результатів, включаючи добробут. Окрім цього, цей автор довів необхідність досягнення легітимності певної концепції соціальної справедливості [5].

Розглядаючи зазначені наукові підходи з позиції повоєнного відновлення України варто відзначити як окреслені проблемні питання можуть бути вирішені відповідно до тієї чи іншої концепції соціальної справедливості. Зокрема, ліберали виходять із загальної концепції гідного людського життя. Навіть найменш захищені категорії населення мають отримувати соціальний пакет, який забезпечуватиме гідне існування. Це не значить, що ці категорії людей мають процвітати та жити за рахунок інших, проте вони мають отримувати гідний мінімум, однак такий мінімум Україна визначає досить низько, за порогом гідності.

Майкл Сендел підкреслює необхідність суспільної дискусії у випадках, коли зіштовхуються цінності різного порядку. Він задається питанням – що є більш важливим: цінності ринку, переваги для своїх громадян чи цінності загальноєвропейського порядку? Майкл Сендел наголошує, що питання справедливості досить складні, тому потрібно вміти їх обговорювати [6]. Суспільна дискусія дуже потрібна – політики часто маніпулюють, у еліт свої інтереси. На його думку, справжня справедливість являє собою баланс між незалежністю, справедливими цінами для громадян та економічними інтересами певних груп, а тому

ситуація, в якій робиться акцент на чомусь одному – це несправедливість. З огляду на цей підхід, у питаннях повоєнного відновлення України варто наголосити, що політики, які сьогодні прийматимуть рішення з відбудови, мають визначити, які саме цінності знаходяться у центрі.

Окремо слід розглянути питання свободи ринку у зазначених концепціях. Свобода ринку має бути обмежена мораллю. Солідарність суспільства полягає у тому, що недопустимо використовувати війну в ринкових цілях.

Таким чином, утвердження ідеології соціальної справедливості в суспільстві та впровадження зазначених принципів у чинне законодавство стане важливим кроком у післявоєнній відбудові країни. Формування плану відбудови України потребує уважного врахування усіх аспектів, у тому числі наукових здобутків економіко-правового спрямування, оскільки від цього залежить подальший розвиток суспільства.

Література:

1. Хёффе Отфрид. Справедливость: Философское введение. Пер. с нем. О. В. Кильдюшова под ред. Т. А. Дмитриева. М.: Праксис, 2007. 192 с.
2. Представники влади 42-х країн підписали декларацію конференції щодо відновлення України в Луганю. Текст. URL: <https://mig.com.ua/predstavniki-vladi-42-h-krain-pidpisali-deklaraciju-konferencii-shhodo-vidnovlennja-ukraini-v-lugano-tekst/>
3. Пилипенко Г.М. Соціальна справедливість у світовій економіці: одвічний конфлікт держави і ринку. *Економічний вісник*, 2017, № 4. С. 9-15.
4. Ролз Джон. Теорія справедливості. Пер. з англ. О. Мокровольський. К: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2001. 822 с.
5. Дворкін Роналд. Серйозний погляд на права. пер. А. Фролкін. К.: Основи, 2000. 520 с.
6. *Michael J. Sandel. Justice: What's The Right Thing To Do?* Penguin, 2010. 320p.

LABOR LAW AND SOCIAL WELFARE LAWDOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-263-0-22>**UNEMPLOYMENT IN UKRAINE AS ONE OF THE GLOBAL
CONSEQUENCES OF FULL-SCALE THE RUSSIAN AGRESSION****БЕЗРОБІТТЯ В УКРАЇНІ ЯК ОДИН ІЗ ГЛОБАЛЬНИХ
НАСЛІДКІВ ПОВНОМАШТАБНОЇ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ****Burka A. V.**

*Doctor of Philosophy,
Associate Professor of the Department
of Private Law
Yuriy Fedkovych Chernivtsi
National University
Chernivtsi, Ukraine*

Бурка А. В.

*докторка філософії,
доцентка кафедри приватного права
Чернівецький національний
університет
імені Юрія Федьковича
м. Чернівці, Україна*

Bodnaruk M. I.

*Doctor of Law, Professor,
Professor of the Department
of Private Law,
Yuriy Fedkovych Chernivtsi
National University
Chernivtsi, Ukraine*

Боднарук М. І.

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри приватного права
Чернівецький національний
університет
імені Юрія Федьковича
м. Чернівці, Україна*

Однією із глобальних проблем, з якою зіштовхнулася наша країна, в результаті розпочатої Росією війни, є масове безробіття та відтік робочої сили за кордон. За офіційними даними станом на серпень 2022 року в Україні було зареєстровано лише 278,6 тисяч безробітних, а в січні 2022 року – 315,4 тис. Для порівняння у 2021 році кількість безробітних становила 295,0 тисяч (або 10,6 %), а у 2020 році – 459,2 тисяч [1]. Тобто, якщо керуватися виключно офіційними статистичними даними та враховувати те, що в країні воєнний стан, то рівень безробіття знаходиться у «межах норми», проте фактична ситуація із кількістю безробітних кардинально відрізняється.

Передбачається, що до кінця 2022 року реальна кількість безробітних може досягти 5,0 млн. осіб, що у відсотковому співвідношенні буде становити близько 30 відсотків [2], а за даними

Національного банку України відсоток безробіття у 2 кварталі 2022 року вже досяг позначки 35 % [3]. Очевидно, що такі цифри не можуть не насторожувати, адже приміром за даними Євростату відсоток безробіття в Європейському Союзі у серпні 2022 року становив лише 6,0 % [4].

Основними наслідками безробіття є перевищення пропозиції на ринках праці над попитом та зниження заробітної плати. Останнє відбувається через реальне погіршення фінансового становища роботодавця або внаслідок зловживання ним своїм становищем. Тому на практиці стали вже стандартними переведення працівників на половину ставки, скорочення кількості робочих годин, оформлення відпустки за власний кошт, скорочення заробітних плат при збереженні тривалості робочого часу, звільнення. В результаті, за даними Національного банку України, в 2022 році заробітна плата знизиться на 12% в номінальному вираженні і на 27% в реальному вираженні (тобто, без урахування інфляції).

Проте, за оптимістичними прогнозами того ж таки Національного банку України безробіття поступово знижуватиметься в майбутньому, але залишатиметься вище свого природного рівня через довгострокові наслідки війни [3].

Як відомо, війна, що триває в одній країні, не може пройти безслідно для сусідніх країн. Станом на 19 жовтня 2022 року по всій Європі було зафіксовано 7,710,924 біженців з України [5]. Зрозуміло, що не всі 7 мільйонів осіб належать до категорії «працездатне населення», але переважна більшість із них саме такими і являються. Такий відтік робочої сили не може не впливати на динаміку ринків праці сусідніх держав, зокрема таких як: Польща, Чехія, Словаччина, Угорщина, Молдова, Румунія, Німеччина тощо. Адже чим довше в Україні триватимуть воєнні дії (із всіма негативними наслідками), тим більша кількість працездатних українських громадян змушена буде залишатися за кордоном і шукати роботу, що, на думку Міжнародної Організації Праці (далі МОП), «посилить тиск на ринок праці та системи соціального захисту в цих сусідніх державах та збільшить безробіття в багатьох з них» [6]. Окрім цього, МОП наголошує на тому, що: «у багатьох країнах з високим рівнем доходу, де останнім часом спостерігаються ознаки більш стрімкого відновлення ринку праці, наслідки кризи в Україні можуть погіршити ситуацію на ринку праці та повернути назад частину досягнутих успіхів. Ситуація особливо складна в країнах з низьким і середнім рівнем доходу, багато з яких не змогли повністю оговтатися від впливу кризи COVID-19» [6].

Негативні тенденції можна спостерігати і у сфері соціального забезпечення України, адже збільшення кількості безробітних прямо пропорційно призводить до збільшення кількості осіб, які потребують соціальної допомоги. В Україні основне джерело наповнення бюджету Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття становлять страхові внески [7]. Під страховими внесками розуміється частина коштів, що розподіляється від єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування (далі ЄСВ). ЄСВ в Україні сплачують особи, які офіційно працевлаштовані (самостійно чи роботодавці за них). Звідси випливає наступне: якщо велика кількість осіб є безробітними або працюють неофіційно (в тіні), то ЄСВ відповідно вони не сплачують, а отже немає основного джерела надходження як до Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття, та к і до Фонду соціального страхування України, звідси виникає необхідність залучати більше коштів з інших фондів та державного бюджету (велика частина якого і так спрямована на оборону), тому виходить так зване «замкнуте коло».

Незважаючи на поступове відновлення ринків праці в деяких регіонах України та загалом оптимістичні прогнози щодо зменшення відсотка безробітних, поступове зростання економіки, підвищення заробітних плат, зменшення інфляційного тиску, проблема залишається глобальною та довготривалою та, на жаль, набуває ознак міжнародного рівня. Винні в агресії добре знали та знають, що серед перших жертв війни будуть працівники і що руйнування робочих місць, підприємств і засобів до існування буде масовим і триватиме багато років, адже навіть якщо війна закінчиться прямо зараз, то робочі місця, зруйновані підприємства за один день не відновляться, а це означає, що відтік робочої сили за кордон продовжиться, а рівень безробіття в Україні, якщо і не зростатиме, то залишатиметься у межах існуючих показників. Проте, найбільше викликає занепокоєння те, що до моменту повного закінчення воєнних дій, неможливо розпочати повноцінний процес із зменшення рівня безробіття чи відновлення підприємств, а тому всі концепції, моделі, плани заходів зможуть бути лише частково втілені в життя або будуть відкладені на невизначений час.

Література:

1. Кількість зареєстрованих безробітних. Мінфін. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/unemploy/register/2022/> (дата звернення: 23.10.2022).

2. У 2022 році кількість безробітних може сягнути 5 мільйонів осіб – проект бюджету. Судово-юридична газета. URL: <https://sud.ua/uk/news/publication/250064-v-2022-godu-kolichestvobezrabotnykh-mozhet-dostich-5-millionov-chelovek-proekt-byudzheta> (дата звернення: 22.10.2022).

3. Inflation to Start Declining and Economy to Return to Growth in 2023 – Inflation Report. National Bank of Ukraine. URL: <https://bank.gov.ua/en/news/all/u-2023-rotsiinflyatsiya-pochne-znijuvatisya-a-ekonomika-povernetsya-do-zrostannya-inflyatsiyi-zvit> (дата звернення: 24.10.2022).

4. Unemployment statistics. Eurostat. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/statisticsexplained/index.php?title=Unemployment_statistics (дата звернення: 21.10.2022).

5. Operational data portal. Ukraine Refugee Situation. URL: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine> (дата звернення: 26.10.2022).

6. Nearly 5 million jobs have been lost in Ukraine since the start of the Russian aggression, says ILO. International Labour Organization. URL: https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/newsroom/news/WCMS_844625/lang-en/index.htm (дата звернення: 25.10.2022).

7. Про затвердження бюджету Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття на 2022 рік: постановою Кабінету Міністрів України від 07 червня 2022 року № 654 / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/654-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 26.10.2022).

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-263-0-23>

THE ROLE OF CONCILIATION BODIES IN RESOLVING COLLECTIVE LABOR DISPUTES

РОЛЬ ПРИМИРНИХ ОРГАНІВ У ВИРІШЕННІ КОЛЕКТИВНИХ ТРУДОВИХ СПОРІВ

Kuznetsova M. Yu.

*PhD in Law, Associate Professor,
Head of the Department of Private
and Social Law
Sumy National Agrarian University
Sumy, Ukraine*

Кузнецова М. Ю.

*кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри приватного та
соціального права
Сумський національний аграрний
університет
м. Суми, Україна*

Tkachenko V. V.

*PhD in Law, Associate Professor,
Associate Professor at the Department
of Administrative
and Informational Law
Sumy National Agrarian University
Sumy, Ukraine*

Ткаченко В. В.

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративного
та інформаційного права
Сумський національний аграрний
університет
м. Суми, Україна*

Відповідно до статті 2 Закону України «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)», колективний трудовий спір (конфлікт) – це розбіжності, що виникли між сторонами соціально-трудова відносин, щодо: а) встановлення нових або зміни існуючих соціально-економічних умов праці та виробничого побуту; б) укладення чи зміни колективного договору, угоди; в) виконання колективного договору, угоди або окремих їх положень; г) невиконання вимог законодавства про працю.

Порядок вирішення колективних трудових спорів, а саме послідовність розгляду та вирішення, описані у Розділі II зазначеного закону та Інструкції про порядок визначення послідовності розгляду і вирішення колективного трудового спору (конфлікту), затверджені Наказом Національної служби посередництва і примирення № 124 від 09 листопада 2005 року.

Описані у даних нормативно-правових актах положення щодо порядку вирішення колективних трудових спорів потребують

теоретико – правової оцінки з метою встановлення форми участі та ролі примирних органів у їх вирішенні.

З правової точки зору нормативно-правове забезпечення вирішення колективних трудових спорів (конфліктів) спрямоване на: 1) формування сучасної, ефективної моделі соціального партнерства на основі консолідації інтересів, потреб, запитів працюючих, роботодавців, місцевого самоврядування та держави; 2) попередження трудових правопорушень; 3) вироблення сучасної, ефективної концепції вирішення колективних трудових спорів (конфліктів); 4) забезпечення ефективних механізмів реалізації працюючими права на страйк; 5) належне правове регулювання вирішення колективних трудових спорів (конфліктів) [1, с. 51].

Сьогоднішня правова модель вирішення колективних трудових спорів, конфліктів в Україні представлена кількома основними ознаками, які прийнято застосовувати для класифікації цих явищ в праві. Це, по-перше, суб'єкти колективних трудових спорів, конфліктів; по-друге, це об'єкт колективних трудових спорів; по-третє, система органів щодо розгляду колективних трудових спорів, конфліктів. Правове наповнення цих основних правових положень дає можливість дати класифікацію трудових спорів та судити про правовий механізм вирішення колективних трудових спорів, конфліктів. Нормативне наповнення цих категорій, їх взаємодія та зв'язок формує ту правову модель, яка передбачає механізм вирішення колективних трудових спорів, конфліктів [2, с. 220].

Механізм вирішення колективних трудових спорів, на нашу думку, характеризується наявністю законодавчо закріпленої сукупності форм та способів реалізованих за участі спеціально створених суб'єктів, які спрямовані на налагодження взаємодії сторін соціально-трудових відносин у процесі врегулювання колективних трудових спорів (конфліктів), що виникли між ними.

Під формою вирішення колективного трудового спору варто розуміти зовнішній прояв діяльності суб'єктів такого спору, спрямований на розв'язання конфліктної ситуації, що склалась у межах трудових правовідносин. Єдиною законодавчо закріпленою формою вирішення колективного трудового спору на сьогодні є позасудова. Позасудова форма вирішення колективних трудових спорів виявляється в таких методах: сприянні його вирішенню примирною комісією; залученні примирною комісією незалежного посередника; створенні трудового арбітражу; сприянні у вирішенні колективного трудового

спору, що здійснюється Національною службою примирення і посередництва; страйку [3, с. 134].

Примирні процедури є особливим способом вирішення спору, спрямованого на досягнення узгодженого рішення. Для використання таких процедур створюються спеціальні примирні органи. Принципи їх створення і функціонування визначені Рекомендацією МОП № 92 щодо добровільного примирення та арбітражу 1951 року. Органи з примирення, що створюються на змішаній основі, тобто із представників сторін, повинні включати рівну кількість представників працівників і роботодавців. Примирна процедура повинна бути безоплатною і оперативною: строки розгляду спору повинні зводитися до мінімуму. У ході вирішення колективного спору за допомогою примирних органів МОП рекомендує утриматися від застосування силових методів (проведення страйків), що вповні відповідає призначенню примирних процедур [4, с. 342].

Національна служба посередництва і примирення, яка є постійно діючим державним органом, створена та діє на підставі Указу Президента України від 17 листопада 1998 року № 1258/98, відповідно до Закону України «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)» та Рекомендації Міжнародної організації праці щодо добровільного примирення та арбітражу № 92 1951 року.

Характеризуючи правовий статус зазначеного державного органу, як учасника правовідносин щодо вирішення колективних трудових спорів, слід відмітити його соціально-важливу роль. Оскільки основними завданнями Національної служби посередництва і примирення є: сприяння взаємодії сторін соціально-трудова відносин у процесі врегулювання колективних трудових спорів (конфліктів), що виникли між ними; прогнозування виникнення колективних трудових спорів (конфліктів) та сприяння своєчасному їх вирішенню; здійснення посередництва і примирення під час вирішення колективних трудових спорів (конфліктів); забезпечення здійснення соціального діалогу, вироблення узгоджених пропозицій щодо розвитку соціально-економічних та трудових відносин в Україні; здійснення заходів із запобігання виникненню колективних трудових спорів (конфліктів); підвищення рівня правової культури учасників соціально-трудова відносин, відповідно до Положення про Національну службу посередництва і примирення, затверджене Указом Президента України від 17 листопада 1998 року N 1258/98.

Досліджуючи питання вирішення колективних трудових спорів за посередництва Національної служби посередництва і примирення, М.

Рішняк зазначає, що раціональне співвідношення громадської колективної форми захисту трудових прав і соціально-економічних інтересів та відповідної забезпечувальної діяльності, організаційно-правової допомоги з боку Національної служби посередництва і примирення щодо її реалізації працівниками у сучасних суспільних умовах, оптимальні межі, ступінь та активність державного сприяння вирішенню колективних трудових спорів з боку державних інститутів, залежать від стану розвитку та ступеня сформованості громадянського суспільства та його інститутів, можуть коливатись від повного покладання обов'язків щодо їх урегулювання на державу, в особі її інститутів (в умовах повної залежності особи від суспільства), до цілковитої відповідальності сторін та їх представників – інститутів громадянського суспільства і власне суспільства за врегулювання таких спорів (в умовах формальної рівності членів суспільства в зрілому громадянському суспільстві) та обумовлені: 1) історичним типом соціальності та відповідним способом організації суспільства; 2) типом суспільства та відповідним характером соціально-трудова відносин; 3) станом державності; 4) утвердженням конституційних засад функціонування громадянського суспільства та ступенем його сформованості, зрілості; 5) успадкованими стереотипами взаємовідносин між профспілками, роботодавцями та державою; 6) сформованістю умов для становлення і розвитку індивідів; 7) станом фактичного дотримання вимог законодавства суб'єктами права; 8) рівнем визначеності правового статусу сторін; 9) становищем працівників як соціально свідомих, рівноправних, автономних, активних суб'єктів соціально-трудова відносин, здатних до самоорганізації і самоврядування, практичної реалізації колективних форм захисту своїх прав та інтересів; 10) авторитетом і соціальною силою громадських організацій працівників та їх об'єднань – інститутів громадянського суспільства; 11) станом соціального діалогу як засобу узгодження інтересів працівників, роботодавців, органів виконавчої влади і органів місцевого самоврядування [5, с. 188-189].

Виходячи із положень законодавства України, участь примирних органів у вирішенні колективних трудових спорів є частиною механізму вирішення таких спорів. Закріплення правового статусу таких органів на законодавчому рівні дає можливість вибору оптимального варіанту вирішення колективних трудових спорів та сприяє розвитку соціального діалогу між суспільством та державою.

Література:

1. Бонтлаб В. Нормативно-правове забезпечення вирішення колективних трудових спорів (конфліктів): науково-теоретичний аспект. *Цивільне право і процес. Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 11. С. 50.
2. Шевченко Д. В. Реформа трудового законодавства: правова модель вирішення колективних трудових спорів, конфліктів в Україні. *Часопис Київського університету права*. 2014. №. 1. С. 219-222.
3. Уварова Н. В. До проблеми визначення форм вирішення колективних трудових спорів. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2018. №. 1. С. 98-104.
4. Дейнека В. М. Примирні процедури з вирішення трудових спорів. *Актуальні проблеми політики*. 2014. №. 53. С. 342-349.
5. Рішняк М. О. Вирішення колективних трудових спорів у контексті розвитку громадянського суспільства. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2016. №. 32. С. 182-192.

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-263-0-24>

**PECULIARITIES OF THE IMPLEMENTATION OF THE RIGHT
TO WORK IN THE CONDITIONS OF MARTIAL LAW
IN UKRAINE**

**ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ПРАЦЮ
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ**

Mozechuk L. V.

*Doctor of Philosophy in the field of law,
Associate Professor at the Department
of Civil and Legal Disciplines, Senior
Researcher at the Department
of Scientific Work Organization
Dnipropetrovsk State University
of Internal Affairs
Dnipro, Ukraine*

Можечук Л. В.

*доктор філософії в галузі права,
доцент кафедри цивільно-правових
дисциплін,
старший науковий співробітник
відділу організації наукової роботи
Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ
м. Дніпро, Україна*

Повномасштабна війна назавжди змінила життя кожного українця та українки, значних змін зазнала кожна сфера суспільного життя. Так, в

умовах воєнного стану значної уваги заслугоує питання щодо реалізації конституційного права на працю. Відповідно до ст. 43 Конституції України кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується [1]. Право на працю є одним із основних прав людини, визнане як національними так і міжнародними нормативно-правовими актами [2, с. 90]. Держава взяла на себе зобов'язання створити умови для повного здійснення громадянами права на працю, гарантувати рівні можливості у виборі професії та роду трудової діяльності [3, с. 35].

Різні аспекти щодо реалізації права на працю досліджували такі науковці, як О. Бражко, С. Вишневецька, О. Костюченко, Т. Колеснік, Н. Мельничук, О. Серєда, С. Сільченко, Д. Сіроха та інші.

З початку війни галузь трудового права зазнала докорінних трансформацій. Виявилося, що саме сфера застосування праці, в якій переплітаються життєво важливі інтереси мільйонів громадян України, потребувала негайної реакції від законодавця з метою забезпечення її нормального функціонування [4, с. 377]. На законодавчому рівні внесені відповідні зміни до діючих нормативно-правових актів, прийняті нові законодавчі акти, які регулюють питання у сфері трудових правовідносин. Зокрема, основою для законодавчого регулювання трудових відносин став Закон України № 2136-IX «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану», яким визначено, що норми законодавства про працю у частині відносин, врегульованих прийнятим Законом, не застосовуються, а окремі конституційні права громадян можуть бути обмежені протягом усього періоду дії воєнного стану [5, с. 128].

Одним із способів збереження трудових відносин, який набув особливого значення в умовах воєнного стану є застосування дистанційної роботи. Як відомо такий вид роботи набув поширення в Україні ще в період пандемії COVID-19. Важливо, що режим дистанційної роботи не обмежує працівників територією і робочим місцем, тому дає можливість працювати будь-де, навіть із-за кордону, головне, щоб був доступ до інформаційно-комунікаційних технологій. В законодавстві немає обмежень щодо сфери застосування дистанційної роботи, але, оскільки вона пов'язується із інформаційно-комунікаційними технологіями, то її практикують там, де використовується інтелектуальна праця [6, с. 243].

Правовий режим воєнного стану зумовив внесення тимчасових змін в організацію трудових відносин, що позначилося і на порядку

запровадження дистанційної роботи. Передусім, це стосується можливості її застосування за наказом (розпорядженням) роботодавця, без укладення письмового трудового договору та без повідомлення працівника про зміну істотних умов праці, як того вимагає законодавство в мирний час. Відбулася трансформація правового регулювання робочого часу та часу відпочинку працівника. Зокрема: змінено порядок встановлення часу початку та завершення роботи, наразі це право належить роботодавцеві; збільшено нормальну та скорочену тривалість робочого часу працівників; обмежено тривалість щорічної оплачуваної відпустки 24 календарними днями та надання окремих видів відпусток працівникам, залученим до виконання робіт на об'єктах критичної інфраструктури; зупинено застосування норм окремих статей КЗпП, які регулюють робочий час та час відпочинку [6, с. 246].

На законодавчому рівні відбулися також зміни, які стосуються порядку виплати заробітної плати в умовах воєнного стану, розірвання трудового договору тощо. Змінились норми і щодо мобілізованих до війська працівників. Згідно Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації трудових відносин» № 2352-IX встановлені обмеження щодо виплати роботодавцем сум середнього заробітку за весь час затримки по день фактичного розрахунку, але не більш як за шість місяців. Працівник може звернутися до суду з позовом про виплату всіх сум, що йому належать при звільненні лише у тримісячний строк з дня одержання ним письмового повідомлення про суми, нараховані та виплачені при звільненні. У загальному випадку заробітна плата за весь час відпустки повинна бути виплачена не пізніше моменту початку відпустки.

Щодо змін, які стосуються порядку розірвання трудового договору, то на законодавчому рівні було додано декілька нових підстав – смерть роботодавця;

смерть працівника, визнання його судом безвісно відсутнім або оголошення померлим; відсутність працівника на роботі та інформації про причини такої відсутності понад чотири місяці поспіль. У випадку припинення трудових відносин за цією підставою обов'язковою умовою мають бути:

- фактична відсутність працівника на робочому місці понад 4 місяці поспіль;
- відсутність інформації у роботодавця про причини такої відсутності понад 4 місяці поспіль. При цьому не має значення чи є така відсутність поважною, чи ні.

Особливий вплив на рівень зайнятості та порядок праці в Україні під час війни має мобілізація, а тому окрема увага в актуальному законодавстві приділена і аспектами регулювання взаємодії роботодавців із особами, що були мобілізовані [5, с. 130]. Важливою зміною є те, що за працівником, який призваний на військову службу за призовом під час мобілізації на особливий період (військову службу за призовом осіб із числа резервістів в особливий період або прийнятими на військову службу за контрактом) середній заробіток не зберігається. Однак, відповідно до ст. 9-1 КЗпП підприємства, установи, організації в межах своїх повноважень і за рахунок власних коштів можуть встановлювати додаткові, порівняно зі законодавством, трудові й соціально-побутові пільги для працівників [7].

Отже, захист громадянських прав та свобод є принципами, що визнаються фундаментальними у будь-якому демократичному суспільстві. Наразі вжиті необхідні заходи щодо можливості реалізації громадянських прав, зокрема, права на працю. Але, на жаль, з кожним новим днем війни в Україні виникають нові виклики, які потребують вирішення та нормативного врегулювання.

Література:

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 31.10.2022).
2. Можечук Л.В. Державні гарантії забезпечення права на працю в Україні. *Одеські юридичні читання: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Одеса, 10-11 листопада 2017 р.). 2017. С. 87-90.
3. Собакарь А.О. Конституційні гарантії прав працівників на безпечні умови праці. *Теоретичні та практичні проблеми застосування норм цивільного, трудового та господарського права в сучасних умовах: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції* (Дніпро, 23 листопада 2018 р.). Дніпро. ДДУВС. 2018. С. 34-36.
4. Гришина Ю.М., Чанишева Г.І. Основні тенденції розвитку трудового права в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО*. Випуск 71, 2022. С. 376-381.
5. Машков К.С., Горностаї О.Б., Товт Т.О. Особливості трудових відносин в умовах воєнного стану: нормативно-правове регулювання. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. № 1. 2022. С. 125-131.

6. Мельничук О.Ф., Мельничук М.О., Павліченко І.М. Правове регулювання та особливості застосування дистанційної роботи в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО*. Випуск 70. 2022. С. 242-247.

7. Працювати за правилами: як змінилися трудові відносини під час війни. URL: <https://mind.ua/openmind/20247760-pracyuvati-za-pravilami-yak-zminilisya-trudovi-vidnosini-pid-chas-vijni> (дата звернення: 30.10.2022).

AGRARIAN AND ENVIRONMENTAL LAW. LAND LAW

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-263-0-25>

THE PROBLEM OF LAND PROTECTION IN UKRAINE

ПРОБЛЕМА ОХОРОНИ ЗЕМЕЛЬ В УКРАЇНІ

Danylyuk S. M.

Lecturer

*Viacheslav Chornovil Halytskyi
Professional College
Ternopil, Ukraine*

Данилюк С. М.

викладач

*Галицький коледж
імені В'ячеслава Чорновола
м. Тернопіль, Україна*

Під Земельним фондом України слід розуміти усю сукупність земель, які є в Україні, незалежно від їх форми власності.

Загальна площа земельного фонду в Україні становить 60 353,8 тис.га. Більшу частину, а саме 2/3 території, що становить близько 42 млн.га. займають землі сільськогосподарського призначення.

Якщо брати до уваги загальну питому вагу сільськогосподарських земель у загальній площі, то наша країна – Україна, в разі перевищує країни Західної Європи в тому числі Північної Америки.

Беручи до уваги самого визначення «охорона земель» то варто зазначити, що це є свого роду система заходів, а саме: економічних, правових, технологічних та організаційних, які за своєю природою спрямовані виключно на добросовісне використання земель, захист від шкідливих впливів, сприяння родючості земель і багато інших, що спрямовані виключно на забезпечення належного охоронюваного критерію від будь-яких незаконних посягань та вчинення незаконних дій, бездіяльності по відношенню до останніх.

Поряд з цим, варто зауважити, що протягом останніх десяти років, проекти та як наслідок роботи щодо охорони земель стрімко зменшилися, окрім щодо робіт пов'язаних з консервації земель, які в свою чергу відбуваються шляхом природних явищ, та повпливати зі сторони людства як наслідок стає неможливим.

Вище вказана ситуація, зумовлена тим, що так звані або землекористувачі або ж особи, які безпосередньо орендують такі землі, жодним чином не зацікавлені у дотриманні вимог щодо охорони земель та не розробляють необхідної документації та проектування щодо цих земель за власний рахунок.

В більшості випадків, такі договори оренди сільськогосподарських земель задля земельних паїв укладаються на досить короткий термін, а саме: 3-5 років, що в свою чергу і служить підставою неналежності споживання такої землі самим орендарем.

Окрім цього, щодо цих земель часто здійснюється безсистемне використання, тобто без переривне, що свідчить часто про виснаження земельних ділянок. В даних випадках недотримуються критерії щодо проведення агротехнічного обробітку землі яка перебуває у тимчасовому правокористуванні орендаря.

Стаття 27 Закону України «Про охорону земель» передбачає «...економічне стимулювання заходів з охорони та використання земель і підвищення родючості ґрунтів» [1].

Так, безпосередньо економічне стимулювання в частині належного використання та охорони земель може здійснюватись через так званий механізм оподаткування, кредитування, компенсації, ціноутворення тощо.

Беручи до уваги світову практику, то вона нам показує, що саме завдяки таким способам управління виникає можливість щодо створення сприятливих умов для ведення саме сільськогосподарського виробництва. Це в свою чергу забезпечить як і збереження ґрунтів так і відтворення їх родючості та як наслідок такі дії призведуть до найголовнішого – захисту земель від негативних наслідків антропогенної діяльності людини.

Нажаль, вище вказане стимулювання станом на сьогодні в нашій країні відсутнє на державному рівні – незапроваджене. Охорона ґрунтів та земель здійснюється безпосередньо за рахунок державного бюджету нашої країни. Тобто в тому числі за кошти які надходять в державний бюджет в порядку плати за землю, лісгосподарського виробництва та інших джерел передбачених законами України.

Такі кошти, використовуються на так зване освоєння земель як сільськогосподарських так і лісгосподарських потреб, покращення угідь, проведення інвентаризації земель. Звертаю увагу, що використання таких коштів на інші цілі законами України не допускається.

Здійснюючи державний контроль за охороною земель в частині їх раціонального використання було виявлено ряд проблем в частині надходження та належного використання коштів від втрат

сільськогосподарського та лісогосподарського виробництва. Так на практиці дуже часто як і землекористувачі так і землевласники порушують терміни сплати відповідних коштів за сільськогосподарського та лісогосподарського виробництва, а органи місцевого самоврядування в свою чергу використовують ці кошти не за цільовим призначенням.

Так, контролюючі органи за підсумком останніх чотирьох років (2018–2022) не забезпечили повне та належне погашення заборгованості зі сплати втрат в частині сільськогосподарського та лісогосподарського виробництва, що в свою чергу становить близько 45 млн грн. Органи місцевого самоврядування часто не можуть забезпечувати цільове використання грошових коштів, отриманих за відшкодування вищевказаних втрат у сумі понад 503 млн грн., що служить неабиякою проблемою в частині охорони земель в державі.

Здебільшого міські, селищні та сільські ради не використали грошові кошти через відсутність певних програм та проєктів з охорони земель.

Варто зазначити, що система охорони земель обов'язково повинна базуватися на чіткій державній програмі, яка, на жаль станом на сьогодні у нас відсутня, і відповідних регіональних програмах – немає.

Вважаю, що лише за належної та справедливої умови концентрації коштів для здійснення передбачених законодавством заходів з охорони земель можлива послідовна, планова робота, яка забезпечить неабиякий розквіт системи охорони земель та ґрунтів в Україні.

Поряд з цим, маємо ще один резерв – негативний наслідок. Так, за результатами здійснення щорічного державного контролю за використанням та охороною земель сума щорічної шкоди, яка спричинена порушеннями земельного законодавства, становить – 250 млрд гривень.

Таким чином, щорічна сума коштів у разі надання їм статусу – цільового використання – виключно для фінансування заходів з охорони земель та ґрунтів, становила б приблизно 500 млн гривень.

Слід зазначити, що консолідація цих коштів дала б змогу не лише забезпечити виконання першочергових заходів з охорони земель, а також врегулювала б питання запровадження, як і економічного стимулювання заходів щодо охорони та використання земель так і підвищення родючості ґрунтів, що послужить забезпеченню використання зазначених фінансових надходжень на зменшення деградаційних процесів ґрунтів та земель в Україні.

Література:

1. Земельний кодекс України: Закон України від 25 жовтня 2001 р. № 2768-III / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14> (дата звернення: 01.11.2022).
2. Про охорону земель: Закон України від 19 червня 2003 р. № 962-IV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/962-15#Text> (дата звернення: 01.11.2022).

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-263-0-26>

**LEGAL PROBLEMS OF ENVIRONMENTAL SAFETY
(IN THE CONTEXT OF ARMED AGGRESSION
OF THE RUSSIAN FEDERATION AGAINST UKRAINE):
INTERNATIONAL AND NATIONAL LEGAL ASPECTS**

**ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ
(У КОНТЕКСТІ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ
ПРОТИ УКРАЇНИ): МІЖНАРОДНИЙ
ТА НАЦІОНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТИ**

Kovtun O. M.

*Candidate of Legal Sciences,
Associate Professor,
Associate Professor at the Department
of Criminal and Administrative Law
Academy of Advocacy of Ukraine
Kyiv, Ukraine*

Ковтун О. М.

*кандидатка юридичних наук,
доцента,
доцентка кафедри кримінального та
адміністративного права
Академія адвокатури України
м. Київ, Україна*

Серйозним викликом екологічній безпеці є російсько-українська війна. Стан довкілля в Україні був не найкращим і до 24 лютого 2022 року, але більш ніж вісім місяців війни перетворили його на катастрофічний. 24-й Принцип Декларації Ріо про навколишнє середовище та розвиток проголошує, що війна за своєю суттю є руйнівною для сталого розвитку. Тому держави поважають міжнародне право, що забезпечує захист довкілля під час збройного конфлікту, і, якщо необхідно, а також співпрацюють заради його подальшого розвитку.

Так, держави дійсно поважають міжнародне право, але не росія. Наш ворог дикий, жорстокий, хитрий, брехливий, безпринципний. Військові дії росії, є невинуватим і неспровокованим актом агресії проти незалежної і суверенної України, а також порушенням усіх чинних норм міжнародного права щодо охорони природи, сталого розвитку, гуманітарного права, основних норм моралі та принципів людського співіснування. Українській державі заподіяно значної екологічної шкоди. На даний момент ми просто не можемо її обчислити і оцінити реальні масштаби екологічної шкоди. Це об'єктивно неможливо, тому що тривають активні бойові дії, деякі території є тимчасово окупованими, певна інформація є недоступною зі стратегічною метою. Але інформація збирається і документується.

Викликами та загрозами екологічній безпеці є: негативний вплив на ландшафти та оселища; втрата біорізноманіття; знищення екосистем; хімічне забруднення від обстрілів і пожеж тощо. Звичайно, зараз ми всі зосереджені на перемозі, на діях, що цю перемогу наближають. Але після перемоги пожинатимемо плоди бойових дій – руйнування екосистем, забруднення ґрунтів, зменшення біорізноманіття, зростання кількості шкідників у лісах тощо. Крім того, відбудова країни потребуватиме значної кількості природних ресурсів. Також є ризик невиконання Україною вже поставлених кліматичних цілей, адже війна – це внесок у зміну клімату, а відновлення країни неминуче буде супроводжуватись значними викидами парникових газів.

Законодавець визначає екологічну безпеку як такий стан навколишнього природного середовища, при якому забезпечується попередження погіршення екологічної обстановки та виникнення небезпеки для здоров'я людей (ст. 50 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища»).

Мінімізувати загрози екологічній безпеці покликане реформаційне законодавство, насамперед, Закони України: «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо діяльності у сфері довкілля та щодо цивільного захисту на період дії воєнного стану і у відбудовний період» від 15 березня 2022 р. № 2132, «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану» від 24 березня 2022 року № 2145, «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей регулювання земельних відносин в умовах воєнного стану» від 12 травня 2022 року № 2247.

Агресор має понести відповідальність за злочини проти людяності, екоцид, злочини агресії, геноцид, воєнні злочини. Так, серед воєнних

злочинів росії проти України чільне місце посідатимуть екологічні злочини. Враховуючи нерозривний зв'язок стану довкілля зі здоров'ям цивільного населення та нашим існуванням як таким, розглядати заподіяння екологічної шкоди необхідно як воєнні злочини, за які росія відповідатиме у міжнародних судах. Історія знає багато прикладів воєнного екоциду. Наприклад, під час Другої світової війни фашистські загарбники вивозили з України до Німеччини чорнозем, чим було завдано значної шкоди ґрунтовій фауні, знижено родючість ґрунту та гумусний шар на значній території.

Стаття 441 Кримінального кодексу України визначає екоцид як масове знищення рослинного або тваринного світу, отруєння атмосфери або водних ресурсів, а також вчинення інших дій, що можуть спричинити екологічну катастрофу. Під час російсько-української війни чиняться злочини екоциду. Так, зокрема, Офіс генерального прокурора України розпочав кримінальне провадження за статтею «Екоцид» через дії росії на Рівненській нафтобазі, Чорнобильській, Запорізькій атомних електростанціях [1]. Такі дії становлять загрозу не лише національній, а й глобальній ядерній безпеці.

Дії російської федерації в Україні порушують не лише національне, але й міжнародне право та міжнародні звичаї. Порушується Статут ООН, а також додатковий Протокол до Женевських конвенцій 1949 р. Стаття 55 цього Протоколу наголошує на захисті довкілля та необхідності виявлення турботи про захист природного середовища від широкої, довготривалої і серйозної шкоди при веденні воєнних дій. Проте росія порушила цю та безліч інших правових норм, заподіявши колосальної шкоди довкіллю України, яка, за інформацією Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів, оцінюється у понад 37 мільярдів євро [2].

Наразі розглядають або будуть розглядати наші скарги такі міжнародні суди: Міжнародний кримінальний суд (International Criminal Court); Міжнародний Суд ООН (International Court of Justice); Європейський суд з прав людини (European Court of Human Rights); Спеціальний трибунал для покарання злочину агресії проти України (в процесі створення).

Спеціальний трибунал для покарання злочину агресії проти України доповнюватиме роботу інших міжнародних судів, зокрема Міжнародного кримінального суду. Адже у Римському статуті є застереження про те, що Міжнародний кримінальний суд не наділений юрисдикцією розглядати справи щодо злочинів агресії, якщо вони вчинені громадянами держави, яка не ратифікувала Статут. Як відомо,

російська федерація не ратифікувала статут. Історії відомі приклади створення спеціальних трибуналів (Нюрнберзький, Токійський трибунали, а також трибунали для колишньої Югославії та Руанди).

Злочин агресії – це першопричина всіх злочинів, він полягає у плануванні, підготовці, ініціюванні або здійсненні акту агресії, тобто застосуванні збройної сили державою проти суверенітету, територіальної недоторканності чи політичної незалежності іншої держави.

Наразі розглядається два варіанта створення Спеціального трибуналу: 1) на основі багатосторонньої угоди між державами; 2) на основі угоди між Україною та міжнародними організаціями (Рада Європи, Європейський Союз, Організація Об'єднаних Націй).

Як бачимо, російська військова агресія обернулася справжнім жахіттям не лише для людини, але й для всього того, що її оточує і є середовищем людського існування. Природа потерпає мовчки, вона є безмовною жертвою війни. Зараз навіть неможливо повністю оцінити вплив війни на довкілля через брак точної інформації. Проте зрозуміло: чим довше триває війна, тим більше шкоди вона завдасть довкіллю, і тим більше наслідків ми матимемо в майбутньому. Майже третина території України – близько 200 тисяч кв. км, потребуватиме розмінування. За даними міністерства, понад 2,4 млн. гектарів лісів зазнали значних пошкоджень в ході активних бойових дій. На їхнє відновлення знадобляться десятки років. Крім того, війною уражені 20% природоохоронних територій України. В зоні ризику – Рамсарські угіддя та Смарагдова мережа. Наразі росія окупувала 2209 родовищ з енергоресурсами, металами й мінералами, вартість яких оцінюють у 12,7 трлн. євро. Також ворог продовжує регулярні обстріли території найбільшої в Європі Запорізької атомної електростанції [2].

Отже, ця жахлива загарбницька війна, розпочата росією проти України, завдає значної, непоправної шкоди довкіллю. Російська федерація порушує усі можливі норми міжнародного екологічного права та міжнародного гуманітарного права. І ми маємо докласти всіх зусиль, щоб агресор поніс справедливу відповідальність за вчинені злочини проти довкілля. Лише перемога Україні у цій війні здатна припинити виклики та загрози національній та міжнародній екологічній безпеці.

Література:

1. Екоцид – останні новини LB.ua
2. Шкода довкіллю України від агресії рф оцінюється у понад 37 млрд євро (sprotyv.info)

**ADMINISTRATIVE LAW AND PROCEDURE.
FINANCE LAW. INFORMATION LAW**DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-263-0-27>**MODERN THEORY OF INFORMATION LAW:
QUESTIONS OF METHODOLOGY****СУЧАСНА ТЕОРІЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРАВА:
ПИТАННЯ МЕТОДОЛОГІЇ****Aristova I. V.***Doctor of Laws, Professor,
Head of the Department
of Administrative and Information Law,
Sumy National Agrarian University
Sumy, Ukraine***Арістова І. В.***докторка юридичних наук,
професорка, завідувачка кафедри
адміністративного та
інформаційного права
Сумський національний аграрний
університет
м. Суми, Україна*

В умовах розбудови інформаційного суспільства та його трансформації до суспільства знань особливого значення набувають дослідження, пов'язані із формуванням сучасної теорії інформаційного права. На нашу думку, до основних пріоритетів такої діяльності має відноситися розробка методології науки інформаційного права. Зазначена позиція відстоювалася автором протягом останніх років на різноманітних наукових площадках та в публікаціях (наприклад, [1, 2]). Водночас, проведений аналіз різноманітних наукових досліджень (зокрема, дисертаційних) дозволив переконатися, що на сьогодні не відбувається усвідомлення переважно більшістю авторів важливості питання як розробки методології, так і проведення власного дослідження, виходячи із сучасної методології.

З огляду на зазначене вище, а також враховуючи отримані результати у межах наукової школи з інформаційного права [3, 4] пропонується науковій спільноті активізувати дослідження у напрямку формування та впровадження методології науки інформаційного права. Вважаємо за можливе акцентувати увагу на окремих положеннях вже проведених робіт [1, 5] з метою їх обговорення та спільного опрацювання й удосконалення. Проведені дослідження [1] дозволили

встановити, що методологія наукових досліджень багатьма юристами в Україні визначається у контексті інструментарію, тобто, як сукупність засобів та методів наукового дослідження. На нашу думку, методологію науки інформаційного права слід розглядати як вчення про організацію наукової діяльності у сфері інформаційного права та наукових знань про інформаційно-правові явища. Водночас, обґрунтовано, що предметом методології науки інформаційного права є організація наукової діяльності та наукових знань у сфері інформаційного права [1]. Встановлено, що організація наукової діяльності (у тому числі у сфері інформаційного права) передбачає упорядкування її цілісної системи з чітко визначеними характеристиками (особливості, принципи, умови, норми), логічною структурою (суб'єкт, об'єкт, предмет, форми, засоби, методи діяльності, її результат) і процесом здійснення [6, с. 8].

При цьому важливим моментом є вибір форми організації діяльності [6, с. 14-22]. Доведено, що в умовах розвитку інформаційного суспільства, побудованого на знаннях, ефективною постає проектна форма організації наукової діяльності та наукових знань у сфері інформаційного права [1]. Така позиція пояснюється тим, що останнім часом у наукових дослідженнях з різних галузей наукового знання сформувалася практично обов'язкова вимога щодо побудови наукових гіпотез як пізнавальних моделей [7, с. 116], і наукове дослідження стало проектуватися, тобто, формуватися завершений цикл продуктивної діяльності [6, с. 22]. Водночас, завершеність циклу наукової діяльності, у тому числі і у сфері інформаційного права, визначається трьома фазами [6, с. 8]: 1) фаза проектування, результатом якої є формування моделі системи, що створюється – наукова гіпотеза як модель такої системи нового наукового знання – і план її реалізації; 2) технологічна фаза, результатом якої є реалізація системи, тобто, перевірка гіпотези; 3) рефлексивна фаза, результатом якої є оцінка побудованої системи нового наукового знання і визначення необхідності або її подальшої корекції, або висування нової гіпотези та її подальша перевірка.

Усвідомлення важливості використання оновленого розуміння методології наукових юридичних досліджень зумовило проведення відповідних досліджень, зокрема, визначення правового статусу органів публічної влади України в умовах розбудови інформаційного суспільства, заснованого на знаннях [4, с. 68-86]. Встановлення основних функцій зазначених органів (управлінської, публічно-сервісної, інформаційної) зумовило висування гіпотези щодо існування у них адміністративно-правового та інформаційно-правового статусів. Базуючись на результатах авторських досліджень щодо методології науки «адміністративне право» та науки «інформаційне право», у роботі [4, с. 68-86] запропоновано впроваджувати оновлену методологію

наукового дослідження щодо правового статусу органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування України як суб'єктів адміністративного права та суб'єктів інформаційного права. Акцентовано увагу на тому, що предметом цієї методології є організація наукового дослідження правового статусу зазначених органів публічної влади в Україні, а не лише сукупність засобів та методів наукового дослідження.

Зважаючи на ефективність проектної форми організації наукового дослідження правового статусу зазначених органів публічної влади України в умовах розбудови інформаційного суспільства, досліджено окремі стадії та етапи першої фази наукового дослідження [4, с. 68-86]. Це дозволило виявити наукове протиріччя, а також сформулювати проблему: у системі наукових знань про окремі види органів публічної влади України (органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування) не враховано появу нового наукового (юридичного) знання, що зумовлене сьогодишньою об'єктивною реальністю – розбудовою інформаційного суспільства. На концептуальній стадії наукового дослідження визначено основні засади, якими запропоновано керуватися під час розробки плану реалізації гіпотези-моделі та перевірки гіпотези [4, с. 68-86].

Визначено напрями подальших досліджень часової структури наукової діяльності щодо правового статусу органів публічної влади України в умовах інформаційного суспільства, яка є невід'ємною складовою схеми методології зазначеного наукового дослідження.

Вважаємо, що зазначена форма організації наукової діяльності може плідно використовуватися і під час вирішення інших завдань у галузі інформаційного права. Сподіваємося на співпрацю фахівців задля формування та впровадження методології інформаційного права.

Література:

1. Арістова І. В. Становлення науки «інформаційне право»: питання методології. Ч.І. Публічне право. 2016 р. № 2. С. 245-250.
2. Арістова І.В. Наука «інформаційне право» в Україні: формування методології: матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Нові завдання юридичної науки в Україні та в країнах ЄС» (м. Мішкольц, Угорщина, 19-20 квітня 2019 р.), Мішкольц, Вид-во Університет Мішкольца, 2019. С. 196-199.
3. Арістова І. В. Стадник Р.І. Органи виконавчої влади України як розпорядники публічної інформації: теоретико-правові та практичні питання: монографія / За заг. ред. І. В. Арістової. К., Видавничий центр НУБіП України. 2018. 233 с.

4. Aristova I.V. Kaliuzhna S.V. Legal status of the public authorities of Ukraine under European integration and the information society development. Innovative scientific research: European development trends and regional aspects. Collective monograph. 3rd. Riga: Izdevniecība "Baltija Publishing", 2020. P. 1. 267 p.

5. Арістова І. В. Методологія наукового дослідження як необхідна умова створення сучасної теорії адміністративного права: матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Новітні тенденції розвитку адміністративного права як науки, навчальної дисципліни та галузі права» (м. Харків, 23 вересня 2020 року). Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2020. С. 6-9.

6. Новиков А. М., Новиков Д.А. Методология научного исследования. М.: Либроком, 2009. 280 с.

7. Философия и методология науки: учебное пособие для аспирантов и магистрантов. Под ред. А. И. Зеленкова. Изд. 2-е, доп. и испр. Минск: ГИУСТ, 2011. 479 с.

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-263-0-28>

**SUBJECTS OF ADMINISTRATIVE REGULATION
OF THE PLACEMENT OF ORPHANS AND CHILDREN
DEPRIVED OF PARENTAL CARE ACCORDING
TO THE LEGISLATION OF UKRAINE**

**СУБ'ЄКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-
ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВЛАШТУВАННЯ ДІТЕЙ-СИРИТ
ТА ДІТЕЙ, ПОЗБАВЛЕНИХ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ
ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ**

Dychko N. V.
*Postgraduate Student
Zaporizhzhia National University
Zaporizhzhia, Ukraine*

Дичко Н. В.
*аспірант
Запорізький національний
університет
м. Запоріжжя, Україна*

Адміністративно-правове регулювання влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування в Україні здійснюється через спеціально уповноважені на це державні органи, правовий статус яких закріплено в нормативно-правових актах. Так, аналіз доктринальних

положень дозволяє виділити головну особливість адміністративно-правового регулювання, яка полягає в тому, що такі правові відносини виникають у зв'язку із реалізацією уповноваженими суб'єктами публічної адміністрації, наділеними державно-владними повноваженнями своєї компетенції у межах публічного адміністрування у певній галузі. Тобто обов'язковими учасниками адміністративних правовідносин у сфері влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування мають бути органи публічного (державного і самоврядного) управління (публічна адміністрація, їх посадові та службові особи). В.К. Колпаков розкриває термін «публічна адміністрація» як систему організаційно-структурних утворень, які на законних підставах набули владних повноважень для їх реалізації в публічних інтересах» [1, с. 102]. М.І. Горбач вважає, що публічна адміністрація – це «сукупність державних суб'єктів публічної адміністрації, що виконують власні чи делеговані владні повноваження, об'єднаних спільною метою та компетенцією для здійснення комплексу дій, спрямованих на забезпечення прав, свобод та законних інтересів суспільства» [2, с. 179]. Цілком слушною є думка науковців з Повного курсу Адміністративного права України за редакцією В.В. Галуцька щодо визначення поняття суб'єкта публічної адміністрації: «це суб'єкт владних повноважень, який здійснює публічне адміністрування: надає адміністративні послуги чи виконує виконавчорозпорядчу адміністративну діяльність», а також щодо визначення складу суб'єктів публічної адміністрації, серед яких виокремлюють наступні: «1) органи виконавчої влади; 2) суб'єкти місцевого самоврядування; 3) суб'єкти делегованих повноважень: а) громадські об'єднання; б) інші суб'єкти під час здійснення делегованих законодавством виконавчих функцій» [3, с. 420].

З урахуванням наведеного можна сказати, що *публічна адміністрація у сфері влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування* є сукупністю публічних суб'єктів (органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій при здійсненні делегованих державних функцій, а також посадових і службових осіб усіх зазначених суб'єктів), які, відповідно до призначення та в межах повноважень, визначених діючим законодавством, здійснюють публічне адміністрування в процесі влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування з метою реалізації власних завдань і функцій, спрямованих на забезпечення прав, свобод і законних інтересів людини і громадянина.

Дослідження суб'єктів забезпечення адміністративно-правового регулювання влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених

батьківського піклування за законодавством України дозволить відобразити систему органів і посадових осіб, наділених певним обсягом компетенції у зазначеній сфері, що досліджується, а це, у свою чергу, сприятиме всебічному визначенню сутності відповідного напрямку адміністративно-правового регулювання, зокрема з урахуванням суб'єктного критерію.

Склад суб'єктів забезпечення адміністративно-правового регулювання влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування у законодавстві чітко не визначений. Хоча його можна з'ясувати на підставі аналізу положень законодавства, яке визначає загальні засади і процедурні особливості влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Окрім того, враховуючи загально-теоретичні та галузеві наукові дослідження, з метою системного погляду на їх правовий статус, всіх суб'єктів забезпечення адміністративно-правового регулювання влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування можна умовно поділити на дві групи:

1) суб'єкти загальної компетенції. Такі суб'єкти реалізують загальні функції у системі забезпечення адміністративно-правового регулювання влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, а також координують діяльність суб'єктів спеціальної компетенції та інших суб'єктів. До суб'єктів загальної компетенції можна віднести такі: Верховна Рада України, Президент України, Кабінет Міністрів України;

2) суб'єкти спеціальної компетенції. Це суб'єкти, які реалізують державну політику у сфері охорони прав дитини, уповноважені на реалізацію визначених законом функцій: органи виконавчої влади (Міністерство охорони здоров'я України, Міністерство освіти і науки України, Міністерство соціальної політики України, Державна служба у справах дітей (утворена в 2022 р.) [4]), у тому числі місцеві органи виконавчої влади, а також органи місцевого самоврядування відповідно до їх компетенції, тощо.

Можна стверджувати, що системі суб'єктів забезпечення адміністративно-правового регулювання влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування за законодавством України (як загальної, так і спеціальної компетенції) притаманні такі ознаки:

1) вона формується державою або безпосередньо народом і діють на підставі закону;

2) суб'єкти наділені певним обсягом компетенції (права, обов'язки, повноваження) у публічній сфері, зокрема щодо забезпечення адміністративно-правового регулювання влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування за законодавством України;

3) мають власну організаційну та функціональну структуру;

4) взаємодіють з іншими суб'єктами, які забезпечують адміністративно-правове регулювання влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування за законодавством України;

5) мають визначений територіальний характер діяльності (поширюють функціонування або на всю територію України, або на окрему адміністративно-територіальну одиницю);

6) мають публічно-правові повноваження, що забезпечують вчинення юридично-обов'язкових дій (видання нормативних чи індивідуальних актів, здійснення контролю, заходів переконання, стимулювання, державного примусу тощо).

Література:

1. Колпаков В.К. Адміністративно-правові відносини: поняття і види / *Юридичний науковий електронний журнал*, 2013. № 1. С. 101-104. URL: http://lsej.org.ua/1_2013/ukr/Kolpakov.pdf

2. Горбач М.І. Особливості правового статусу суб'єктів публічної адміністрації. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2015. № 3 (9). Т. 3. С. 183-187.

3. Адміністративне право України. Повний курс : підручник / Галуцько В., Діхтієвський П., Кузьменко О., Стеценко С. та ін. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2018. 446 с.

4. Про утворення Державної служби України у справах дітей: *Постанова Кабінету Міністрів України* від 19.01.2022. № 23. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/23-2022-%D0%BF#Text>.

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-263-0-29>

**DIRECTIONS OF THE DEVELOPMENT OF ADMINISTRATIVE
AND LEGAL SECURITY FOR THE INTRODUCTION
OF E-EDUCATION IN UKRAINE**

**НАПРЯМКИ РОЗВИТКУ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВПРОВАДЖЕННЯ ЕЛЕКТРОННОЇ ОСВІТИ
В УКРАЇНІ**

Kluban M. V.

*Candidate of Juridical Sciences,
Associate Professor of the Department
of Law and Economic and Financial
Security of the Private Higher
Educational Institution «Academy of
Recreational Technologies and Law»
Lutsk, Ukraine*

Клубань М. В.

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри права та економіко-
фінансової безпеки
Приватний вищий навчальний заклад
«Академія рекреаційних технологій і
права»
м. Луцьк, Україна*

Освіта в сучасних умовах є стратегічним чинником розвитку конкурентоспроможної демократичної держави, є ресурсом поліпшення добробуту людей, розвитку духовної культури українського народу, відтворення інтелектуальних сил суспільства, є запорукою майбутніх успіхів у зміцненні й утвердженні авторитету України як суверенної, незалежної, демократичної, соціальної та правової держави – повноправного члена європейської та світової спільноти.

Основна мета освіти полягає в тому, щоб засобами різних форм та методів навчання і виховання підготувати здобувачів освіти до активної участі в соціальному житті держави, необхідно створити умови для розвитку особистості, здатної не тільки практично оцінювати ситуацію і адаптуватися до соціальних змін, швидкої інформатизації усіх сфер життя, а й оригінально мислити, генералізувати і реалізувати ідеї, визначати шляхи позитивних перетворень, проявляти ініціативу і творчість.

Одним із інструментів розвитку інформаційного суспільства є саме електронна освіта, впровадження якої сприятиме створенню умов для оновлення форм, засобів, технологій та методів викладання дисциплін та розповсюдження знань, розширенню доступу до освіти. Фактично, на сьогодні усі навчальні заклади змушені застосовувати електронну освіту для організації навчального процесу, проте відсутність

державних стандартів, належного дослідження ефективних методів та засобів навчання, відсутність нормативного закріплення вимог до навчальних програм, відсутність належного розподілу навантаження на викладача, який мусить підготувати он-лайн курс навчальної дисципліни призводить до виникнення багатьох питань в процесі здобуття освіти. Відсутність єдиних стандартів електронної освіти призводить до неефективного використання можливостей, які передбачає електронна освіта.

Проблематикою реформування освіти шляхом її інформатизації, розроблення комплексної моделі адміністративно правових засад реформування освіти в Україні займалися українські і зарубіжні вчені-юристи та інші фахівці такі, як: В. Б. Авер'янов, І. В. Арістова, Г. В. Атаманчук, О. А. Баранов, К. І. Беляков, К. Л. Бугайчук, В. М. Гаращук, О. Д. Довгань, О. В. Кохановська, А. І. Марушак, А. М. Новицький, Н. Б. Новицька, Н. Р. Нижник, В. І. Олефір, І. В. Панова, В. Г. Пилипчук, Т. А. Плугатар, І. М. Шопіна, М. В. Цвік, та інші.

Протягом останніх років спостерігається стрімке збільшення ролі інформації в суспільному житті людини, розвиток нових спектрів інформаційної діяльності. Інформаційна сфера виступає важливим елементом суспільного ладу, який істотно впливає на подальший розвиток суспільства в цілому. Еволюційне значення цього складника полягає в тому, що за допомогою активного обміну інформацією сьогодні людство інтенсивно оновлює суспільство, докладаючи досить зусиль для створення високоефективного інформаційного середовища у глобальному вимірі [1, с. 61].

Дійсно, електронна освіта змінює ландшафт вищої освіти. Заклади вищої освіти по всьому світу змушені реагувати на зростаючий попит на електронну освіту як в формальному, так і неформальному навчанні. Експерти ЮНЕСКО прогнозували, що до 2019 року 50% аудиторних занять буде здійснюватися онлайн. На сьогодні усі заклади освіти, не тільки вищі, вимушені самостійно, на власний розсуд впроваджувати та використовувати електронну освіту, і 99% аудиторних занять відбуваються он-лайн. До такого розвитку чинне законодавство та навчальні заклади виявились не готовими.

На сьогодні є нагальна потреба в закріпленні на законодавчому рівні сучасні методи та засоби здобуття освіти, встановлення вимог до них, запровадження єдиних стандартів, або навіть підготовка єдиних навчальних он-лайн матеріалів для кожного рівня освіти та спрямування.

Новітні технології стають потужним інструментом для перетворення освіти. Це допомагає підтвердити і посилити відносини між педагогічними працівниками та здобувачами освіти, переробити існуючі підходи до навчання та співпраці, скоротити давні проблеми рівності і доступності, а також адаптувати результат для задоволення потреб всіх здобувачів освіти.

Щоб повністю реалізувати переваги технології в нашій системі освіти і забезпечити автентичний навчальний досвід, педагогічні працівники повинні бути належним чином підготовлені до ефективного використання технологій в своїй практиці, а на сьогодні нажаль більшість педагогів не готові до таких стрімких змін, і заклади освіти не можуть забезпечити своїх працівників належною комп'ютерною технікою, і матеріально-технічне забезпечення проведення навчання залишається на плечах викладачів.

Органи державної влади, що формують і реалізують державну політику в галузі освіти, повинні взяти на себе зобов'язання спільно працювати над організаційними і географічними кордонами, щоб використовувати інформаційні технології для знаходження найкращої моделі впровадження електронної освіти, а саме: сприяти рівному доступу до технологій мережевої освіти; підтримувати персоналізоване професійне навчання для педагогічних працівників; забезпечення підключення до широкосмугового Інтернету і доступу до високоякісних доступних цифрових освітніх ресурсів у закладах освіти та вдома; враховувати дослідження щодо залучення нових можливостей в освіту.

На підставі викладеного можна зробити висновок про те, що подальший розвиток адміністративно-правових засад впровадження електронної освіти має бути спрямований на розробку програм, рекомендацій розвитку електронної освіти в Україні. Наголошую на необхідності пошуку власної ніші для забезпечення конкурентоспроможності на світовій арені та спрямування законодавчої діяльності на регламентацію досліджень і розробок в ІТ-сфері, створенні привабливих умов для інвестицій і розвитку державно-приватного партнерства в сфері впровадження та використання електронної освіти. Крім того, потрібно розробити механізми організації та впровадження останньої враховуючи соціальну інфраструктуру України.

Для належного адміністративно-правового забезпечення впровадження електронної освіти в Україні, вбачається доцільним запровадити об'єднаний алгоритм управління інформаційною сферою та наділити Міністерство освіти і науки України достатніми

повноваженнями, в межах компетенції та відповідальності якого має знаходитись весь комплекс питань, пов'язаних з розвитком електронної освіти в Україні: а) координація підрозділів центральних органів виконавчої влади; б) моніторинг інформації, що охоплює як відкриті, так і конфіденційні джерела; забезпечення результатами моніторингу Президента України, депутатів Верховної Ради, членів уряду; в) проведення досліджень громадської думки та її врахування у процесі підготовки проектів рішень; г) забезпечення інформацією про освіту в Україні інших країн у співпраці з Міністерством закордонних справ; а також підтримка українських служб новин за кордоном; д) дослідження відзивів, пропозицій, скарг від здобувачів освіти, прийняття до уваги та вдосконалення, тощо.

Удосконалення адміністративно-правових засад впровадження електронної освіти в Україні має реалізовуватися шляхом проведення правових, організаційних, методичних і технічних заходів:

- розробка нормативно-правової бази організації здобуття електронної освіти, та внесення змін до існуючих законів, прийняття відповідних положень, постанов, рекомендації, в тому числі журналів успішності та обліку роботи викладачів, норм оплати праці;

- створення єдиних стандартів програмного забезпечення для закладів освіти з переліком сертифікованого програмного забезпечення та технічного обладнання, з експлуатаційними характеристиками, необхідними для організації електронної освіти з урахуванням існуючої інфраструктури та володіння технологіями учасників навчального процесу;

- розробка механізмів формування, відбору і розповсюдження електронних освітніх ресурсів;

- розвиток нових видів електронних ресурсів, таких, як електронні лекції, електронні підручники, електронні освітні ресурси, створення інтерактивних засобів навчання;

- створення системи професійної підготовки викладачів і методистів з метою застосування та розробки електронних освітніх ресурсів;

- розвиток нових освітніх методик, інтегрованих з інформаційними технологіями;

- визначення організаційної структури, відповідальної за впровадження системи електронної освіти в заклади освіти.

Література:

1. Чубарук Т. В. Конституційні засади правового регулювання інформаційної сфери. Правова інформатика. 2010. № 3 (27). С. 61–65.

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-263-0-30>

**THEORETICAL AND PRAXEOLOGICAL ASPECTS
OF IMPLEMENTATION THE PRINCIPLE OF COLLEGIALITY
IN THE ACTIVITIES OF LOCAL COUNCILS (ON EXAMPLE
OF THE UKRAINE)**

**ТЕОРЕТИКО-ПРАКСЕОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ
ПРИНЦИПУ КОЛЕГІАЛЬНОСТІ У ДІЯЛЬНОСТІ
МІСЦЕВИХ РАД (НА ПРИКЛАДІ УКРАЇНИ)**

Lisnichenko A. S.

*Phylosophy Doctor of Law,
Head of Section at the Department
of Public Law
Ministry of Justice of Ukraine
Kyiv, Ukraine*

Лісніченко А. С.

*доктор філософії з галузі права,
начальник відділу Департаменту
публічного права
Міністерство юстиції України
м. Київ, Україна*

Сучасна система місцевого самоврядування України характеризується різноманіттям суб'єктів, наділених можливістю вирішувати в межах відповідних адміністративно-територіальних одиниць питання та проблеми місцевого значення.

Одними з цих суб'єктів є місцеві ради, що являють собою представницькі органи місцевого самоврядування головним функціональним призначенням яких є прийняття від імені та в інтересах місцевого населення рішень спрямованих на забезпечення його комфортного та безпечного проживання.

Окресливши роль місцевих рад у системі суб'єктів місцевого самоврядування законодавець визначив їх відповідальними за формування напрямків розвитку відповідних адміністративно-територіальних одиниць з урахуванням наявних матеріально-технічних та фінансових ресурсів необхідних для досягнення поставлених цілей.

У цій правовій площині професори Р.С. Мельник та В.М. Бевзенко справедливо зазначили, що органи місцевого самоврядування як суб'єкти публічної адміністрації наділені законодавчо визначеним обсягом публічних повноважень, вирішують завдання та виконують функції публічного змісту, і мають бути активними учасниками правовідносин, котрі виникають у соціально-культурній, економічній,

адміністративно-політичній та інших публічних сферах відповідної адміністративно-територіальної одиниці [1, с. 149].

Характерною особливістю місцевих рад є те, що зазначені органи місцевого самоврядування мають бути повноважними і дотримання законодавчо встановленої вимоги щодо повноважності місцевої ради активує той правовий інструментарій завдяки якому цей орган місцевого самоврядування стає здатним реалізовувати покладені на нього функції.

В наведеному вище правовому аспекті безпосередній вплив на повноважність місцевої ради відіграє принцип колегіальності щодо якого відповідно до позиції Конституційного Суду України здійснюється організація та діяльність цього представницького органу місцевого самоврядування [2].

Принцип колегіальності у діяльності місцевих рад носить всеосяжний характер, оскільки має бути обрано законодавчо встановлену кількість депутатів місцевої ради, такі депутати у необхідній кількості мають бути присутні на пленарному засіданні ради, засіданні її постійних комісій та брати участь у прийнятті відповідних рішень.

Так сільська, селищна, міська, районна в місті (у разі її створення), районна, обласна рада складається з депутатів, які обираються жителями відповідного села, селища, міста, району в місті, району, області на основі загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування та є повноважною за умови обрання не менш як двох третин депутатів від загального складу ради.

Оскільки місцеві ради за організацією своєї роботи працюють сесійно (пленарні засідання та засідання постійних комісій) відповідно пленарне засідання ради є повноважним, якщо в ньому бере участь більше половини депутатів від загального складу ради. У свою чергу засідання постійної комісії є правомочним, якщо в ньому бере участь не менш як половина від загального складу комісії.

На пленарному засіданні після обговорення рада приймає рішення більшістю депутатів від загального складу ради, крім випадків, передбачених законом. Водночас постійні комісії місцевої ради більшістю голосів від загального складу комісії приймають висновки і рекомендації [3].

Щодо загального складу (кількості депутатів) місцевої ради то відповідно до положень українського законодавства при чисельності виборців його кількість становить: до 10 тисяч виборців – 22 депутати; від 10 тисяч до 30 тисяч виборців – 26 депутатів; від 30 тисяч до 50 тисяч

виборців – 34 депутати; від 50 тисяч до 100 тисяч виборців – 38 депутатів; від 100 тисяч до 250 тисяч виборців – 42 депутати; від 250 тисяч до 500 тисяч виборців – 54 депутати; від 500 тисяч до 1 мільйона виборців – 64 депутати; від 1 мільйона до 2 мільйонів виборців – 84 депутати; понад 2 мільйони виборців – 120 депутатів. [4].

Проте в процесі діяльності місцевих рад час від часу виникають складнощі у застосуванні норм права, які регулюють процедуру розгляду і прийняття рішень, неоднозначне розуміння депутатами місцевих рад та посадовими особами місцевого самоврядування деяких правових категорій, що в кінцевому результаті може поставити під сумнів правомірність реалізації повноважень на місцевому рівні.

Порушена проблематика полягає у тому, що під час визначення двох третин від загального складу ради при підрахунку наприклад складів у кількості депутатів 22, 26, 34, 38, 64 формується нечітка кількість депутатів (14,66; 17,33; 22,66; 25,33; 42,66), а відтак постає дискусійне питання в сторону зменшення чи збільшення має здійснюватися підрахунок осіб необхідних для забезпечення легітимності прийняття рішення місцевої ради.

У розрізі вищенаведеного варто звернути увагу, що дослідники у сфері муніципального права однією з необхідних умов колегіальності визначають кворум [5, с. 294].

Термін «кворум» в довідковій юридичній літературі вчені характеризують як мінімальну кількість осіб, які повинні бути присутні на зустрічі, щоб вона була правомірною [6, с. 214]; більша частина всього органу [7, с. 1421], мінімальна кількість членів або делегатів, що повинні бути присутніми на засіданні органу для затвердження будь-яких рішень [8, с. 408].

Не зважаючи на велику кількість наукових інтерпретацій згаданого терміну, його суть зводиться до того, що для повноважності засідання колегіального органу, тобто його відкриття та проведення має бути присутня нормативно встановлена мінімальна кількість його членів (як правило половина + 1 від загального складу).

Така проста більшість від загального складу колегіального органу є достатньою для відкриття засідання, його проведення та прийняття більшої частини рішень колегіального органу.

Водночас коли постає питання щодо прийняття колегіальним органом надважливих рішень, що вимагають голосування у кількості двох третин членів від загального складу такого органу, визначення кількості його членів, які беруть участь у голосуванні при нечітких двох третин від загального складу колегіального органу завжди має робитися

в сторону збільшення, що у тому числі дотримає правило більшості у відповідності до якого бажання найбільшої групи в цілому визначає, як діятиме вся держава, нація чи організація [8 с. 305].

Таким чином у розрізі розглянутих вище правових аспектів реалізація принципу колегіальності в діяльності місцевих рад напряму залежить від її депутатів, мінімальна присутність яких необхідна для проведення засідань та максимальна для прийняття рішень щодо сформованого переліку питань порядку денного.

Література:

1. Мельник Р.С., Бевзенко В.М.: Загальне адміністративне право: Навчальний посібник. За заг. ред. Мельника Р.С. Київ: Ваіте, 2014. 376 с.
2. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 46 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини п'ятої статті 6, частини першої статті 11, частини четвертої статті 16, пунктів 3, 5, 6, 9, 10, 16 частини першої статті 26, частин третьої і четвертої статті 41, частин шостої статті 42, статей 51, 52, 53, 54, частини четвертої статті 61, частини першої статті 62, частин першої, шостої, сьомої статті 63, частин четвертої, п'ятої, шостої статті 78, частин третьої, п'ятої, сьомої статті 79, абзацу третього пункту 2 розділу V «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» (справа про місцеве самоврядування). Рішення Конституційного Суду України від 09.02.200 р. № 1-рп/2000. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-00#Text>
3. Про місцеве самоврядування в Україні. Закон України від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 25.10.2022);
4. Виборчий кодекс України. Кодекс України від 19.12.2019 р. № 396-ІХ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/396-20> (дата звернення 25.10.2022)
5. Муніципальне право України: підручник. Погорілко В.Ф. та ін. За ред. Баймуратова М.О. 2-ге вид. доп. Київ: Правова єдність, 2009. 714 с.
6. Webster's New World Law Dictionary. Legal editor Susan Ellis Wild. Wiley Publishing Inc. 2006, 320 p.;
7. Black's Law Dictionary by Henry Campbell Black M.A. 4th Ed. Rev. St.Paul. Minn.: West Publishing CO, 1968. 1882 p.
8. The dictionary of essential legal terms by Amy Hackney Blackwell. 1st ed. Naperville. Illinois.: Sphinx Publishing, 2008. 551 p.

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-263-0-31>

**WAYS OF JUDICIAL PROTECTION
OF SUBJECTIVE PUBLIC RIGHTS**

**СПОСОБИ СУДОВОГО ЗАХИСТУ
СУБ'ЄКТИВНИХ ПУБЛІЧНИХ ПРАВ**

Marchenko O. O.

*PhD in Law,
Senior Lecturer at the Department of
Administrative Law
Yaroslav Mudryi National Law
University
Kharkiv, Ukraine*

Марченко О. О.

*кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри
адміністративного права
Національний юридичний
університет імені Ярослава Мудрого
м. Харків, Україна*

Адміністративні суди розглядають справи не інакше як за позовною заявою, поданою у порядку та при дотриманні вимог, встановлених Кодексом адміністративного судочинства України (КАС України, Кодекс) [1]. Дане положення є одним із фундаментальних правил принципу диспозитивності, закріплених у ст. 9 цього Кодексу, зі змісту якого випливає, що суд позбавлений можливості відкривати провадження в адміністративній справі з власної ініціативи. Отже, судове провадження може бути започатковане тільки «у відповідь» на одержання судом позову. У протилежному випадку, виникали б підстави для порушення конституційно закріпленого принципу поділу влади та виконання судами не властивих для них функцій.

Згідно із КАС України позов пред'являється шляхом подання позовної заяви в суд першої інстанції позивачем, його представником або особою, якій законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб, в межах строку звернення до адміністративного суду. Закон доволі чітко визначає вимоги до змісту позовної заяви, закріплюючи перелік відомостей, які у ній відображуються. Проаналізувавши цей перелік, зафіксований у ст. 160 КАС України, можемо виокремити ті відомості, які повинні зазначатися у будь-якій позовній заяві, що подається до адміністративного суду. До них віднесено: найменування суду, до якого звертається позивач; відомості про сторони та інших учасників справи; перелік документів, що додаються; письмове підтвердження позивача про те, що ним не подано іншого позову (позовів) до цього самого відповідача з тим самим предметом та з тих

самих підстав. Але найголовнішою частиною позовної заяви, так би мовити, її «суттю», є саме та, у якій позивач обов'язково зазначає зміст позовних вимог, обставини, якими їх обґрунтовано, та докази, що підтверджують вказані обставини.

Зосередимо увагу на правилах формулювання позовних вимог. Їх розгляд доречно розпочати зі з'ясування того, що позивачем в адміністративній справі може бути: (а) особа, на захист прав, свобод та інтересів якої подано позов до адміністративного суду; (б) суб'єкт владних повноважень, на виконання повноважень якого подано позов до адміністративного суду (п. 8 ч. 1 ст. 4 КАС України). Безперечно, що можливі формулювання позовних вимог будуть різнитися залежно від того, хто саме звертається до суду.

Аналізуючи випадки звернення до адміністративних судів приватних осіб, слід брати до уваги приписи ч. 1 ст. 5 Кодексу, у якій передбачено способи судового захисту. Так, у своїй позовній заяві особа може просити про: (1) визнання протиправним та нечинним нормативно-правового акту або його окремих положень; (2) визнання протиправним та скасування індивідуального акту чи його окремих положень; (3) визнання протиправною дії суб'єкта владних повноважень та зобов'язання останнього утриматися від вчинення певних дій; (4) визнання бездіяльності суб'єкта владних повноважень протиправною та його зобов'язання вчинити певні дії; (5) встановлення наявності чи відсутності компетенції (повноважень) суб'єкта владних повноважень; (6) стягнення з відповідача-суб'єкта владних повноважень коштів на відшкодування шкоди, заподіяної його протиправним рішенням, дією або бездіяльністю.

Обираючи серед означених формулювань, позивач-приватна особа викладає свої позовні вимоги і повідомляє суду про ті заходи, вжиття яких, з його погляду, дозволить ефективно поновити порушене право. Однак, зважаючи на дію в адміністративному судочинстві принципу офіційного з'ясування всіх обставин у справі, захист прав приватної особи може здійснюватися судом також і в інший спосіб, який не суперечить закону і забезпечує ефективне поновлення порушеного права (ч. 2 ст. 5 КАС України).

Повертаючись до наведеного переліку способів судового захисту, вбачаємо за необхідне надати певні роз'яснення з приводу деяких з них. Так, окремого дослідження вимагає пункт 5 ч. 1 ст. 5 Кодексу, на підставі якого позивач може поставити перед судом питання про встановлення відсутності (наявності) компетенції суб'єкта владних повноважень щодо здійснення оскаржуваної діяльності. З нашої точки зору, означене

формулювання доречно використовувати у позовній заяві, через подання якої ініціюється розгляд так званого «компетенційного спору». Ідеться про спори між суб'єктами владних повноважень з приводу реалізації їх компетенції у сфері управління (у тому числі делегованих повноважень), включені до переліку категорій публічно-правових спорів, що вирішуються в порядку адміністративного судочинства. Виникнення конфліктів з приводу розмежування компетенції зумовлено неузгодженістю законодавчих приписів, дублюванням останніх при окресленні кола повноважень різних владних суб'єктів, а також нерідко – неправильним тлумаченням суб'єктами влади норм, які визначають їх правовий статус [2, с. 177-178].

Примітним є те, що сторонами означених спорів є суб'єкти владних повноважень, а відтак виникає питання, чи є підстави розглядуване нами формулювання позовної вимоги сприймати як спосіб судового захисту права приватної особи? З нашого погляду, надати ствердну відповідь на дане питання доволі проблематично, тому що у разі зазначення вказаної вимоги в своїй позовній заяві приватною особою, захистити порушене право останньої в результаті її задоволення не видається за можливе. Так, у резолютивній частині судового рішення буде встановлено відсутність (наявність) компетенції суб'єкта владних повноважень і залишиться невирішеним питання про подальшу «юридичну долю» рішення (дії, бездіяльності), яке безпосередньо призвело до порушення права особи. Принаймні, про такі наслідки можна говорити тоді, коли позовна заява приватної особи вміщує тільки цю вимогу.

Запропоновані висновки відповідають позиції Верховного Суду, сформульованій у постанові від 5 липня 2019 р., ухваленій у справі № 802/833/17-а [3]. Відповідно до фабули даної справи Товариство звернулося до суду із позовом до відділу державної виконавчої служби Головного територіального управління юстиції у Вінницькій області, третя особа – Державна служба України з безпеки на транспорті про встановлення відсутності компетенції (повноважень) суб'єкта владних повноважень. В обґрунтування позовних вимог позивач зазначив, що так як жодним законом постановам територіальних органів Управління Державної служби України з безпеки на транспорті щодо застосування адміністративно-господарських санкцій не надано статусу виконавчого документа, у відповідача не має повноважень на їх виконання.

Із рішенням суду першої інстанції, яким позов задоволено, не погодилась третя особа і оскаржила його в апеляційному порядку. Скасовуючи рішення суду першої інстанції, апеляційний суд вказав що позовна заява не підлягає розгляду в порядку адміністративного

судочинства, оскільки спір щодо відсутності компетенції (повноважень) допускається виключно між суб'єктами владних повноважень.

Верховний Суд у ході касаційного перегляду судових рішень попередніх інстанцій підтримав позицію апеляційного суду та зазначив наступне. Завданням суду у компетенційних спорах є розв'язання законодавчої колізії, а також, усунення наслідків дублювання повноважень. При цьому, позивачем у компетенційних спорах є суб'єкт владних повноважень, який вважає, що інший владний суб'єкт, відповідач, своїм рішенням або діями втрутився у його компетенцію, або у випадку, коли прийняття такого рішення чи вчинення дій є його прерогативою. Можна згадати й інші постанови Верховного Суду, у яких продемонстровано аналогічну правову позицію та закрито провадження у справі у зв'язку із відсутністю між позивачем і відповідачем компетенційного спору [4, 5].

Література:

1. Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України від 06.07.2005 р. № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>.
2. Марченко О.О. Ознаки компетенційного спору. Сучасна адміністративно-правова доктрина захисту прав людини : тези доп. та наук. повідомл. учасн. наук-практ. конф., м. Харків, 17-18 квіт. 2015 р. X.: Право, 2015. 352 с.
3. Постанова Верховного Суду від 5 липня 2019 р., судова справа № 802/833/17-а. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82857551>.
4. Постанова Верховного Суду від 6 лютого 2019 р., судова справа № 705/748/17 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79883388>.
5. Постанова Верховного Суду від 13 березня 2019 р. , судова справа № 820/3713/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80555767>.

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-263-0-32>

TO THE ISSUE OF TOOLS FOR PROTECTING THE SUBJECTIVE RIGHTS OF PARTICIPANTS IN ADMINISTRATIVE RELATIONS, SUCH AS COMPENSATION FOR DAMAGE CAUSED BY ILLEGAL ACTIONS (INACTION) OF PUBLIC ADMINISTRATION SUBJECTS

ДО ПИТАННЯ ІНСТРУМЕНТІВ ЗАХИСТУ СУБ'ЄКТИВНИХ ПРАВ УЧАСНИКІВ АДМІНІСТРАТИВНИХ ВІДНОСИН ТАКИХ ЯК ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ НЕЗАКОННИМИ ДІЯМИ (БЕЗДІЯЛЬНІСТЮ) СУБ'ЄКТІВ ПУБЛІЧНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ

Riabchenko Ya. S.

*Candidate of Law, Associate Professor,
Associate Professor at the Department
of Administrative Law of
Yaroslav Mudryi National Law
University
Kharkiv, Ukraine*

Рябченко Я. С.

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративного
права
Національний юридичний
університет імені Ярослава Мудрого
м. Харків, Україна*

У рішенні Конституційний Суд України у Рішенні від 09.07 2002 р. № 15-рп/2002 у справі про досудове врегулювання спорів зазначено, що кожна особа має право вільно обирати не заборонений законом засіб захисту прав і свобод, у тому числі судовий захист; можливість використання суб'єктами правовідносин досудового врегулювання спорів може бути додатковим засобом правового захисту, який держава надає учасникам певних правовідносин, що не суперечить принципу здійснення правосуддя виключно судом; обрання певного засобу правового захисту, у тому числі й досудового врегулювання спору, є правом, а не обов'язком особи, яка добровільно, враховуючи власні інтереси, його використовує; виходячи з необхідності підвищення рівня правового захисту держава може стимулювати вирішення правових спорів у межах досудових процедур, однак їх використання є правом, а не обов'язком особи, яка потребує такого захисту; встановлення законом або договором досудового врегулювання спору за волевиявленням суб'єктів правовідносин не є обмеженням юрисдикції судів і права на судовий захист [1]. Так, під час реалізації учасниками

адміністративних відносин своїх прав можуть виникати публічно-правові спори між суб'єктом владних повноважень, з одного боку, та громадянином – з іншого. В свою чергу, інструментами захисту суб'єктивних публічних прав учасників адміністративних відносин при вирішенні публічно-правового спору виступають: 1) адміністративна медіація; 2) адміністративне оскарження; 3) притягнення винних посадових осіб публічної адміністрації до спеціальної дисциплінарної відповідальності; 4) відшкодування шкоди, завданої незаконними діями (бездіяльністю) суб'єктів публічної адміністрації; 5) засоби самозахисту – легальні засоби протесту.

Звернемо увагу на такий інструмент захисту суб'єктивних публічних прав учасників адміністративних відносин при вирішенні публічно-правового спору як відшкодування шкоди, завданої незаконними діями (бездіяльністю) суб'єктів публічної адміністрації. Кожен громадянин має право на відшкодування шкоди за рахунок держави завданої незаконними діями (бездіяльністю) суб'єктів публічної адміністрації при здійсненні повноважень. Це право закріплене у ч. 4 ст. 32 та у ст. 56 Конституції України. Зокрема, ст. 56 Конституції України передбачається право кожного на відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб при здійсненні ними своїх повноважень.

Відразу слід наголосити, що добровільне відшкодування шкоди, завданої діяннями органів влади відсутнє. Відсутній навіть чіткий та прозорий концептуальний підхід до функціонування розглядуваного інструменту захисту суб'єктивних публічних прав учасників адміністративних відносин. Таким чином постає проблема коли особа має право, але не може його реалізувати, оскільки відсутній механізм реалізації. Досить часто не відшкодовується шкода особам, права яких були порушені внаслідок неналежного виконання обов'язків службових та посадових осіб органів виконавчої влади та місцевого самоврядування. Так, наприклад, суб'єкти публічної адміністрації приймають рішення про скасування незаконних рішень посадових та службових осіб без призначення виплати відповідної компенсації постраждалим.

На сьогодні єдиним дієвим засобом захисту порушеного права фактично залишається судовий порядок відшкодування шкоди, оскільки механізм відшкодування шкоди в позасудовому порядку відсутній як такий. Так, відповідно до статті 5 Кодексу

адміністративного судочинства України (далі – КАС України) закріплено, що кожна особа має право в порядку, встановленому КАС України, звернутися до адміністративного суду, якщо вважає, що рішенням, дією чи бездіяльністю суб'єкта владних повноважень порушені її права, свободи або законні інтереси, і просити про їх захист шляхом: 1) визнання протиправним та нечинним нормативно-правового акта чи окремих його положень; 2) визнання протиправним та скасування індивідуального акта чи окремих його положень; 3) визнання дій суб'єкта владних повноважень протиправними та зобов'язання утриматися від вчинення певних дій; 4) визнання бездіяльності суб'єкта владних повноважень протиправною та зобов'язання вчинити певні дії; 5) встановлення наявності чи відсутності компетенції (повноважень) суб'єкта владних повноважень; 6) прийняття судом одного з рішень, зазначених у пунктах 1-4 КАС України та стягнення з відповідача – суб'єкта владних повноважень коштів на відшкодування шкоди, заподіяної його протиправними рішеннями, дією або бездіяльністю. А, ч. 5 статті 21 КАС України передбачає, що вимоги про відшкодування шкоди, заподіяної протиправними рішеннями, діями чи бездіяльністю суб'єкта владних повноважень або іншим порушенням прав, свобод та інтересів суб'єктів публічно-правових відносин, або вимоги про витребування майна, вилученого на підставі рішення суб'єкта владних повноважень, розглядаються адміністративним судом, якщо вони заявлені в одному провадженні з вимогою вирішити публічно-правовий спір. Інакше такі вимоги вирішуються судами в порядку цивільного або господарського судочинства [2].

В свою чергу, становлення правової держави в Україні вимагає зміни підходів до взаємовідносин між державою і суспільством, зокрема, до питання про відповідальність держави за невиконання обов'язків, покладених на неї суспільством, та відшкодування шкоди, завданої державою. Так, якщо орган публічної адміністрації самостійно визнає факт протиправної поведінки та факт завдання шкоди і готовий її відшкодувати, то ні в органу публічної адміністрації, ані в постраждалої сторони немає ніякої мотивації звертатися за розглядом цього питання до суду внаслідок відсутності спору. Це дасть можливість не лише зекономити час та ресурси, але й позбавить суд необхідності розгляду «безспірних» справ.

На думку В. Бевзенка, позасудова (адміністративна) процедура відшкодування шкоди передбачає відповідні особливості:

– по-перше, здійснюється на підставі адміністративного акта, яким задокументовано рішення про зміст й особливості відшкодування завданої шкоди, який передається розпоряднику відповідного бюджету;

– по-друге, безпосереднє виконання адміністративного акта через перерахування з відповідного бюджету визначеної суми особі, якій завдано шкоди [3, с. 371-372]. У двох аспектах розглядають особливості умов відповідальності органів публічної адміністрації й інші автори: 1) правовідносини зі спричинення шкоди виникають не в результаті реалізації власне адміністративної діяльності як правомірного процесу реалізації владних повноважень, а в результаті вчинення протиправних діянь, що тільки опосередковано нагадують реалізацію адміністративної діяльності (протиправною діяльністю органів публічної адміністрації можна назвати тільки за її характер, але не за її зміст – за змістом це не діяльність органу публічної адміністрації, а діяльність фізичної особи, що перебуває на державній чи комунальній службі і вдає, що вона діє, реалізуючи функції держави); 2) ці дії повинні бути пов'язані саме з адміністративною, а не будь-якою іншою, діяльністю органу публічної адміністрації [4, с. 208].

Доводиться, що держава та інститут місцевого самоврядування – це ті суспільні утворення, які покликані в першу чергу на захист і задоволення прав громадян, а значить, органи державної влади та їх посадові особи в принципі не мають права завдавати шкоду особі. Якщо це сталося, то держава або відповідний орган зобов'язані відшкодувати шкоду завдану незаконними діями (бездіяльністю). Зауважено, що на сьогодні порядок відшкодування шкоди в позасудовому порядку відсутній. Таким чином вимагає особливої уваги весь механізм відшкодування шкоди, завданої державою та її посадовими органами.

Література:

1. Рішення Конституційного Суду України від 9 липня 2002 року № 15-рп/2002 у справі за конституційним зверненням Товариства з обмеженою відповідальністю «Торговий Дім «Кампус Коттон клуб» щодо офіційного тлумачення положення частини другої статті 124 Конституції України (справа про досудове врегулювання спорів) : [Електронний ресурс]. – URL: http://search.ligazakon.ua/1_doc2.nsf/link1/KS02058.lhtm

2. Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України від 06.07.2005 р. № 2747 – IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>

3. Мельник Р., Бевзенко В. Загальне адміністративне право: навчальний посібник. Київ: Ваіте, 2014. 376 с.

4. Український Д. Я. Відшкодування в адміністративному порядку шкоди, завданої діяннями органів публічної адміністрації. Випуск 35. Актуальні проблеми держави і права. № 35 (2007). С. 207-211.

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-263-0-33>

**INFLUENCE OF E-COMMERCE ON PECULIARITIES
OF LEGAL REGULATION OF CUSTOMS FORMALITIES
FOR GOODS IN INTERNATIONAL POSTAL AND EXPRESS
SHIPMENTS IN UKRAINE**

**ВПЛИВ ЕЛЕКТРОННОЇ КОМЕРЦІЇ НА ОСОБЛИВОСТІ
ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ МИТНИХ ФОРМАЛЬНОСТЕЙ
ЩОДО ТОВАРІВ У МІЖНАРОДНИХ ПОШТОВИХ
ТА ЕКСПРЕС-ВІДПРАВЛЕННЯХ В УКРАЇНІ**

Slychko S. V.

*Postgraduate Student at the Department
of Administrative and Customs Law
University of Customs and Finance
of Ukraine
Dnipro, Ukraine*

Сличко С. В.

*аспірант кафедри
адміністративного
та митного права
Університет митної справи
та фінансів України
м. Дніпро, Україна*

Ще на так давно всі фінансово-економічні операції міжнародної торгівлі та співробітництва здійснювались виключно в режимі офлайн. Однак, світова економіка залежить від глобальної інтеграції окремих комерційних процесів в єдину міжнародну систему та від безперервного імпорту й експорту товарів між країнами по всьому світу, а це означає, що митні формальності, які використовуються державами для контролю та оподаткування товарів через митні кордони, першочергово впливають на їх внутрішній економічний розвиток.

В Україні 2021 та 2022 роки започаткували етап електронного декларування товарів, які пересилаються у міжнародних поштових та експрес-відправленнях. Відтак, у першу чергу правової регламентації

заснази відносини в сфері переходу до безпаперового середовища традиційної торгівлі у відповідності до Рамкових Стандартів стосовно транскордонної електронної комерції в 2019 році (WCO Cross-Border E-Commerce Framework of Standards) [1]. Відповідно до експертного висновку Комітету з питань фінансів, податкової та митної політики України положення, закріплені Законом України “Про внесення змін до Митного кодексу України щодо оподаткування митними платежами товарів, що переміщуються (пересилаються) у міжнародних поштових відправленнях, міжнародних експрес-відправленнях, та порядку їх декларування” [2], сприятимуть “прискоренню виконання митних формальностей щодо товарів, що переміщуються у міжнародних поштових та експрес-відправленнях, підвищать ефективність здійснення митного контролю таких товарів, в тому числі через можливість попереднього аналізу електронної інформації, вдосконалення процесів управління ризиками, що наразі, пов’язані з обмеженням інформації, щодо таких товарів, впровадження існуючих технологій задля обліку та аналізу даних, виявлення зловживань в цілях незаконної торгівлі (подрібнення партій, заниження вартості товарів, тощо). Автоматизація процесу митного контролю та митного оформлення відправлень, а також аналіз інформації, що буде отримана із електронних реєстрів міжнародних поштових та експрес-відправлень, в тому числі щодо ідентифікації відправників та отримувачів, дозволить комплексно вирішити проблему ефективного адміністрування митними органами митних платежів, дозволить застосовувати систему аналізу ризиків для забезпечення безпекової функції митних органів (щодо боротьби із незаконним переміщенням у відправленнях заборонених товарів, контрафакту і т.п.), надасть змогу запровадити більш зручну систему декларування та сплати митних платежів, що в свою чергу забезпечить комфортні умови у цій сфері як для перевізників, так і для відправників та отримувачів таких товарів” [3].

Зазначені напрямки законодавчого реформування митного та податкового законодавства цілком відповідають змісту сучасного автоматизованого підходу до митних формальностей і дозволяють підвищити їх ефективність, стандартизувати та оптимізувати митні процедури й як результат – зменшити витрати та більш ефективно використовувати інфраструктуру й ресурси митних органів. Крім того, використання попередніх митних даних повністю відповідає принципам, сформованим Всесвітньою митною організацією щодо забезпечення своєчасності та якості митних процедур і митної безпеки.

В Україні використання попередніх митних даних в електронному виді здійснюється Укрпоштою та EMS-службами з 2021 року.

Однак, реалізуючи даний напрямок, необхідно зважати на те, що ефективність використання інформаційних технологій має розпочинатись із запровадження електронного обміну даними між програмним забезпеченням митних органів та системами (електронними платформами/додатками), операторів поштового зв'язку, міжнародних експрес перевізників, митних посередників, бізнесу, що вже є звичною практикою для більшості країн європейського регіону зокрема та для світової спільноти в цілому (такі як “EAD Customs Declarations app”, “Eclear”, “AEB Customs Management” тощо) [4,5,6]. Попередній електронний обмін даними може ефективно використовуватись для швидкого та безпечного обміну інформацією, наприклад даних щодо відвантажень, рахунків-фактур, номерів авіаційних вантажних накладних тощо з метою спрощення електронної торгівлі. Відтак, прискорюючи інтеграцію митно-адміністративних процесів, системи електронного обміну можуть суттєво підвищити мобільність та гнучкість бізнесу в цілому. Крім того, попередній електронний обмін інформації створює додаткові переваги для компаній, які інтегрують дані митних органів з даними внутрішніх бізнес-платформ і забезпечують таким чином ефективну та оперативну інформаційну взаємодію в реалізації митних формальностей та формуванні розмірів митних платежів. Оскільки законодавче регулювання митного декларування та оподаткування в кожній країні різне, використання стандартизованого програмного забезпечення дозволить підприємствам швидко реагувати на запити та повідомлення митних адміністрацій, а також отримувати інформацію для підвищення ефективності митного контролю та оформлення товарів, які пересилаються у міжнародних поштових та експрес-відправленнях.

Водночас, в рамках загальної інтеграції України до “митного безвізу” з країнами європейського регіону, а саме, приєднання України до Конвенції про спрощення формальностей у торгівлі товарами та Конвенції про процедуру спільного транзиту [7, 8] необхідно брати до уваги той факт, що автоматизація митних формальностей має відбуватись із врахуванням інтеграції до електронних платформ і систем країн Європейського союзу, адже інформаційно-цифрова глобалізація дасть змогу відстежувати ключові показники шляхом використання даних, зібраних різними системами в тому числі.

Таким чином, спрощення процедур митного оформлення та контролю щодо міжнародних поштових та експрес-відправлень має

досягатись шляхом запровадження цифрових технологій: оцифрування даних, автоматизації та електронного обміну обробленої інформації з урахуванням усталених світових практик та діючих електронних систем взаємодії бізнесу, митних органів, міжнародних поштових та експрес-операторів, отримувачів товарів. Створення глобально гармонізованого та адаптованого процесу митного оформлення та контролю посилок одночасно дозволить оптимізувати зазначені процеси та приймати відповідні рішення, сприяючи їх постійному вдосконаленню з одного боку та розвитку електронної комерції з іншого.

Література:

1. WCO Cross-Border E-Commerce Framework of Standards URL: https://www.unescap.org/sites/default/files/3_WCO_Session%201.pdf (accessed 21 October 2022)

2. Закон України “Про внесення змін до Митного кодексу України щодо оподаткування митними платежами товарів, що переміщуються (пересилаються) у міжнародних поштових відправленнях, міжнародних експрес-відправленнях, та порядку їх декларування” від 25.01.2022 № 1999-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1999-20#Text> (дата звернення 21.10. 2022); такими як інвентаризація, візуалізація та сканування.

3. Висновок на проєкт Закону України про внесення змін до Митного кодексу України (щодо оподаткування митними платежами товарів, що переміщуються (пересилаються) у міжнародних поштових відправленнях, міжнародних експрес-відправленнях та порядку їх декларування), внесений народними депутатами України Согою О.Г., Ковальчуком О.В., Гетманцевим Д.О. та іншими (реєстр. № 4279 від 28.10.2020), підготовлений до другого читання. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1086161> (дата звернення 21.10. 2022).

4. EAD Customs Declarations app. URL: <https://www.upu.int/en/Postal-Solutions/Technical-Solutions/Products/EAD-Customs-Declarations-app> (accessed 21 October 2022);

5. Cross-border e-commerce as easy as domestic sales. URL: <https://eclair.com> (accessed 21 October 2022);

6. AEB Customs Management: Global fast lane for your goods. URL: <https://www.aeb.com/en/customs-management-software.php> (accessed 21 October 2022);

7. Закон України “Про приєднання України до Конвенції про спрощення формальностей у торгівлі товарами” від 30.08.2022. №2554-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2554-20#Text> (дата звернення 01.10.2022)

8. Закон України “Про приєднання України до Конвенції про процедуру спільного транзиту” від 30.08.2022 №2555-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2555-20#Text> (дата звернення 01.10.2022)

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-263-0-34>

**SPECIAL FEATURES OF THE PROCEDURE OF EXEMPTION
FROM FINANCIAL LIABILITY FOR NON-FULFILLMENT
OF TAX DUTIES DURING THE MARTIAL LAW IN UKRAINE**

**ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕДУРИ ЗВІЛЬНЕННЯ
ВІД ФІНАНСОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА НЕВИКОНАННЯ
ПОДАТКОВИХ ОБОВ’ЯЗКІВ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ
В УКРАЇНІ**

Smakohrai M. K.

*Postgraduate Student at the Department
of Administrative and Financial Law
Institute of Law
Kyiv National Economic University
named after Vadym Hetman
Kyiv, Ukraine*

Смакограй М. К.

*аспірант кафедри
адміністративного та фінансового
права
Навчально-науковий інститут
«Юридичний інститут Державного
вищого навчального закладу
«Київський національний
економічний
університет імені Вадима
Гетьмана»
м. Київ, Україна*

З початку війни Верховна Рада України ухвалила низку змін до Податкового Кодексу України (далі – ПКУ) [1] з питань оподаткування та податкової звітності. Ці заходи покликані створити менш обтяжливі умови для ведення бізнесу в країні. Зокрема, Верховна Рада України прийняла Закон «Про внесення змін до Податкового кодексу України та

інших законодавчих актів України щодо особливостей оподаткування та подання звітності у період дії воєнного стану» [2], згідно з яким до скасування воєнного стану встановлюється перелік тимчасових заходів.

Так, платники податків звільняються від відповідальності у разі несвоєчасного виконання ними податкових зобов'язань за умови їх виконання протягом 3 місяців з дня закінчення дії або скасування воєнного стану (якщо платник податків не виконує податкові зобов'язання у зазначений строк внаслідок безпосередньої участі у військових діях він звільняється від відповідальності, якщо виплата здійснюється протягом 1 місяця після припинення таких наслідків). При цьому вищезазначений Закон містить неповний перелік таких прикладів. Також це недотримання строків подання звітності або сплати податкових зобов'язань, реєстрація податкових накладних.

Окрім того, не можна розпочинати податкові перевірки, а ті, що вже проводяться, призупиняються. Також зупиняються строки, визначені податковим та іншим законодавством. І, фактично, призупиняється функціонування реєстру відшкодування податку на додану вартість (далі – ПДВ).

Серед інших заходів варто назвати й такі: не застосовуються санкції за недотримання вимог законодавства щодо використання реєстраторів платіжних операцій; безоплатна передача грошових коштів або товарів Збройним Силам України чи військам територіальної оборони не вважається продажем для цілей оподаткування.

Важливим положенням зазначеного Закону щодо податку на прибуток підприємств є те, що коригування п.п.140.5.9 Податкового кодексу України щодо безоплатної передачі благодійним організаціям грошових коштів та товарів не поширюється на окремі грошові кошти та товари (бронезилети, харчові продукти та інше), що надаються певним організаціям (Збройні Сили України, МВС та інші) для потреб оборони.

Серед інших заходів: компенсація за паливо, використане для перевезення Збройних Сил України та військ територіальної оборони, не додається до бази оподаткування ПДФО; якщо акцизну накладну не можна зареєструвати, транспортування палива та спирту дозволяється за умови наявності в товаросупровідному документі всіх даних, які необхідно внести до акцизної накладної; продовжуються ліцензії на здійснення операцій з підакцизними товарами (реалізація, виготовлення, зберігання тощо) [3].

Разом з тим, варто брати до уваги наступні чинники:

– закони набувають чинності з 7 березня 2022 року і не застосовуються ретроспективно; – пільга надається лише платникам податків, які не можуть виконувати свої податкові зобов'язання. Однак

жодних вказівок щодо доказів неспроможності виконувати податкові зобов'язання не надається.

Крім того, Кабінет Міністрів України спростив правила імпорту гуманітарної допомоги та деяких інших товарів [4].

Таким чином, за результатами аналізу законодавства до 12 травня 2022 року можна зазначити, що платники ПДВ можуть звітувати про податкові зобов'язання та вхідний ПДВ без зареєстрованих податкових накладних на підставі первинних документів після 24 лютого і до закінчення дії воєнного стану. Однак, після скасування воєнного стану платники податків зобов'язані будуть зареєструвати всі незареєстровані у зв'язку з воєнним станом податкові накладні. Після цього податкові декларації з ПДВ необхідно буде оновити відповідно до нової форми, яка стане доступною для реєстрації після закінчення дії воєнного стану.

Аналогічні правила також застосовуються до платників акцизного податку щодо акцизних накладних. Водночас платники акцизного податку будуть зобов'язані складати акцизні накладні на паливо, яке було передане ЗСУ/силам територіальної оборони та втрачено внаслідок дії обставин непереборної сили. А в разі, якщо предмет акцизного податку зруйнований, розташований у зоні бойових дій чи на неконтрольованій території, платник податків не зобов'язаний вести облік, але буде зобов'язаний провести інвентаризацію та відновити ведення обліку після скасування воєнного стану.

Також відповідно до новел законодавства, податки можуть сплачуватися незалежно від того, чи може платник податку подавати звітність готівкою або банківським переказом, оскільки єдиний податок можна сплатити картою в онлайн-банкінгу.

Щодо введеного обмеження щодо перевірок, зокрема було заборонено розпочинати податкові перевірки, а ті, що вже на той момент, проводилися необхідно було призупинити. Дане положення можливо розглядати двояко, адже його виконання може призвести до негативних наслідків після закінчення дії воєнного стану, зокрема велику кількість одночасних перевірок, а як наслідок їх можливе неякісне виконання.

Водночас вже 12 травня було прийнято Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо особливостей податкового адміністрування податків, зборів та єдиного внеску під час дії воєнного, надзвичайного стану» (далі – Закон № 2260-ІХ) [5]. Згідно з цим Законом податкові перевірки не розпочинаються, а розпочаті перевірки зупиняються, крім:

- а) камеральних перевірок;

б) документальних позапланових перевірок, що проводяться на звернення платника податків та/або з підстав, визначених підпунктами 78.1.7 та 78.1.8 пункту 78.1 статті 78 ПКУ [1], та/або документальних позапланових перевірок платників податків, за якими отримано податкову інформацію, що свідчить про порушення платником валютного законодавства в частині дотримання граничних строків надходження товарів за імпортними операціями та/або валютної виручки за експортними операціями;

в) фактичних перевірок.

Низка положень призупиняла свою дію до прийняття Закону № 2260-IX: строки, визначені податковим та іншим законодавством, зупинялися; функціонування реєстру відшкодування ПДВ призупинялося; санкції за недотримання вимог законодавства щодо використання реєстраторів платіжних операцій не застосовувались.

Проте з прийняттям Закону № 2260-IX було поновлено перебіг строків не лише безпосередньо для проведення самих перевірок, але і поновлені строки подання та розгляду заперечень, визначення грошових зобов'язань, прийняття, надсилання та оскарження податкового повідомлення-рішення за результатами перевірок, а також нарахування пені.

Згідно з Законом № 2260-IX, ті платники, що мають можливість своєчасно сплачувати податки, мають виконувати свій обов'язок [5]. А розв'язання питання, чи є така "можливість", накладається на центральні органи виконавчої влади, що забезпечують формування та реалізують державну фінансову політику.

Окрім того, платники податків, які мають можливість сплачувати податки та подавати звітність, можуть звільнитися від відповідальності за несвоєчасне виконання обов'язків за час, граничний строк яких припадав з 24 лютого по 27 травня 2022 року, якщо подадуть податкову звітність до 20 липня 2022 року, а потім сплатять усі необхідні податки та збори до 31 липня 2022 року.

Аналізуючи вищезазначене, можна зазначити, що, на жаль, кількість нововведень є великою, тому недосвідченому платникові податків може бути складно розібратися у процедурі звільнення від фінансової відповідальності за невиконання податкових обов'язків, чинності різних норм, через що можуть вчинитися правопорушення. Тому органам Державної податкової служби України варто провести інформаційно-роз'яснювальну роботу для ознайомлення з новими положеннями законодавства. Отже, вжиті державою заходи сприяли поліпшенню становища платників податків з початку війни, а обраний

законодавцем підхід дозволив великій кількості платників податків не тільки виконати свої обов'язки перед державою, а і зберегти робочі місця та продовжити свою діяльність.

Література:

1. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>

2. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо особливостей оподаткування та подання звітності у період дії воєнного стану: Закон України від 03.03.2022 № 2118-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2118-20#Text>

3. Податкові нововведення у зв'язку із запровадженням військового стану: *PwC Україна*. 2022. URL: <https://www.pwc.com/ua/uk/publications/tax-and-legal-alert/2022/tax-updates-martial-law.html>

4. Деякі аспекти митного оформлення деяких товарів, що ввозяться в Україну в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 09.03.2022 № 236. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/236-2022-%D0%BF#Text>

5. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо особливостей податкового адміністрування податків, зборів та єдиного внеску під час дії воєнного, надзвичайного стану: Закон України від 12.05.2022 № 2260-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2260-20#Text>

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-263-0-35>

TO THE ISSUE OF THE LEGAL NATURE OF TAX CONFLICTS

ДО ПИТАННЯ ПРАВОВОЇ ПРИРОДИ ПОДАТКОВИХ КОНФЛІКТІВ

Chaika V. V.

*Doctor of Law, Associate Professor,
Professor of the Department
of Public Law
State Tax University
Irpın, Ukraine*

Чайка В. В.

*доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри публічного права
Державний податковий університет
м. Ірпін, Україна*

Конфлікти у праві є одним із видів соціальних конфліктів, а податкові конфлікти, своєю чергою, є різновидом правових конфліктів у цілому. Їх існування є не лише суб'єктивним, а й об'єктивним суспільним явищем, оскільки податкові конфлікти випливають із соціального конфлікту, підґрунтям якому є існування протилежних інтересів: публічного та приватного [1].

Протилежність інтересів суб'єктів податкових правовідносин і розмаїття об'єктів податкового регулювання надають податковим конфліктам різні мотивацію та характер. Разом з тим усім податковим конфліктам, як правовому феномену, притаманні певні спільні специфічні ознаки:

1) суб'єктний склад (учасниками податкового конфлікту з одного боку є платники податків та податкові агенти (фізичні чи юридичні особи), а з іншого – держава в особі податкового органу);

2) характер правовідносин (предметом конфлікту можуть бути лише податки, процедури здійснення податкового контролю та оспорювання актів або дій представників податкового органу);

3) юридична нерівність учасників, що впливає з відносин владипідпорядкування, в яких однією стороною завжди є орган публічної влади – податковий орган);

4) конкретна правова форма (досудовий/позасудовий конфлікт або судовий конфлікт, який часто ще називають податковим спором) [2].

Таким чином, відносини, що виникають між публічними та приватними суб'єктами у сфері оподаткування, мають комплексний характер і за своїм правовим, економічним і соціальним змістом з самого початку є конфліктними. Очевидно, що в основі таких

конфліктів лежить протиріччя між публічними та приватними майновими інтересами у сфері оподаткування.

Наслідком об'єктивно існуючого протиріччя між інтересами публічних і приватних суб'єктів податкових правовідносин стає прагнення владного суб'єкта (контролюючого органу), зумовлене реалізацією та забезпеченням публічно-правових інтересів, привласнити фінансові ресурси приватного суб'єкта (платника податків) усупереч бажанню останнього.

У цій ситуації платник податків протиставляє вимогам публічної влади своє суб'єктивне право – право власності, що опосередковує реалізацію його законного інтересу – інтересу володіння, користування і розпорядження своїм майном. Усунення такого конфлікту можливо за допомогою узаконення фінансових вимог публічної влади шляхом законодавчого закріплення суворо визначених умов, підстав і порядку справляння грошових коштів приватних осіб. Проте очевидно, що матеріальний закон з огляду на об'єктивні та суб'єктивні причини розвитку суспільства, вплив людського фактору та інші причини може містити (і часто містить) прогалини, передбачити які законодавець об'єктивно не в змозі.

Зважаючи на це, податковий конфлікт закладає основу для переходу протиріччя в іншу стадію, що характеризується виникненням різних вихідних позицій сторін у юридичній оцінці змісту спірних податково-правових норм і, відповідно, обсягу суб'єктивних прав і обов'язків. Суперечність, що виникає в такому випадку, формує основу виникнення податкового спору, оскільки вимагає розв'язання, здійснення чого неможливо без звернення до компетентних органів держави.

Звідси випливає, що протиріччя, яке існує між державою в особі контролюючого органу та платником податків, можна вважати податковим конфліктом до моменту, поки один із суб'єктів такого конфлікту офіційно не звернеться за його розв'язанням до юрисдикційного органу. Іншими словами, податковий спір є певною стадією в розвитку протиріччя в сфері податкових правовідносин, а точніше, однією з його стадій – стадією, спрямованою на розв'язання протиріччя. При цьому звернення зацікавленої особи до юрисдикційного органу спрямоване не тільки на усунення протиріччя, що має місце, але й має на меті захист суб'єктивних прав і забезпечення гарантій їх здійснення.

Враховуючи зазначене вище, вважаємо, що податковий спір є механізмом гарантії реалізації суб'єктивних прав зацікавлених осіб та

балансу публічних і приватних інтересів, оскільки: 1) спрямований на захист і відновлення порушеного (оспорюваного) права, а також запобігання його порушення в подальшому; 2) спрямований на розв'язання податкового конфлікту, який виник, з приводу реалізації прав і виконання обов'язків; 3) спрямований на забезпечення стабільності умов реалізації правової норми та оптимізацію правового регулювання; 4) розгляд спору уповноваженим органом державної влади забезпечує стабільність правової системи суспільства.

Концепт «спір» у праві та його специфіка безпосередньо зумовлені характером матеріальних правовідносин, у межах яких виникає той чи інший спір. Податкові правовідносини – це відносини, насамперед, майнового характеру. У цьому сенсі податковий спір поєднує в собі ознаки як адміністративно-правового спору, в якому юрисдикційний орган перевіряє законність актів і дій органів влади, так і приватно-правового спору, в якому компетентний орган на основі наданих сторонами спору доказів дає правову оцінку тим чи іншим обставинам ступеня спірних матеріальних правовідносин, встановлює наявність або відсутність у сторін певних прав і умов їх реалізації.

Таким чином, під податковим спором слід розуміти податковий конфлікт суб'єктів податкових правовідносин, переданий на розгляд уповноваженого юрисдикційного органу, з приводу їх взаємних прав та обов'язків, а також умов їх реалізації, та який вимагає розв'язання на підставі правової оцінки фактичних обставин і перевірки законності дій контролюючого органу щодо платника податків.

На нашу думку, юридичні механізми вирішення податкових конфліктів є найбільш ефективними у тому сенсі, в якому сприяють подоланню колізій податкового законодавства та інших, дотичних до нього галузей, стабілізують ситуацію, породжують реально визначені правові, соціальні та економічні наслідки для сторін конфлікту, а також гарантують реалізацію прийнятого рішення авторитетом держави чи міжнародного співтовариства.

Література:

1. Єфімов О. М. Податковий конфлікт на прикладі виділу. *Recht der Osteuropäischen Staaten (ReOS)*. 2018. № 3. С. 86–97.
2. Чайка В. В., Чайка Л. В. Конфліктологія податкових правовідносин: теоретико-правовий аспект. *Адміністративне право і процес*. 2021. № 1. С. 54-69.

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-263-0-36>

**FRENCH EXPERIENCE OF ADMINISTRATIVE
AND LEGAL REGULATION IN THE FIELD OF NATURAL GAS
PRODUCTION AND GAS SUPPLY POLICY**

**ФРАНЦУЗЬКИЙ ДОСВІД АДМІНІСТРАТИВНО-
ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ В ГАЛУЗІ ВИДОБУТКУ
ПРИРОДНОГО ГАЗУ І ПОЛІТИКИ ГАЗОПОСТАЧАННЯ**

Yumoranov D. I.

*Postgraduate Student
Scientific Institute of Public Law
Kyiv, Ukraine*

Юморанов Д. І.

*аспірант
Науково-дослідний інститут
публічного права
м. Київ, Україна*

Здобутий Україною в літку 2022 року статус кандидата у члени ЄС зобов'язує нас інтенсивніше виконувати встановлені Угодою про асоціацію ряд зобов'язань, зокрема зобов'язання в галузі газопостачання, процес якого, як відомо, бере свій початок від видобутку природного газу. А відтак науковий і практичний інтерес для України становить відповідний досвід адміністративно-правового регулювання в галузі видобутку природного газу і політики газопостачання в країнах ЄС.

Так, Франція, як провідна європейська держава, цікава не лише з точки зору економічних процесів і показників імпорту природного газу (адже у 2020 році на природний газ припадало 16 % основного енергетичного балансу Франції [1]; крім цього Франція мала поряд із головним постачальником – Норвегією в обсязі 36 % від загального валового припливу, ще й ряд допоміжних постачальників: Росія (17 %), Алжир (8 %), Нідерланди (8 %), Нігерія (7 %) і Катар (2 %) [2]), а й водночас з точки зору розгалуженого законодавчого регулювання у сфері розвідки та видобутку природного газу. У Франції діє старий Гірничий кодекс, новий Гірничий кодекс (законодавча частина Нового Гірничого кодексу, кодифікована наказом № 2011-91 від 20 січня 2011 р.) та Енергетичний кодекс (законодавча частина кодифікована наказом № 2011-504 від 9 травня 2011 р. та наказом № 2015-1823 від 30 грудня 2015 р.). Триває реформа Нового Гірничого кодексу; 22 серпня 2021 року Президент Республіки оприлюднив закон про

боротьбу зі зміною клімату та посилення стійкості до її наслідків, який дозволяє реформувати Гірничий кодекс із численними екологічними досягненнями (статті 65–81).

Закон № 2017-1839 від 30 грудня 2017 року заборонив надання нових дозволів на розвідку на території метрополії Франції та її заморських департаментів [3]. Заявки на отримання дозволів на розвідку, які були подані раніше, можуть бути відхилені. Розробка заборонена з 2040 року. Закон не має зворотної сили, і надані концесії залишаються такими до закінчення терміну їх дії. Існуючі дозволи на експлуатацію не будуть продовжені після 2040 року. У рамках COP26 у Глазго Франція оголосила про приєднання до міжнародної коаліції BOGA (За межами нафтогазового альянсу) [4].

Що стосується нетрадиційних вуглеводнів (сланцевого газу), то підтверджується заборона 2011 року на їх пошук і видобуток методом гідророзриву. Єдиним винятком є те, що шахтний газ продовжуватиме уловлюватися з міркувань безпеки та захисту навколишнього середовища (він є вибухонебезпечним і значною мірою сприяє глобальному потеплінню). Ці положення застосовуються як до наземних, так і до морських проєктів, а також до закордонних проєктів.

Державне (адміністративно-правове) регулювання в сфері видобутку природного газу у Франції здійснюють кілька суб'єктів публічних адміністрацій.

Департамент енергетики та клімату (французькою Direction Générale de l'Énergie et du Climat, «DGEC») у Міністерстві екологічного переходу наглядає за розробкою та впровадженням політики щодо енергетики, енергетичних товарів, а також боротьби проти глобального потепління та забруднення повітря.

Bureau Ressources Énergétiques du Sous-Sol разом з іншими службами відповідає за управління «вуглеводневою» мінеральною сферою у Франції, що передбачає надання ліцензій на розвідку та видобуток газу, а також моніторинг відповідної діяльності. Робить доступними для громадськості всі дані щодо розвідки та видобутку газу у Франції, такі як права на корисні копалини, геофізичні дані, дані про буріння свердловин і дані про виробництво (<http://www.minergies.fr/fr/page/dgec-direction-generale-lenergie-climat>).

Bureau de Recherches Géologiques et Minières («BRGM») – це Геологічна служба Франції, державна установа з управління поверхневими та підземними ресурсами та ризиками. BRGM, від імені DGEC, отримав завдання по управлінню нафтогазовими сейсмічними

даними, а з 2008 року всіма даними буріння свердловин (<http://www.brgm.fr>).

Генеральна рада економіки, промисловості, енергетики та технологій (французькою мовою «CGIET») була створена в 2009 році, об'єднавши Генеральну раду промисловості, енергетики та технологій і Генеральну раду шахт. Його очолює міністр економіки, але також перебуває у розпорядженні Міністерства екологічного переходу. CGIET складається з близько 50 членів, включаючи інженерів загального профілю та інженерів телекомунікацій, а також кількох інших вищих державних службовців. (<http://www.economic.gouv.fr/cge/actualites>).

Bureau de Normalization du Gaz, засноване в 1970 році, було уповноважено Міністерством економіки, фінансів і промисловості в лютому 2011 року, і відповідає за: стандартизацію, особливо у сфері обробки газу, транспортування, розподілу та використання газового палива; і стандартизацію, застосовану до газової інфраструктури, газового обладнання та компонентів, аксесуарів, якості газу та супутніх послуг і діяльності (<http://www.afgaz.fr/normalisation-bng>).

Водночас правове регулювання безпосереднього процесу газопостачання у Франції здійснюють інші суб'єкти публічного адміністрування.

Комісія з регулювання енергетики (французькою мовою «CRE»), створена Законом № 2000-108 від 10 лютого 2000 року, здійснює нагляд за належним функціонуванням внутрішніх ринків електроенергії та газу, а також за торгівлею на кордонах газу та електроенергії.

Указом № 2012-385 від 21 березня 2012 року передбачено створення Національної комісії з методів керівництва, моніторингу та оцінки розвідки та розробки рідких і газоподібних вуглеводнів.

Окрім вищезазначеного, Національний енергетичний омбудсмен є незалежним адміністративним органом, відповідальним за рекомендації щодо вирішення спорів з постачальниками або розподільниками природного газу та інформування споживачів про їхні права. Це незалежний державний орган, заснований Законом № 2006-1537 від 7 грудня 2006 року про енергетичний сектор. Його статус регулюється Законом № 2017-55 від 20 січня 2017 року про загальний статус незалежних органів управління та незалежних органів державної влади.

Важливість для Франції галузі газопостачання з таким посиленням адміністративно-правовим регулюванням і контролем, забезпечується на рівні урядової політики складанням довгострокового плану інвестицій у газовий сектор, що відбувається у формі звіту,

представленого Національним зборам Франції, який описує передбачувану еволюцію попиту на природний газ протягом наступних 10 років, адекватність газової інфраструктури (підземні сховища, метанові термінали, транспорт каналізації, роботи з підключення), а також внесок довгострокових контрактів на постачання на французький ринок. Поточний план охоплює період 2019–2028 років.

Багаторічна енергетична програма (фр. *programmation pluriannuelle de l'énergie*, «PPE») була затверджена Указом № 2020-456 від 21 квітня 2020 р. Багаторічна енергетична програма охоплює два послідовні п'ятирічні періоди та встановлює пріоритети в умови енергетичної політики для державних суб'єктів для досягнення цілей, визначених Законом № 2015-992 про енергетичний перехід. PPE є юридично обов'язковим і є додатком до указу, який визначає основні енергетичні цілі та пріоритетні дії. Як наслідок, майбутні стратегічні та планові документи повинні узгоджуватися з PPE.

Водночас інвестиційні рішення в газовому секторі у Франції належать передусім операторам (в цій частині вбачається послаблення державного регулювання), хоча державні органи мають кілька способів підтримки розвитку нової інфраструктури, яка є важливою для безпеки національного постачання, наприклад, тарифні стимули або тимчасові відступи від доступу третіх сторін до інфраструктури.

Література:

1. What is France's pathway to limit global warming to 1.5°C? URL: <https://1p5ndc-pathways.climateanalytics.org/countries/france/current-situation/>.
2. How France is preparing for a possible suspension of Russian gas imports URL: https://www.lemonde.fr/en/international/article/2022/04/27/how-france-is-preparing-for-a-possible-suspension-of-russian-gas-imports_5981771_4.html.
3. Act No. 2017-1839 of 30 December 2017: a new legal framework for gas storage in France. URL: <https://www.gide.com/en/actualites/act-no-2017-1839-of-30-december-2017-a-new-legal-framework-for-gas-storage-in-france>.
4. 'Beyond Oil and Gas Alliance' Launches at COP26 URL: <https://explorer.aapg.org/story/articleid/62206/beyond-oil-and-gas-alliance-launches-at-cop26>.

**CRIMINAL LAW AND CRIMINOLOGY.
CRIMINAL AND PENAL LAW**

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-263-0-37>

**ON ISSUES OF DEVELOPMENT OF CRIMINAL
RESPONSIBILITY FOR COLLABORATION ACTIVITY
(ON THE EXAMPLE OF THE DRAFT BILL NO. 7279 DATED
FROM APRIL 12TH, 2022)**

**ДЕЯКІ ПИТАННЯ УДОСКОНАЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ
ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА КОЛАБОРАЦІЙНУ ДІЯЛЬНІСТЬ
(НА ПРИКЛАДІ ЗАКОНОПРОЄКТУ РЕЄСТР. № 7279
ВІД 12 КВІТНЯ 2022 РОКУ)**

Akimov M. O.

*Candidate of Legal Sciences,
Associate Professor,
Associate Professor of Criminal Law
Department
National Academy of Internal Affairs
Kyiv, Ukraine*

Акімов М. О.

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права
Національна академія
внутрішніх справ
м. Київ, Україна*

За вісім місяців від початку збройної агресії проти нашої держави прийняті та набули чинності тринадцять законів про внесення змін та доповнень до Кримінального кодексу (далі – КК) України [1]. Відповідно до них КК України доповнено вісьмома новими статтями, а ще до двадцяти внесені зміни. Не секрет, що такий динамічний розвиток законодавства про кримінальну відповідальність сприймається доволі неоднозначно. При цьому окреме занепокоєння викликають спроби деяких суб'єктів права на законодавчу ініціативу (із посиланням на «брак часу», «нагальну потребу», «суспільний запит» чи щось подібне, а іноді навіть без аргументації своїх дій), реалізувати кримінально-правову політику взагалі без проведення ґрунтовної експертизи законопроектів (чи не беручи до уваги висновки відповідних досліджень). На превеликий жаль, це суттєво впливає на якість

законодавчих ініціатив, зокрема тих, що обумовили появу у чинному КК України новел, про які раніше годі було і думати.

Як відомо, питання визначення колабораціонізму як юридичного поняття та встановлення відповідальності за нього не є новим для нашої держави. Ще під час опрацювання законопроекту «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» передбачалось криміналізувати колабораційну діяльність. Тим не менше до остаточної редакції Закону України № 1207-VII, прийнятого 15 квітня 2014 року [2], відповідні положення не увійшли. Протягом наступних років на розгляд Верховної Ради України було подано декілька законопроектів про запровадження кримінальної відповідальності за колабораціонізм, проте вони не подолали стадію розгляду у профільних комітетах.

Ситуація докорінним чином змінилась після 24 лютого 2022 року: Законом України від 03 березня 2022 року № 2108-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність» [3] КК України був доповнений статтею 111-1 «Колабораційна діяльність». Навіть обсяг цієї статті (вісім частин, що містять вісімнадцять окремих складів кримінальних правопорушень, та примітка, що складається з чотирьох пунктів) свідчить про складність та багатоаспектність поняття колабораціонізму. Тому не дивно, що практично одразу цю новелу почали критикувати за розбіжності в термінологічному апараті, невідповідність покарання за колабораційну діяльність принципу пропорційності його призначення, складність розмежування даного діяння із суміжними та ін. Реагуючи на ці зауваження, суб'єкти права на законодавчу ініціативу почали пропонувати власні зміни та доповнення до даної статті.

Так, законопроект реєстр. № 7279 від 12 квітня 2022 року «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо встановлення відповідальності за підпорядкування українських підрозділів міжнародних компаній регіональним офісам, які знаходяться на території держави-агресора» [4], далі – законопроект 7279, покликаний, на думку розробника, зупинити надання вказівок українським підрозділам міжнародних компаній від регіональних офісів цих компаній, що розташовані на території держави-агресора.

Проте за результатами аналізу положень частини п'ятої статті 111-1 КК України (якою законопроектом 7279 пропонується доповнити чинну статтю) слід констатувати її неоднозначний (якщо не сумнівний) характер. Перш за все вельми спірною виглядає перспектива

криміналізації діяння, що фактично являє собою звичайне провадження господарської діяльності (оскільки за змістом законопроекту 7279 кримінально каране діяння – «порушення обмежень» – визначено як «господарська діяльність юридичної особи, створеної за законодавством України, представництва іноземного суб'єкта господарської діяльності»).

Далі, у текстах частини п'ятої статті 111-1 КК України та пункту другого примітки до цієї статті (у редакції законопроекту 7279) порізному передбачений суб'єкт кримінального правопорушення (відповідно «особа, яка на законних підставах має право діяти від імені відповідної юридичної особи» і «юридична особа та/або посадова особа такої юридичної особи»). На додачу до цього склад кримінального правопорушення сформульований настільки неконкретно, що допускає визнання практично будь-якої дії розташованого в Україні представництва юридичної особи від імені, або в інтересах, або на виконання вказівок головного офісу (чи його службової особи), дислокованого на території держави-агресора, кримінально протиправною. Це не тільки створює широкі можливості для корупційних зловживань з боку правоохоронних та наглядових органів і їх службових осіб, але і порушує принцип правової визначеності, на обов'язковому дотриманні якого вже неодноразово наголошували Конституційний Суд України, Верховний Суд та Європейський суд з прав людини.

Діяння, що розглядається, вчинюється іноземним громадянином за межами України. Але іноземці, що не проживають постійно в Україні і вчинили кримінальні правопорушення за її межами, підлягають в Україні відповідальності у випадках, передбачених міжнародними договорами або якщо вони вчинили тяжкі або особливо тяжкі злочини проти прав і свобод громадян України або інтересів України (частина перша статті 8 КК України). З огляду на викладене уявляється малоймовірною вірогідність доведення того, що провадження господарської діяльності (у розумінні пропонованої частини п'ятої статті 111-1 КК України, в редакції законопроекту 7279), навіть будучи сформульоване як тяжкий злочин, посягає безпосередньо на інтереси України, а надто на права і свободи її громадян.

Слід також наголосити, що діяння, передбачене у пропонованій частині п'ятій статті 111-1 КК України (в редакції законопроекту 7279), обумовлює необхідність передбачити – крім кримінального покарання для фізичної, (зокрема службової) особи – також і заходів кримінально-правового характеру для юридичної особи, від імені або в інтересах якої

діє така фізична (зокрема службова) особа. Проте суб'єкт права на законодавчу ініціативу чомусь жодних подібних пропозицій не вносить.

Нарешті, санкція за кримінальне правопорушення, передбачене частиною п'ятою статті 111-1 КК України (у редакції законопроекту 7279), передбачає лише основне кримінальне покарання у виді штрафу, що є явно неадекватним для посягання на основи національної безпеки України, і зовсім не згадує про такі додаткові види кримінальних покарань як конфіскація майна та позбавлення права обіймати певні посади чи займатись певною діяльністю.

Підсумовуючи викладене, залишається тільки висловити сподівання на те, що законопроект 7279 у запропонованому вигляді не буде прийнятий, а його розгляд у профільному комітеті Верховної Ради України завершиться висновком про відхилення або про суттєве доопрацювання.

Література:

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05 квітня 2001 року № 2314-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 23.10.2022).

2. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України : Закон України від 15 квітня 2014 року № 1207-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-VII#Text> (дата звернення: 23.10.2022).

3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність : Закон України від 03 березня 2022 року № 2108-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2108-20#Text> (дата звернення: 23.10.2022).

4. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо встановлення відповідальності за підпорядкування українських підрозділів міжнародних компаній регіональним офісам, які знаходяться на території держави-агресора : законопроект реєстр. № 7279 від 12 квітня 2022 року. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39419> (дата звернення: 23.10.2022).

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-263-0-38>

**COLLABORATIVE ACTIVITY: CRIMINAL CHARACTERISTIC
OF THE OBJECTIVE SIDE OF THE CRIME**

**КОЛАБОРАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ: АНАЛІЗ ОБ'ЄКТИВНОЇ
СТОРОНИ СКЛАДУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ**

Vasylenko Y. V.

*Candidate of Law, Docent,
Associate Professor at the Department
of Criminal Law, Criminal Procedure
and Criminalistics
Kyiv University of Intellectual
Property and Law
Kyiv, Ukraine*

Василенко Ю. В.

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального
права, процесу та криміналістики
Київський університет
інтелектуальної власності та права
м. Київ, Україна*

В березні 2022 року Кримінальний кодекс України (далі – КК України) [1] було доповнено статтею 111-1, що встановила кримінальну відповідальність за колабораційну діяльність.

Необхідність запровадження кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність, з точки зору законотворців, зумовлена тим, що ряд громадян України та юридичних осіб сприяли чи продовжують сприяти РФ у здійсненні агресивних дій, розгортанні збройного конфлікту проти України, включаючи підтримку збройних формувань та окупаційних адміністрацій держави-агресора та інші дії, які кваліфікуються як колабораціонізм [2].

Це положення підтверджується і тим фактом, що з початку вторгнення російської федерації в Україну і до вересня 2022 року Державним бюро розслідувань було відкрито близько 2757 проваджень, 316 передано до суду [3]. Водночас, на практиці непоодинокими є випадки, коли одне й те саме діяння під час розслідування кваліфікується за кількома статтями, а самі статті містять елемент правової невизначеності, що, з точки зору експертів, може привести в майбутньому до великої кількості скасованих і змінених вироків, а також оскарження їх до ЄСПЛ [4]. З огляду на зазначене вище, дослідження особливостей об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення «Колабораційна діяльність» зберігає свою актуальність.

Об'єктивна сторона колабораційної діяльності є різною для кожної з восьми частин статті 111-1 КК України, що передбачає окремі склади кримінальних правопорушень. Дані самостійні склади відображають найбільш поширені варіанти добровільної співпраці з державою-агресором під час тимчасової окупації.

Так, ч. 1 ст. 111-1 КК України передбачає відповідальність за наступні діяння: 1) публічне заперечення громадянином України здійснення збройної агресії проти України, встановлення та утвердження тимчасової окупації частини території України 2) публічні заклики громадянином України до підтримки рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора, до співпраці з державою-агресором, збройними формуваннями та/або окупаційною адміністрацією держави-агресора, до невизнання поширення державного суверенітету України на тимчасово окуповані території України.

В ч. 2 ст. 111-1 КК України діяння полягає у добровільному зайнятті громадянином України посади, не пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території, у тому числі в окупаційній адміністрації держави-агресора.

Ч. 3 ст. 111-1 КК України передбачає відповідальність за: 1) здійснення громадянином України пропаганди у закладах освіти незалежно від типів та форм власності з метою сприяння здійсненню збройної агресії проти України, встановленню та утвердженню тимчасової окупації частини території України, уникненню відповідальності за здійснення державою-агресором збройної агресії проти України, 2) дії громадян України, спрямовані на впровадження стандартів освіти держави-агресора у закладах освіти.

Об'єктивна сторона складу кримінального правопорушення, передбаченого ч. 4 ст. 111-1 може виражатися в наступних формах: 1) передача матеріальних ресурсів незаконним збройним чи воєнізованим формуванням, створеним на тимчасово окупованій території, та/або збройним чи воєнізованим формуванням держави-агресора, 2) провадження господарської діяльності у взаємодії з державою-агресором, незаконними органами влади, створеними на тимчасово окупованій території, у тому числі окупаційною адміністрацією держави-агресора.

Ч.5 аналізованої статті передбачає кримінальну відповідальність за: 1) добровільне зайняття громадянином України посади, пов'язаної з

виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території, у тому числі в окупаційній адміністрації держави-агресора або 2) добровільне обрання до таких органів; 3) участь в організації та проведенні незаконних виборів та/або референдумів на тимчасово окупованій території; 4) публічні заклики до проведення таких незаконних виборів та/або референдумів на тимчасово окупованій території.

У ч. 6 ст. 111-1 КК України передбачено відповідальність за наступні діяння: 1) організація та проведення заходів політичного характеру, 2) здійснення інформаційної діяльності у співпраці з державою-агресором та/або його окупаційною адміністрацією, спрямованих на підтримку держави-агресора, її окупаційної адміністрації чи збройних формувань та/або на уникнення нею відповідальності за збройну агресію проти України, за відсутності ознак державної зради; 3) активна участь у таких заходах.

Діяння, передбачене ч. 7 ст. 111-1 КК України може вчинятися в наступних формах: 1) добровільне зайняття громадянином України посади в незаконних судових або правоохоронних органах, створених на тимчасово окупованій території, 2) також добровільна участь громадянина України в незаконних збройних чи воєнізованих формуваннях, створених на тимчасово окупованій території, та/або в збройних формуваннях держави-агресора, 3) надання таким формуванням допомоги у веденні бойових дій проти Збройних Сил України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, добровольчих формувань, що були утворені або самоорганізувалися для захисту незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України.

Всі зазначені вище склади кримінальних правопорушень за конструкцією об'єктивної сторони є формальними або усіченими. У ч. 8 статті 111-1 КК України має місце матеріальний склад кримінального правопорушення, що передбачає наявність не тільки діяння, але й його наслідків: загибель людей чи інші тяжкі наслідки. При цьому під іншими тяжкими наслідками, виходячи з п. 4 примітки до ст. 111-1 КК України слід розуміти шкоду, що в одну тисячу і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

Таке звужене тлумачення викликає подив, адже Верховний Суд України, розкриваючи поняття «інші тяжкі наслідки» при роз'ясненні тої чи іншої кримінально-правової норми, зазвичай відносить до них також заподіяння тяжких тілесних ушкоджень хоча б одній особи,

середньої тяжкості ушкоджень двом і більше особам, нанесення великої матеріальної шкоди [3]. Як слушно зауважують у своїй науковій праці О.О. Дудоров і Р.О.Мовчан, в переважній більшості випадків поняття «інші тяжкі наслідки» вживаються в тексті кримінального закону поряд з словосполученням «загибель людей»; і в тих випадках, коли «загибель людей» виступає єдиною альтернативою «іншим тяжким наслідкам», до змісту останніх можна відносити лише ті з них, що полягають у певній фізичній шкоді здоров'ю людини [5, с .164]. Зважаючи на це, до інших тяжких наслідків у аналізованому складі кримінального правопорушення доцільно було б віднести також випадки заподіяння іншої (окрім смерті) фізичної шкоди особі.

Література:

1. Кримінальний кодекс України від 5.04. 2001 року № 2341-III. Офіційне видання. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 25–26. Ст. 131.
2. Пояснювальна записка до проекту Закону України про внесення змін до деяких законодавчих актів (щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність). URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=5144&skl=10 (дата звернення: 30.10.2022).
3. З понад 4500 проваджень про держзраду і колабораціонізм лише 11% дійшли до суду. URL: [https://espreso.tv/3-ponad-4500-provadzhen-pro-derzhzradu-i-kolaboratsionizm-lishe-11-diyshli-do-sudu-chesno](https://espreso.tv/3-ponad-4500-provadzhen-pro-derzhzradu-i-kolaboratsionizm-lishe-11-diyshli-do-sudu) (дата звернення:30.10.2022).
4. Трегуб А. Держзрада чи колабораціонізм? URL: <https://zib.com.ua/ua/151638.html> (дата звернення: 30.10.2022).
5. Дудоров О.О., Мовчан Р.О. Кримінально-правове поняття «інші тяжкі наслідки»: проблеми тлумачення та вдосконалення законодавства. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2015. № 1. С. 162-170.

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-263-0-39>

**PSYCHODYNAMIC STRUCTURE OF THE SUBJECT'S
PERSONALITY CRIMINAL OFFENCE**

**ПСИХОДИНАМІЧНА СТРУКТУРА ОСОБИСТОСТІ
СУБ'ЄКТА КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ**

Veresha R. V.

*Doctor of Law, Professor,
Head of the Department of Criminal
and
Administrative Law
Academy of Advocacy of Ukraine
Kyiv, Ukraine*

Вереша Р. В.

*доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри кримінального та
адміністративного права
Академії адвокатури України
м. Київ, Україна*

Вважається, що антисуспільна поведінка не є похідною від певних особливостей психодинамічної структури особистості – хоча особа, яка вчинила кримінальне правопорушення, дійсно вирізняється певними особливостями, але ці особливості переважно є результатом конкретного контактного спілкування, тобто конкретного способу взаємодії між особою та середовищем. З огляду на це, для суб'єкта, який входить до певної соціальної групи, усвідомлення приналежності до неї здійснюється через сприйняття власних характеристик як факту певної психічної спільності з іншими членами даної соціальної групи, що сприяє осмисленню особою себе як частини соціуму. На особу, яка вчинила кримінальне правопорушення не можна ефективно впливати, не вносячи корективи в її соціальне середовище, не змінюючи способи її взаємодії з таким середовищем [1, с. 110]. Існує концепція, згідно з якою будь-які біологічні та психологічні особливості суб'єкта кримінального правопорушення є соціально набутими, що дає підстави при визначенні детермінантів формування особистості суб'єкта кримінального правопорушення звертати увагу лише на соціальні фактори [2, с. 267].

Дійсно, значення соціальних факторів при визначенні детермінантів кримінальної поведінки відкидати не можна. Перш за все потрібно відмітити роль сім'ї у формуванні особистості людини, у тому числі й особистості суб'єкта кримінального правопорушення. Особа формується в родинному колі протягом значного часу, що посилює силу впливу на неї як позитивних, так і негативних сімейних факторів. З точки зору

формування системи життєвих поглядів роль родини також складно переоцінити. Приміром, родичі можуть виховати ненависть щодо осіб іншої національності, упевненість у неповноцінності певних рас і т. п. Подібні вчинки з боку найбільш близьких і авторитетних людей формують у особи цілком стійкі життєві установки, серед яких і такі, що ґрунтуються на почутті ненависті та ворожнечі до тих, кого зневажали або звинувачували «старші» представники родини. Ці життєві установки можуть формувати в майбутньому мотивацію кримінально протиправної поведінки, відчуття її виправданості й навіть правомірності відносно певних осіб, адже вони є «ворогами».

Сучасна сім'я часто характеризується значною дезорганізованістю та неврівноваженістю, внутрішнім розладом та відсутністю як матеріальних, так і емоційних зв'язків. Передусім саме цим обумовлюються зростання кількості розлучень, збільшення частки неповних і неблагополучних родин, почастищення випадків неврозів на сімейно-побутовому підґрунті, нівелювання престижу сімейних цінностей. На сучасному етапі розвитку суспільства необхідно усунути негативні соціально-психологічні фактори, пов'язані із сім'єю, які можуть сприяти формуванню у особистості антисуспільної спрямованості.

Як зазначалося вище, на формування кримінально спрямованої поведінки впливає життєва ситуація, яка щодо вчинення кримінального правопорушення особою називається криміногенною. Вважається, що криміногенною ситуацією є такий збіг обставин, за якого формування кримінально протиправного задуму, мети кримінального правопорушення та досягнення кримінально протиправного результату є найбільш вірогідним, коли для цього складаються найбільш сприятливі умови. Такі ситуації ніби мотивують, провокують особу вчинити кримінальне правопорушення. Залежно від того, які джерела формують криміногенну ситуацію, виокремлюють такі їх види: штучно створені самим суб'єктом; такі, що склалися об'єктивно; такі, що виникли в результаті поєднання дій суб'єкта та інших обставин.

Перший вид криміногенних ситуацій виникає в результаті цілеспрямованої поведінки суб'єкта, яка спрямована на створення сприятливих для скоєння кримінального правопорушення умов. Однак дії суб'єкта можуть спочатку спрямовуватися на досягнення зовсім іншої мети – або іншого кримінального правопорушення, або просто аморального, асоціального чи некримінально протиправного діяння. Другий вид криміногенних ситуацій є наслідком недоліків у діяльності державних, громадських та інших органів, суб'єктів господарської

діяльності тощо або недбалості окремих осіб. Також вони можуть виникати в результаті необережної або аморальної чи протиправної поведінки потерпілого або свідків, при стихійних лихах, нещасних випадках тощо.

Отже, певна соціальна структура є механізмом установок і програм майбутнього розвитку особистості [3, с. 49–51]. Загальна культура суспільства в цілому, а також окремих субкультур і соціальних груп позначається на поведінці особи і має на неї безпосередній вплив. Кримінальна поведінка особи залежить від стійких соціально обумовлених негативних деформацій особи [2, с. 268]. Отже, соціально-економічні, політичні та культурні аспекти життя суспільства впливають ззовні на формування механізму кримінального правопорушення, тоді як біологічні та психологічні особливості суб'єкта кримінального правопорушення формують його зсередини, складаючи внутрішній зміст кримінальної поведінки.

Особисті риси і властивості особи призводять до неправильного формування системи цінностей лише тоді, коли вступають у протиріччя з об'єктивною реальністю, коли особа виявляється не готовою нормально існувати (навчатися, працювати тощо) у тих умовах, в яких вона опинилася. Тому для розуміння причин психологічної деформації важливо визначити, у чому конкретно полягає негативний вплив соціального середовища на формування та підтримання у відповідному стані особи, яка вчинила кримінальне правопорушення.

Співвідношення та взаємодія соціального і біологічного в особистості суб'єкта кримінального правопорушення – питання досить дискусійне. На нашу думку, передумовою розвитку людини як соціальної особистості є її біологічна сутність. Будь-яка людина має лише їй притаманну будову нервової системи, власну конституцію будови тіла та мозкової діяльності. Особливості соціалізації являють собою інтегративну єдність з біологічними характеристиками, яку неможливо розділити.

У літературі звертається увага на те, що у людині концентрується і в певних межах взаємодіє біологічна та соціальна інформація; у свою чергу, внутрішнє відображення зовнішнього світу і відповідна реакція кожної особистості є специфічними, як і весь внутрішній світ людини, хоча він і соціально детермінований [4, с. 402]. Головна проблема взаємодії біологічних та соціальних факторів у детермінації кримінально протиправної поведінки пов'язана з питанням щодо того, як і які біологічні фактори утруднюють процес їх «нормальної» взаємодії із соціальними, тобто які біологічні особливості людини

можуть негативно впливати на її розвиток як особистості та процес її соціалізації в цілому [4, с. 408].

Основним фактором, що обумовлює асоціальну поведінку особи, деякі вчені вважають неврологічні особливості особистості. У результаті взаємодії властивостей нервової системи особи із зовнішніми умовами, в яких вона перебуває, і виникає кримінально протиправна поведінка. Також припускається, що залежно від конкретної комбінації особистісних, нейробіологічних факторів та факторів оточення можна говорити про схильність особи до скоєння кримінальних правопорушень певного типу. При цьому як спадковість, так і негативні соціальні фактори не відіграють вирішальної ролі у формуванні кримінально протиправної поведінки.

Література:

1. Зелинский А. Ф. Криминальная психология. Киев: Юриком Интер, 1999. 240 с.
2. Попович О. В. Вплив психологічних детермінант кримінальної субкультури на криміналізацію особи. *Вісник Чернівецького ф-ту НУ «Одеська юридична академія»*. 2013. № 1. С. 263–277.
3. Akers Ronald L., Jensen Gary F. Empirical Status of Social Learning Theory of Crime and Deviance: The Past, Present, and Future. *Advances in Criminological Theory* / eds.: T. Francis Cullen, J. P. Wright, K. R. Blevins. New Brunswick, NJ: Transaction Publishers, 2006. Vol. 15. P. 37–76.
4. Ігнатов О. М. Біологічні фактори детермінації злочинної поведінки: постановка проблеми. *Формула права*. 2010. № 4. С. 402–412.

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-263-0-40>

**THE IMPOSITION OF A Milder PUNISHMENT THAN
PROVIDED BY LAW UNDER THE LEGISLATION OF UKRAINE
AND THE REPUBLIC OF LATVIA**

**ПРИЗНАЧЕННЯ БІЛЬШ М'ЯКОГО ПОКАРАННЯ,
НІЖ ПЕРЕДБАЧЕНО ЗАКОНОМ, ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ
УКРАЇНИ ТА ЛАТВІЙСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ**

Konovalchuk Ye. O.

*Postgraduate Student at the Department
of State-legal Discipline,
Criminal Law and Process
H.S. Skovoroda Kharkiv National
Pedagogical University
Kharkiv, Ukraine*

Коновальчик Є. О.

*аспірантка кафедри державно-
правових дисциплін,
кримінального права та процесу
Харківський національний
педагогічний університет
імені Г. С. Сковороди
м. Харків, Україна*

З метою відповідності міжнародним стандартам у державній кримінальній політиці України активно реалізується принцип гуманізації та намагання зменшити кількість заходів кримінальної репресії щодо правопорушників. З огляду на це має велике значення і є особливо актуальним реформування та подальше вдосконалення національного кримінального законодавства.

У даному векторі є важливим, як зазначає Ю.В. Шинкарьов, «дослідження досвіду провідних країн європейського простору. Запозичення позитивного досвіду зазначених країн є необхідною умовою для якісного реформування чинного законодавства України» [1, с. 99].

Інститут призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом, є одним з дієвих засобів реалізації принципу гуманізації. На національному рівні практичне застосування зазначеного правового інституту відбувається на підставі ст. 69 Кримінального кодексу України (далі КК України) [2].

Ст. 69 КК України дозволяє ефективно реалізовувати принцип гуманізації та індивідуалізації покарання, надаючи суду дискреційні повноваження щодо можливості на власний розсуд пом'якшити покарання, а саме: 1) призначити основне покарання, нижче від найнижчої межі, встановленої в санкції, 2) перейти до іншого, більш м'якого виду основного покарання, не зазначеного в санкції статті

(частини статті), 3) не призначити додаткове покарання, що передбачене в санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини КК України.

Умовами застосування статті 69 КК України є: 1) наявність кількох обставин, що пом'якшують покарання та істотно знижують ступінь тяжкості вчиненого правопорушення; 2) урахування особи винного.

Законодавець унеможливив призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом, прямою заборонаю застосування ст. 69 КК України у разі засудження за корупційні кримінальні правопорушення та кримінальні правопорушення, що пов'язані з корупцією.

Також законодавець обмежив граничну межу, до якої суд може пом'якшити покарання: 1) суд не має права призначити покарання, нижче від найнижчої межі, встановленої для такого виду покарання в Загальній частині КК України; 2) за вчинення кримінального правопорушення, за яке передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, суд може призначити основне покарання у виді штрафу, розмір якого не більше ніж на чверть нижчий від найнижчої межі, встановленої в санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини КК України.

Можна стверджувати, що забезпечуючи можливість суду належно індивідуалізувати покарання з урахуванням усіх індивідуальних обставин кримінального правопорушення та особи винного, ст. 69 КК України також виступає засобом забезпечення права на справедливий суд при призначенні покарання.

Починаючи з 2019 року ведеться активна робота щодо розробки проекту нового КК України. З тексту вказаного проекту в останній редакції станом на 29 вересня 2022 року [3] вбачається, що інститут призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом, цим документом не передбачено.

Тому постає питання щодо необхідності дослідження кримінального законодавства зарубіжних країн на предмет наявності законодавчого закріплення можливості суду призначати більш м'яке покарання, ніж передбачено законом.

Вважається доцільним звернути увагу на Кримінальний Кодекс Латвійської Республіки (далі КК Латвійської Республіки) [4]. Так, ст. 49 КК Латвійської Республіки передбачає можливість суду призначати менше покарання, ніж передбачено законом.

Відповідно до ст. 49 зазначеного КК таке зменшення полягає в: 1) призначенні покарання менше мінімальної межі, передбаченої

законом за відповідне кримінальне правопорушення, 2) призначенні покарання, яке є меншим за видом.

Підставою для застосування ст. 49 КК Латвійської Республіки є наявність обставин, які пом'якшують відповідальність, та врахування особи правопорушника. При цьому у статті не конкретизовано, яка саме кількість пом'якшуючих обставин є достатньою для визначення меншого покарання, ніж передбачено законом, а також не зазначено, які саме дані про особу мають бути враховані для цього. Також звертає на себе увагу те, що перелік обставин, що пом'якшують відповідальність, закріплений у ст. 47 КК Латвійської Республіки, є відкритим, тобто такими можуть бути визнані обставини і не передбачені цим Законом, але ж пов'язані з вчиненням кримінальним правопорушенням.

Законодавець встановлює певні правила щодо можливості суду застосувати зменшення покарання при засудженні до позбавлення волі. У такому разі покарання не може бути меншим, ніж: 1) половина мінімального строку, передбаченого санкцією відповідної статті за вчинення тяжкого злочину, 2) дві третіх мінімального строку, передбаченого санкцією відповідної статті за вчинення особливо тяжкого злочину.

Як влучно підкреслює Л.М. Федорак, зменшення покарання на підставі ст. 49 КК Латвійської Республіки не допускається за наявності обтяжуючих обставин [5, с. 76].

У зв'язку з цим слід зазначити, що у ст. 69 КК України не міститься подібної заборони щодо пом'якшення покарання, що призвело до виникнення дискусії серед українських науковців стосовно практичної можливості суду призначити більш м'яке покарання, ніж передбачено законом, у разі наявності обставин, які його обтяжують. Так, наводячи статистику вироків із застосуванням ст. 69 КК України, Л.М. Федорак приходять до висновку про можливість застосування ст. 69 КК України за наявності обтяжуючих обставин, зокрема при вчиненні кримінального правопорушення у стані алкогольного сп'яніння (54,2% вироків) та наявності рецидиву (2,1% вироків) [5, с. 157-158].

Повертаючись до аналізу ст. 49 КК Латвійської Республіки, потрібно відмітити, що у її нормах законодавцем встановлено вичерпний перелік обставин, за наявності яких суд не може зменшити покарання у разі вчинення тяжкого злочину, за який передбачено позбавлення волі на строк більше п'яти років, та за вчинення особливо тяжкого злочину, а саме: 1) наслідком злочину є смерть людини, 2) причинено тяжкі тілесні ушкодження хоча б одній особі, 3) причинено менш тяжкі тілесні ушкодження декільком особам, 4) мало місце насильство або загроза

його застосування, 5) злочин пов'язаний із незаконним обігом наркотичних засобів та психотропних речовин, 6) злочин вчинений у складі організованої групи.

Таким чином вбачається, що у КК Латвійської Республіки визначено дискреційні повноваження суду щодо можливості зменшення покарання, що є аналогом закріпленого у ст. 69 КК України інституту призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом. Дослідивши ст. 49 КК Латвійської Республіки можна стверджувати, що законодавець, встановивши певні обмеження щодо виду та розміру меншого покарання, ніж передбачено законом, все ж таки встановлення його розміру залишає саме на суддівський розсуд.

Отже, відповідно до вищевикладеного, в світлі розробки проекту нового КК України, до якого не включено інститут призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом, можна дійти висновку про необхідність подальшого дослідження досвіду закріплення даного інституту в законодавстві зарубіжних країн.

Література:

1. Шинкаръов Ю.В. Порівняльно-правовий аналіз спеціальних засад призначення покарання за законодавством України та Федеративної Республіки Німеччина. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди «ПРАВО»*. 2021. № 33. С. 98-104.
2. Кримінальний Кодекс України : Закон України № 2341-III від 05 квітня 2001 року. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2001, № 25-26, ст. 131.
3. Кримінальний Кодекс України: проект / Робоча група з питань розвитку кримінального права. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2022/09/29/1-kontrolnyj-tekst-proektu-kk-29-09-2022.pdf> (дата звернення: 29.10.2022).
4. Кримінальний Кодекс Латвійської Республіки. URL: <https://likumi.lv/doc.php?id=88966>. (дата звернення: 29.10.2022).
5. Федорак Л.М. Призначення покарання за наявності обставин, що його пом'якшують : дис...канд. юрид. наук: 12.00.08 /Львівський державний університет внутрішніх справ. Львів, 2010. 251 с.

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-263-0-41>

**CRIMINAL LEGAL PROTECTION OF CIVIL AVIATION
AGAINST ACTS OF ILLEGAL INTERFERENCE:
INTERNATIONAL EXPERIENCE**

**КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ЦИВІЛЬНОЇ АВІАЦІЇ
ВІД АКТИВ НЕЗАКОННОГО ВТРУЧАННЯ:
МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД**

Moshniaha L. V.

*Candidate of Legal Sciences,
Associate Professor at the Department
of Law and Social and Humanitarian
Disciplines
Flight Academy of the National Aviation
University
Kropyvnytskyi, Ukraine*

Мошняга Л. В.

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри права та соціально-
гуманітарних дисциплін
Льотна академія Національного
авіаційного університету
м. Кропивницький, Україна*

Yermolenko-Kniazieva L. S.

*Candidate of Legal Sciences,
Associate Professor,
Associate Professor at the Department
of Law and Legal Regulation of
Aviation Activity
Flight Academy of the National
Aviation University
Kropyvnytskyi, Ukraine*

Єрмоленко-Князева Л. С.

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри права та правового
регулювання авіаційної діяльності
Льотна академія Національного
авіаційного університету
м. Кропивницький, Україна*

Kniazieva K.

*Police Major,
Senior Investigator in Particularly
Important Cases
Main Investigative Department
National Police of Ukraine
Kyiv, Ukraine*

Князева К.

*майор поліції,
старший слідчий в особливо
важливих справах
Головне слідче управління
Національної поліції України
м. Київ, Україна*

Акти незаконного втручання з часів появи та розвитку цивільної авіації спричиняють загрозу та можуть становити значну небезпеку для цивільних повітряних суден та пасажирів, які в них знаходяться. Зростання ролі комерційних перевезень пасажирів, багажу та вантажу у всесвітній транспортній системі викликає нагальну необхідність

ефективного правового регулювання забезпечення цивільної авіації. Вказані діяння є явищем, превенція якого є надзвичайно важливою як для стабільного розвитку авіації у світі, так і для її подальшого нормального функціонування [1, с.41-44]. Саме за цієї причини держави (в особі державних спеціальних виконавчих та законодавчих органів) та міжнародні організації приділяють виняткову увагу захисту цивільної авіації від актів незаконного втручання.

Натомість сьогодні під вищевказаним поняттям слід розуміти протиправні дії, пов'язані з посяганням на нормальну і безпечну діяльність авіації та авіаційних об'єктів, унаслідок яких сталися нещасні випадки з людьми, майнові збитки, захоплення чи викрадення повітряного судна або такі, що створюють ситуацію для таких наслідків [2].

Єдине тлумачення першого поняття, сприйняте міжнародною спільнотою, є необхідним як з теоретичної, так і з практичної точки зору. Річ у тім, що саме від єдиного розуміння термінів та їх правової природи залежить правильна кваліфікація діянь та справедливе вирішення питань щодо юридичної відповідальності за їх вчинення. Не можна сказати, що в наші дні відсутні наукові розробки як щодо розуміння поняття актів незаконного втручання в діяльність цивільної авіації, так і захисту від вказаних протиправних діянь.

З метою боротьби зі злочинною діяльністю, пов'язаною з незаконним втручанням у діяльність цивільної авіації, Міжнародною організацією цивільної авіації (ІКАО) було розроблено та прийнято ряд міжнародно-правових актів. Варто зауважити, що невід'ємний та надзвичайний вклад у розвиток безпеки цивільної авіації та захисту її від актів незаконного втручання було втілено з прийняттям Чиказької конвенції 7 грудня 1944 року (Конвенції про міжнародну цивільну авіацію). Проте правові норми щодо захисту цивільних повітряних суден від актів незаконного втручання були сформовані та задекларовані юридично пізніше. Одним з основних документів, який регулював цю сферу суспільних відносин, стала Конвенція про правопорушення та деякі інші акти, що здійснюються на борту повітряного судна, підписана 14 вересня 1963 року в Токіо. Ця конвенція стосується не тільки злочинів, але й всіх актів, незалежно від того, чи є вони злочинами, чи ні. До таких актів Токійська конвенція відносить усі діяння, які можуть загрожувати або загрожують безпеці польоту повітряного судна, особам і майну, підтримці належного порядку і дисципліни на борту повітряного судна. У цій конвенції вперше було зроблено спробу дати юридичну кваліфікацію незаконного захоплення повітряного судна або незаконного втручання в його

експлуатацію [3]. Ще одним міжнародним правовим актом у сфері забезпечення авіаперевезень стала Конвенція про боротьбу з незаконним захопленням повітряних суден, підписана в Гаазі 16 грудня 1970 року.

З огляду на вищевказане слід зазначити, що основний внесок Гаазької конвенції 1970 року в тому, що вона встановила принцип юрисдикції договірних держав на рівні універсальності, визначила акт незаконного втручання міжнародним злочином і поставила вимогу до держав-членів визнати акт незаконного захоплення повітряного судна серйозним злочином відповідно до їхнього внутрішнього законодавства. Проте за цією конвенцією так і не було встановлено винятків щодо політичних злочинів. У сукупності положення Гаазької конвенції 1970 р. сприяли формуванню такого правового положення, за якого злочинець, що став суб'єктом злочину щодо незаконного захоплення повітряного судна, не міг знайти безпечний притулок, а також залишитися безкарним. Особлива роль у регулюванні питання забезпечення цивільної авіації і нині відводиться Додатку 17 Чиказької конвенції «Стандарти та рекомендовані практики – Безпека – Захист Міжнародної цивільної авіації від актів незаконного втручання» [4], що став основною програмою з безпеки цивільної авіації для всього світового авіаційного співтовариства.

Регулювання суспільних відносин щодо актів незаконного втручання в національному законодавстві закріплене в Повітряному кодексі України. Стаття 86 Повітряного кодексу України закріплює визначення акту незаконного втручання як акту або спроби його, що створює загрозу безпеці цивільної авіації. Саме Повітряний кодекс України до актів незаконного втручання включає: а) незаконне захоплення повітряних суден; б) руйнування повітряного судна, що перебуває в експлуатації; в) захоплення заручників на борту повітряних суден або на аеродромах; г) насильницьке проникнення на борт повітряного судна, в аеропорт або в розташування аеронавігаційного засобу чи служби; д) розміщення на борту повітряного судна або в аеропорту зброї, небезпечного пристрою або матеріалу, призначених для досягнення злочинних цілей; е) використання повітряного судна, що перебуває в експлуатації, з метою заподіяння каліцтва, інших ушкоджень здоров'ю, смерті фізичній особі або значної шкоди майну чи навколишньому природному середовищу; є) повідомлення навмисно неправдивої інформації, що ставить під загрозу безпеку повітряного судна під час польоту або на землі, безпеку пасажирів, членів екіпажу, наземного персоналу, інших осіб в аеропорту чи в розташуванні засобів або підрозділу цивільної авіації [5].

Таким чином, натепер світовою спільнотою здійснено: 1) чітке визначення дефініції акту незаконного втручання в діяльність цивільної авіації як злочину в міжнародних правових актах; 2) встановлено чіткі рекомендації, інструкції для запобігання такого виду злочинам; як забезпечувальна превентивна міра застосовується процедура здійснення контролю/огляду пасажирів та їхнього багажу перед безпосередньою посадкою в літак тощо. Питання правового регулювання захисту цивільної авіації від актів незаконного втручання в її діяльність залишається відкритим для наукових пошуків, дискусій та пропозицій.

Література:

1. Миронець О.М., Ярошенко Т.С., Яценко А.В. Теоретико-правові аспекти актів незаконного втручання в діяльність цивільної авіації. Юридичний науковий електронний журнал. 2019. № 6. С. 42–44.
2. Прокофьев Н.В. Многосторонние международные договоры в сфере борьбы с международным терроризмом: проблемы эффективности : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Москва, 2005. 32 с.
3. Конвенція про правопорушення та деякі інші дії, вчинені на борту повітряного судна від 14 вересня 1963 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/995_244.
4. Annex 17 to the Convention on International Civil Aviation with the title “Standards and Recommended Practices – Security – Safeguarding International Civil Aviation against Acts of Unlawful Interference.” URL: http://dgca.gov.in/intradgca/intra/icao%20annexes/an17_cons.pdf.
5. Закон № 3716 «Про внесення змін до Повітряного кодексу України щодо удосконалення законодавчого врегулювання у сфері безпілотних повітряних суден цивільної авіації».

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-263-0-42>

FEATURES OF THE QUALIFICATION OF THEFT COMMITTED UNDER THE CONDITIONS OF THE STATE OF MARTIAL

ОСОБЛИВОСТІ КВАЛІФІКАЦІЇ КРАДІЖКИ, ВЧИНЕНОЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Nikolaienko T. B.

*doctor of Law, Professor,
Professor of the Theory of Law and
Criminal Procedure Department
Bohdan Khmelnytskyi
National Academy
of the State Border Guard Service
of Ukraine
Khmelnytskyi, Ukraine*

Ніколаєнко Т. Б.

*докторка юридичних наук,
професорка,
професорка кафедри теорії права
та кримінально-процесуальної
діяльності
Національна академія Державної
прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького
м. Хмельницький, Україна*

Bilyk A. A.

*Student of the Faculty
of Management Training
Bohdan Khmelnytskyi
National Academy
of the State Border Guard Service
of Ukraine
Khmelnytskyi, Ukraine*

Білик А. А.

*слухач факультету підготовки
керівних кадрів
Національна академія Державної
прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького
м. Хмельницький, Україна*

Дослідження особливостей кваліфікації кримінальних правопорушень, вчинених в умовах воєнного стану, на даний час є особливо актуальними. Вчинення кримінальних правопорушень проти власності в період надзвичайного чи воєнного стану, тим чи іншим чином може негативно впливає на суспільне становище в державі, а як наслідок в широкому розумінні, – на національну безпеку держави в цілому. 3 березня 2022 року Законом України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство» були внесені зміни до Кримінального кодексу України (далі – ККУ), відповідно яких посилено відповідальність за мародерство, встановлено кваліфікуючу ознаку для кримінальних правопорушень проти власності, як: крадіжка, грабїж, розбій, вимагання, привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, як вчинення злочинів в умовах

воєнного або надзвичайного стану (ч. 4 ст. 185; ч. 4 ст. 186; ч. 4 ст. 187; ч. 4 ст. 189; ч. 4 ст. 191 ККУ) [1]. До внесених вказаних змін, вказані діяння, зокрема крадіжка, вважалися кримінальним проступком. Лише у разі вчинення такого діяння повторно або за попередньою змовою групою осіб (ч. 2 ст. 185 ККУ), з проникненням у житло або інше володіння (ч. 3 ст. 185 ККУ), у великому чи особливо великому розмірі (ч. 4, 5 ст. 185 ККУ) вони визнавалися злочином [2, ст. 185].

На сьогоднішній день крадіжка, вчинена в умовах воєнного чи надзвичайного стану є особливо кваліфікованим складом злочину. Вчинення в умовах воєнного стану, крадіжка кваліфікується з урахуванням правил кваліфікації кваліфікованих складів, тобто за ч. 4 ст. 185 ККУ [3, с. 70]. Вчинення крадіжки при вчиненні за таких ознак означає, що винна особа, з метою полегшення вчинення злочину використовує найбільш несприятливий для суспільства час, тяжкі обставини та умови, в яких опинилося суспільство, що дозволяє робити висновки про підвищений ступінь суспільної небезпеки злочинів, які вчиняються суб'єктом в умовах воєнного стану.

Відповідно до п. 11 ч. 1 ст. 67 ККУ, при кваліфікації злочину та призначенні покарання, обставинами, які його обтяжують, визнаються, зокрема: «вчинення злочину з використанням умов воєнного або надзвичайного стану, інших надзвичайних подій» [2, п. 11, ч. 1 ст. 67]. Відповідно до ч. 2 вказаної статті, суд «має право, залежно від характеру вчиненого кримінального правопорушення, не визнати будь-яку із зазначених у частині першій цієї статті обставин, за винятком обставин, зазначених у пунктах 2, 6, 6¹, 7, 9, 10, 12 такою, що обтяжує покарання, навівши мотиви свого рішення у вирокі» [2, п. 11, ч. 1 ст. 67]. З урахуванням цього, можна зазначити, що під час судових розглядів, вчинення злочину в умовах воєнного стану повинно враховуватись, як обтяжуюча обставина. Проте, покарання, що може бути призначено з урахуванням є певним чином обмеженим, оскільки відповідно до вимог ст. 65 ККУ покарання не може перевищувати верхню межу санкції відповідної статті (санкції частини статті) Особливої частини ККУ» [4]. В умовах воєнного стану, коли масовими є розкрадання майна громадян, майна підприємців, державного майна, представниками держави-агресора, а також «нечесними» на руку нашими співвітчизниками, які, використовуючи стан війни не гребують поласувати чужим майно та вчиняти інші злочини, врахування такої ознаки повинно суттєво впливати на розмір остаточного покарання. Хоча, з іншої сторони, окремі види злочинів/кримінальних правопорушень мають у диспозиціях статей такі кваліфікуючі ознаки.

Водночас слід звернути увагу на те положення, що в обставинах, які обтяжують покарання законодавець вживає формулювання як вчинення злочину/ кримінального правопорушення «з використанням умов воєнного або надзвичайного стану, інших надзвичайних подій», та як кваліфікуючу ознаку у вчиненні окремих злочинів «вчинення злочину в умовах воєнного або надзвичайного стану». Однозначно погодитись з цією позицією неможливо.

Необґрунтоване ототожнення різних за змістом та суттю правових понять матиме негативний результат в судовій практиці.

По-перше, виникає питання: чи будь-яке вчинення злочину в період дії режиму воєнного стану утворюватиме кваліфікуючу ознаку певного злочину, у разі якщо вона унормована законодавцем, чи визначати все ж таки ту ознаку як обтяжуючу, відповідно до п. 11 ч. 1 ст. 67 ККУ?

По-друге, чи застосовувати такі ознаки одночасно, враховуючи, що ці ознаки є різними за їх змістовим навантаженням чи лише ту, яка передбачена у диспозиції статті?

По-третє, з урахуванням різних правил призначення покарань, чи не буде порушень прав людини, коли у разі, коли при врахуванні кваліфікуючої ознаки остаточне призначення покарання може бути більш суворішим, ніж тоді, коли буде застосована ознака, відповідно до п. 11 ч. 1 ст. 67 ККУ?

Для уникнення такої ситуації, дотримання вимог законодавства щодо того, що призначення покарання повинно бути необхідне та достатнє для виправлення особи, попередженню вчиненню нових кримінальних правопорушень доцільно уніфікувати та прийти до єдиного розуміння/трактування кваліфікуючої ознаки як «вчинення злочину в умовах воєнного стану» та обставини, що обтяжує покарання – «вчинення злочину з використанням умов воєнного стану».

Для цього необхідно уніфікувати ці поняття; передбачити в п. 11 ч. 1 ст. 67 ККУ обставину, що обтяжує покарання у формулюванні «вчинення злочину в умовах воєнного або надзвичайного стану», унормувати положення щодо розширення правових можливостей призначати у зв'язку з цим більш суворі види/розміри покарання.

Література:

1. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство: Закон України від 03.03.2022 № 2117-IX. URL: <https://cutt.ly/PBvuQ5N> (дата звернення: 05.10.2022).

2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341– III. URL: <https://cutt.ly/2BgHvvv> (дата звернення: 05.10.2022).

3. Актуальні проблеми кримінально-правової кваліфікації: нав. посіб./ За заг. ред. В.В. Топчія, наук. ред. В.І. Антипова. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. 896 с.

4. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство: Пояснювальна записка. URL: <https://cutt.ly/TBvaPvw> (дата звернення: 05.10.2022).

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-263-0-43>

**ON THE ISSUE OF SYSTEMATIZATION OF THE
CHARACTERISTICS OF VICTIMS OF CRIMINAL OFFENSES
COMMITTED IN THE FIELD OF HOUSING CONSTRUCTION**

**ДО ПИТАННЯ СИСТЕМАТИЗАЦІЇ ОЗНАК ЖЕРТВ
КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ВЧИНЮВАНИХ
У СФЕРІ ЖИТЛОВОГО БУДІВНИЦТВА**

Ryvovarov V. V.

*Doctor of Philosophy, Docent,
Academician Stashis Scientific
Research Institute
for the Study of Crime Problems
Kharkiv, Ukraine*

Пивоваров В. В.

*кандидат юридичних наук, доцент,
Науково-дослідний інститут
вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса
м. Харків, Україна*

Sirets O. O.

*Postgraduate Student
Academician Stashis Scientific
Research Institute
for the Study of Crime Problems
Kharkiv, Ukraine*

Сірець О. О.

*аспірант
Науково-дослідний інститут
вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса
м. Харків, Україна*

We consider it possible to put forward the hypothesis that the key empirical basis for studying the problems of crime in the field of housing construction is Art. 190, 191, 197-1, 364-1 of the Criminal Code of Ukraine. In the context of this hypothesis, we can state that the nature of the victim of criminal offenses committed in the field of housing construction is complex,

since in fact a number of interrelated illegal acts are committed in this field, often in combination. Among the primary tasks of such research is the task of systematizing the characteristics of victims of such criminal offenses, primarily with the aim of deriving a probable generalized portrait of victims of criminal offenses committed in the field of housing construction.

Of course, depending on the subject composition, the number of victims of criminal offenses committed in the field of housing construction can include not only individuals, but also legal entities, territorial communities and the state. At the same time, territorial communities and the state are often only able to act as indirect victims (except for territorial communities, which can also become direct victims in exceptional cases – for example, as owners or tenants of a certain land plot). Legal entities as victims also have their own characteristics, since, being a corporate entity, they are not endowed with specific psychological and social features inherent in individual natural persons, which are of exclusive interest to the sciences of criminology and victimology. Therefore, an individual as the victim occupies the main place in our study.

By analyzing the characteristics of the victims of the above-mentioned criminal offenses, as well as the victim characteristics of an entrepreneur, with the subsequent systematization of such characteristics and their generalization, a natural person as a victim of criminal offenses committed in the field of housing construction should be characterized as follows:

1. In terms of gender, based on the analyzed previous studies, we can note that, probably, the overwhelming majority of this category of victims are men. At the same time, we emphasize the fundamental aspect that the modern social and family role of women has not only changed, but also significantly increased to the level of equating the importance of men and women.

2. Through the generalization of information from previous studies, it was established that the average age of the victims is 28-50 years.

3. Despite the presence in a number of other studies of references to the significance of the social origin or level of education of the victim of the considered types of criminal offenses, we assume that they do not play a fundamental role in forming the portrait of the victim of criminal offenses committed in the field of housing construction. The reason for this is a number of specific features of modern society (including the domestic one), in particular: firstly, the presence of a high level of education of a certain person, on the one hand, does not necessarily correspond to the level of intellectual development of such a person, on the other hand, and vice versa; secondly, there are precedents when individuals without a high level of education achieved significant achievements.

4. The income level of potential victims of this category is average and higher.

5. According to previous studies, the victims in the absolute majority of cases are local residents and citizens of Ukraine. We must disagree with such a thesis and assume its irrelevance in connection with the high mobility of modern society, both domestically and internationally. Thus, we believe that the issues of place of residence and citizenship do not play a decisive role in depicting the portrait of a victim of criminal offenses committed in the field of housing construction.

6. For the most part, a positive portrait of the victim in question is inherent, characterized in the vast majority of cases by the absence of a criminal past of such a person, as well as the absence of immoral guidelines in the course of life.

7. Such a person is characterized by a number of signs, including activity, publicity, even demonstrativeness, optimism, self-confidence, sufficient success.

8. As a general rule, a potential victim of this category meets high social standards, in particular, is characterized by high social adaptability.

9. The considered potential victim is capable of forming a mental conclusion, making strategic decisions. At the same time, although to a much lesser extent, self-confidence, credulity, carelessness, even uncriticalness when perceiving information are characteristic of her.

10. One of the most distinctive characteristics of a victim of a criminal offense committed in the field of housing construction is his propensity to risk.

In addition, for this category of victims, there are also other signs, which, however, we convincingly consider optional, since they are not universally obligatory and present in all cases, but rather are considered to be able to supplement the general portrait of the victim of this category for its better understanding. Such signs are:

1. Demonstrative superiority in relation to others.

2. Boasting of the existence of corrupt connections in the authorities, presumably accompanied by disregard for the requirements of the law.

3. In many cases, victims of this category of criminal offenses are persons who do not have their own home at the time of investment.

4. In the vast majority of cases, victims learn about the possibility of investing in real estate from advertisements placed on various platforms, less often – the source of information is other people [1, p. 65-66; 2, p. 175-177; 3, p. 119-120; 4, p. 93; 5, p. 145; 6, p. 56; 7, p. 117-121].

In conclusion, it should be noted that modern social relations are developing and changing, and in connection with this, it is impossible for this

study to fully cover the comprehensive range of specific characteristics inherent in the considered category of victims. Therefore, there is an urgent need to continue the criminological research of this problem in further scientific developments.

Literature:

1. Кузьменко С. С. Розслідування шахрайства, пов'язаного з інвестуванням коштів у будівництво об'єктів нерухомості: дис. канд. юрид. наук: 12.00.09 / С. С. Кузьменко. Київ, 2019. 227 с.
2. Чернишов Г. М. Фінансове шахрайство в інвестиційно-будівельній сфері: кримінологічне дослідження: дис. канд. юрид. наук: 12.00.08 / Г. М. Чернишов. Одеса, 2016. 255 с.
3. Лысодед А. В. Криминологические проблемы мошенничества: дис. канд. юрид. наук: 12.00.08 / А. В. Лысодед. Харьков, 1999. 215 с.
4. Бруссо К. М. Розслідування корупційних кримінальних правопорушень, які вчиняються в сфері житлового будівництва: дис. канд. юрид. наук: 12.00.09 / К. М. Бруссо. Маріуполь, 2021. 268 с.
5. Татарин Н. М. Криміналістична характеристика самовільного зайняття земельної ділянки та самовільного будівництва. Юридичний науковий електронний журнал. 2014. № 1. С. 142-146.
6. Методика розслідування окремих видів злочинів: навч. посібник / О. І. Герасимів, О. М. Дуфенюк, О. В. Захарова та ін.; за заг. ред. Є. В. Пряхіна, 2-ге вид., перероб. та допов. Львів: ЛьвДУВС, 2019. 312 с.
7. Віктимологія: : навч. посібник / В. В. Голіна, Б. М. Головкін, М. Ю. Валуйська та ін.; за ред. В. В. Голіни і Б. М. Головкіна. Харків.: Право, 2017. 308 с.

CRIMINAL PROCEDURE AND CRIMINALISTICSDOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-263-0-44>**GENERAL CONDITIONS OF TRIAL AS DETERMINANTS
OF COURT TACTICS IN CRIMINAL PROCEEDINGS****ЗАГАЛЬНІ УМОВИ СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ
ЯК ДЕТЕРМІНАНТИ ТАКТИКИ СУДУ В КРИМІНАЛЬНОМУ
ПРОВАДЖЕННІ****Myroshnychenko Yu. M.**

*Candidate of Legal Sciences,
Chairman of the Court
Illichivskii District Court of Mariupol,
Donetsk Region
Mariupol, Ukraine*

Мирошниченко Ю. М.

*кандидат юридичних наук,
голова суду,
Іллічівський районний суд
м. Маріуполя Донецької області
м. Маріуполь, Україна*

Розвиток криміналістичної тактики як системи найбільш оптимальних способів, прийомів і методів розслідування злочинів та судового розгляду кримінальних справ залежить від процедури, встановленої кримінальним процесуальним законом [1]. Тож розглянемо детально умови судового провадження, як формально закріплені законом, так і ті, що не сформульовані у виді окремих норм, але визначаються процесуальною формою судового розгляду та істотно впливають на специфіку судової тактики.

Неупередженість суду означає його безсторонність, суд не стає ані на бік обвинувачення, ані на бік захисту та не протистоїть жодній зі сторін. Суд визначає хід розгляду справи з урахуванням думок учасників судового провадження. Більшість процесуальних дій здійснюється судом за їхньою згодою або клопотанням, без яких він не має права вчиняти окремі пізнавальні та забезпечувальні дії.

Змагальність кримінального процесу (ст. 22 КПК України) передбачає доказову активність учасників судового провадження та субсидіарний характер доказової діяльності суду. Субсидіарну функцію суду слід розуміти як таку, що компенсує недостатню активність сторін у встановлення істини в кримінальному провадженні.

Диспозитивність кримінального провадження (ст. 26 КПК України) гарантує вільне використання сторонами своїх прав у межах та у спосіб, передбачених процесуальним законом. Формою її законодавчої реалізації є закріплення процесуальних прав сторін, з-поміж яких, зокрема й ті, що не сформульовані як такі буквально, але впливають з окремих положень закону, зокрема щодо визначення меж обвинувачення та права відмовитися від нього, укладення угод про примирення чи визнання винуватості, відмови від судового розгляду в спрощеному провадженні або від дослідження доказів щодо певних обставин при загальному порядку кримінального провадження.

Незмінність складу суду та безперервність судового розгляду (ст. ст. 319, 322 КПК України). Судовий розгляд у кримінальному провадженні повинен бути проведений в одному складі суддів. Незмінність складу суду та безперервність судового розгляду має на меті забезпечити постановлення судом рішення під свіжим і цілісним враженням того, що кожен суддя бачив і чув на суді й означає: 1) що рішення суду має слідувати безпосередньо за слуханням справи, так щоб його увага не відволікалася від справи сторонніми заняттями в проміжок між слуханням і рішенням; та 2) що кожен суддя повинен вислухати всю справу, від початку до кінця [2, с. 279].

Безпосередність і усність судового дослідження (ст. 23 КПК України). Під час судового провадження всі надані сторонами докази підлягають безпосередньому дослідженню. Суд особисто повинен заслухати показання обвинуваченого, потерпілого, свідків, дослідити висновки експертів, протоколи окремих слідчих дій та інші документи, оглянути речові докази. Найбільш повній реалізації засади безпосередності дослідження доказів сприяє усність при проведенні процесуальних дій, яка найкращим чином впливає на правильність сприйняття доказів та встановлення безпосереднього контакту між судом і учасниками судового провадження [3, с. 89].

Відкритість судового провадження (ст. 27 КПК України). Зазвичай, допитуваному небайдужа реакція присутньої в залі публіки, що здатна кардинально змінити його настрої, негативно позначитися на процесі пригадування та відтворення обставин, які стосуються предмета допиту, створити негативний емоційний стан і тим самим ускладнити встановлення істини. Для особи, яка веде допит, у такій обстановці ускладнюється встановлення особистого контакту з допитуваним, використання окремих прийомів допустимого психологічного впливу.

Колективний характер дослідження доказів з одного боку сприяє об'єктивності дослідження, перевірки та оцінки доказів, оскільки при

цьому звертається увага на більшу кількість обставин, висловлюються думки, зауваження, заперечення, що під час досудового слідства могли лишитися поза увагою учасників кримінального провадження та самого слідчого або навмисне були проігноровані ними з «тактичних» міркувань. З іншого боку можуть виникнути небажані конфлікти між учасниками судового розгляду, що ускладнюють процес судового дослідження.

Особиста присутність обвинуваченого в судовому засіданні та його обізнаність щодо наявних проти нього доказів дає йому можливість брати безпосередню участь у здійсненні всіх пізнавальних дій, на рівні з державним обвинувачем допитувати запрошених для цього осіб. Разом з тим поінформованість обвинуваченого щодо обсягу та характеру зібраних доказів, як правило, унеможливує використання фактору раптовості та низки поширених у слідчій практиці прийомів. Водночас у підсудного з'являється можливість застосування вербальних і невербальних способів впливу на потерпілих, свідків обвинувачення, що вимагає від головуючого підвищеного контролю за поведінкою обвинуваченого та порядком у залі судового засідання.

Стислі часові рамки процесу дослідження обставин кримінального провадження, істотно обмежують можливості суб'єктів судового доказування щодо аналізу ситуації та вибору оптимальної лінії поведінки. В судовому засіданні допитувачу доводиться протягом кількох хвилин вступити в психологічний контакт з допитуваним, поставити йому потрібні запитання та отримати на них відповіді.

Більша, порівняно з досудовим слідством, віддаленість досліджуваних фактів і обставин у часі створює ризики втрати окремих речових і особистих доказів. На відміну від досудового розслідування судовий допит, наприклад, проводяться через місяці, а то й роки після скоєння злочину. Обвинувачений встигає так багато разів повторити свою брехливу історію, що й сам може нарешті в неї повірити і, даючи свідчення, він, у певному сенсі, вже не брехатиме [11, с. 140-141]. З іншого боку, значна віддаленість досліджуваної події від моменту розповіді про її обставини добросовісною особою суттєво ускладнює процес відтворення колись сприйнятої інформації через забування або «нашарування», що утворилися в процесі «зберігання» сприйнятого в пам'яті [12, с. 6].

Концентрація всіх джерел доказів в одному місці дає можливість оперативнішого дослідження фактичних обставин справи, встановлення їх взаємозв'язків і суперечностей, застосування перехресного та шахового методів допиту, пред'явлення допитуваному

найвних у справі доказів з метою актуалізації забутого або подолання брехні.

Специфічність пізнавальної діяльності суду. Пізнавально-психологічна складність судового розгляду для судді полягає в тому, що він досліджує кожний доказ за участю сторін, не упускаючи водночас їх сукупності, тобто утримуючи в пам'яті всю систему доказів у їх сполученні [14, с. 24]. На його психологічний стан впливає усвідомлення соціальної значущості своєї ролі, велика кількість комунікативних зв'язків, надмірне навантаження оперативної пам'яті, багатоплановість та нестандартність окремих ситуацій, що вимагають розв'язання в умовах обмеженого часу тощо.

Підсумовуючи, слід підкреслити, що процесуальні умови судового розгляду кримінальних справ з необхідністю визначають специфіку ситуацій, які складаються під час судового дослідження, що не дозволяє повною мірою задовольнити потреби судової практики прийомми та методами, створюваними криміналістикою для сприяння реалізації завдань досудового розслідування й вимагає розроблення спеціальних наукових положень, які відобразатимуть своєрідність ситуацій, притаманних судовій стадії кримінального провадження, та сформулюють теоретичне підґрунтя для побудови системи криміналістичних рекомендацій з розв'язання різноманітних судових ситуацій, дослідження сутності та підстав класифікації яких у подальших планах автора.

Література:

1. Коновалова В. О. Криміналістична тактика і кримінально-процесуальне право: діалектичні залежності. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики* : зб. наук. праць / ред. кол. М.Л. Цимбал, В.Ю. Шепітько, Л.М. Головченко та ін. Харків : Право, 2009. Вип. 9. С. 5-9.

2. Фойницький И. Я. Курс уголовного судопроизводства ; изд. 3-е, перераб. и доп. Санкт-Петербург : Сенатская типография, 1902. Т. 1. 579 с.

3. Кримінальний процес : підручник / Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, А. Р. Туманянц та ін.; за ред. В. Я. Тація, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. Харків : Право, 2013. 824 с.

4. Экман П. Психология лжи. Обмани меня, если сможешь. URL: http://elibrary.bsu.edu.az/files/books_163/N_56.pdf (дата звернення: 21.09.2022).

5. Карнеева Л. М. Особенности предъявления обвинения и допроса обвиняемого в условиях деятельности органов внутренних дел. Москва, 1989. 47 с.

6. Корчагин А. Ю. Организационно-тактические и методические основы криминалистического обеспечения судебного разбирательства уголовных дел : автореф. дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.09. Краснодар, 2008. 40 с.

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-263-0-45>

**COMPUTER INTELLIGENT TECHNOLOGIES
IN ANTI-CORRUPTION MONITORING OF LEGISLATIVE
AND LAW ENFORCEMENT PROCESSES**

**КОМП'ЮТЕРНІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНІ ТЕХНОЛОГІЇ
В АНТИКОРУПЦІЙНІЙ ЕКСПЕРТИЗИ ЗАКОНОДАВЧИХ
ТА ПРАВОЗАСТОСОВНИХ ПРОЦЕСІВ**

Shyrovok V. A.

*Academician of National Academy
of Sciences of Ukraine,
Doctor of Technical Sciences, Director
Ukrainian Lingua-Information Fund
of the National Academy of Sciences
of Ukraine
Kyiv, Ukraine*

Широков В. А.

*академік
Національної академії наук України,
доктор технічних наук, директор
Український мовно-інформаційний
фонд Національної академії наук
України
м. Київ, Україна*

Nadutenko M. V.

*Candidate of Technical Sciences, Head
of Informatics Department
Ukrainian Lingua-Information Fund
of the National Academy of Sciences
of Ukraine
Kyiv, Ukraine*

Надутенко М. В.

*кандидат технічних наук, завідувач
відділу інформатики
Український мовно-інформаційний
фонд Національної академії наук
України
м. Київ, Україна*

Yuschenko S. S.

*Research Officer of Informatics
Department
Ukrainian Lingua-Information Fund
of the National Academy of Sciences
of Ukraine
Kyiv, Ukraine*

Ющенко С. С.

*науковий співробітник відділу
інформатики
Український мовно-інформаційний
фонд Національної академії наук
України
м. Київ, Україна*

Корупційне діяння – правопорушення (дія чи бездіяльність), що полягає у використанні можливостей, пов'язаних із службовими

повноваженнями або соціально-політичною вагою особи для одержання / прийняття неправомірної вигоди (у будь-якій формі та в будь-який спосіб) усіма учасниками корупційної схеми. Корупція перебуває у фокусі уваги не лише спеціально уповноважених суб'єктів у сфері протидії корупції¹, але й науковців. Корупція є предметом численних досліджень професійних юристів та криміналістів, завдяки чому на сьогодні накопичено великий обсяг наукової інформації про економічну, політичну, соціальну, іміджеву шкоду корупції, механізми її виникнення, розвитку, сприйняття, трансформації, попередження та викриття. Вони слугують основою розробки програмних та інших документів², що унаочнюють зусилля, які докладає українська держава для попередження та протидії корупції.

Слід зауважити, що оскільки корупційні діяння в більшості своїх проявів мають слід, зафіксований природною мовою, то принципово він є придатним для розпізнавання, кваліфікації та інтерпретації комп'ютерними інструментами, побудованими на основі інтелектуальних інформаційно-лінгвістичних технологій, які зараз відносять до галузі штучного інтелекту [1, 2, 3].

В основу цієї статі покладено досвід співробітництва її авторів – науковців Українського мовно-інформаційного фонду НАН України зі слідчими Головного слідчого управління Національної поліції України при розслідуванні кримінальних проваджень про злочини, пов'язані із корупцією у сфері справляння *податків* і зборів.

Перед викладом основного матеріалу зробимо деякі пояснення. Поняття «антикорупційна експертиза», винесене в заголовок публікації, розуміється нами дещо ширше, ніж передбачає його тлумачення у статті 1 Закону України «Про запобігання корупції», з якого випливає, що антикорупційна експертиза є превентивним заходом, її результат

¹ В Україні до них належать: центральні органи виконавчої влади зі спеціальним статусом (Національне антикорупційне бюро України, Національне агентство з питань запобігання корупції), органи прокуратури України, Національної поліції України, Служби безпеки України.

² Див. Концепцію Державної цільової соціальної програми «Молодь України» на 2016 – 2020 роки, затверджену Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2015 року № 1018-р.; Антикорупційну програму Бюро економічної безпеки України на 2022 – 2023 роки, затверджену наказом Бюро економічної безпеки України від 26 травня 2022 року № 98; Корупція в Україні 2021: розуміння, сприйняття, поширеність. Звіт Національного агентства з питань запобігання корупції. – Київ, 2022 (режим доступу: https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2022/07/1009488299966710444nacp_report_info_sapiens_2021_ukr_final_.pdf) та інші.

спрямований у майбутнє, вона проводиться «з метою виявлення в НПА, проектах НПА положень, які самостійно чи у поєднанні з іншими нормами можуть сприяти вчиненню корупційних правопорушень або правопорушень, пов'язаних з корупцією». На нашу думку, це визначення обмежує предметну галузь дослідження за: множиною об'єктів (тільки положення НПА або їх проектів), часом настання події – корупційного правопорушення (тільки майбутнє), та, відповідно, способом оцінювання можливості події (тільки прогнозування). Тоді як об'єктами антикорупційної експертизи повинні бути й інші документи інформаційного та організаційно-розпорядчого характеру (постанови, ухвали, накази, рішення, розпорядження, правозастосовні акти тощо), які забезпечують перебіг або є результатом кожного з етапів законодавчого або правозастосовного процесів як нормативно-регламентованих послідовно здійснюваних дій. Відповідно, часова спрямованість експертизи має поширюватися, крім можливого майбутнього (проспектива), на завершене минуле (ретроспектива) та безпосередньо спостережуване теперішнє (інтроспектива).

Останнє пояснення стосується комп'ютерних інтелектуальних технологій. У цій статті йдеться про конкретну розробку – Когнітивну ІТ-платформу «ПОЛІЕДР» (КІТ «ПОЛІЕДР») – комп'ютерну програму, створену у співпраці науковців Українського мовно-інформаційного фонду НАН України, Національного центру «Мала академія наук України» та *Інституту кібернетики імені В. М. Глушкова НАН України*³. КІТ «ПОЛІЕДР» призначена для підтримки процесів концептографічного аналізу великих обсягів просторово розподіленої неструктурованої інформації (Big Data), її структуризації, встановлення контекстних зв'язків, прогнозування та підтримки процесів раціонального вибору з наступним формуванням інформаційно-аналітичних WEB-орієнтованих рішень. КІТ «ПОЛІЕДР» пройшла достатню апробацію на текстах реальної складності для вирішення прикладних завдань, пов'язаних із обробкою великих масивів у різних сферах професійної діяльності (національна оборона та безпека, телекомунікаційні послуги; охорона здоров'я та ін.)[4, 5]. При проведенні антикорупційних експертиз КІТ «ПОЛІЕДР» в автоматичному режимі забезпечує змістове порівняння текстів –

³ Свідоцтво про авторське право на твір № 96078 від 17 лютого 2020 року «Комп'ютерна програма «Когнітивна ІТ платформа “ПОЛІЕДР”» (КІТ “ПОЛІЕДР”).
Автори: Надутенко М.В. Стрижак О. Є., Широков В.А. та ін. Офіційний бюлетень № 57 (31.03.2020). С. 402 – 409.

об'єктів експертизи з еталонними, попередньо визначеними експертами, як такі, що містять (або навпаки, не містять) специфічні (ідентифікувальні) ознаки корупційних мотивів.

Антикорупційна експертиза законодавчих процесів. 16 січня 2020 року з метою вдосконалення адміністрування податків було прийнято Закон України № 466-IX, яким внесено низку змін до Податкового кодексу України (ПКУ). У слідчих Головного слідчого управління Національної поліції України виникла підозра щодо однієї поправки, яка, на їхню думку, могла бути наслідком корупційних дій. За результатами аналізу правил нормопроектувальної техніки, вимог до пропозицій та поправок і консультацій з фахівцями було сформовано перелік ознак технічних та логічних неузгодженостей із подальшим його змістовим порівнянням із поправками, внесеними у проект ПКУ різними суб'єктами законодавчої ініціативи. Програма КІТ «ПОЛІЕДР» вказала на поправку, що викликала підозру в слідчих, як на таку, що не відповідає ознакам усунення технічних та логічних неузгодженостей та надає правовій нормі зовсім інший смисл, чим забезпечує фактичне виведення з-під оподаткування прибутків певної групи суб'єктів господарської діяльності.

Антикорупційна експертиза правозастосовних процесів. Слідчі також звернули увагу, що деякі платники податків – суб'єкти господарської діяльності у сфері надання фінансових послуг щороку зверталися до контролюючих органів за індивідуальними податковими консультаціями (ІПК), якими цим суб'єктам надавалося право не сплачувати податок на додану вартість, хоча необхідності в щорічному зверненні немає, адже період дії таких консультацій триває від моменту їх надання до моменту зміни або скасування. На підозру слідчих, яка підтвердилася подальшими розшуковими діями, надмірна «активність» зазначених суб'єктів могла бути пов'язаною із тиском на них з боку посадових осіб контролюючих органів.

Порівняння за допомогою КІТ «ПОЛІЕДР» текстів ІПК, якими зацікавилися слідчі, показало їх дослівний збіг на рівні 90 та більше відсотків (тобто певні посадові особи контролюючих органів «тиражували» той самий текст, змінюючи лише реквізити суб'єктів, що виключає навіть імітацію персонально-орієнтованого підходу до розгляду звернень платників податку), тоді як порівняння звернень на проведення ІПК показало збіг на рівні 60 – 70 відсотків, що відповідає показникам структурованих за одним зразком текстів, які походять із різних джерел. Змістове порівняння аналізованих ІПК із актами податкового законодавства показало, що перші складаються виключно

із цитат змістовно та логічно непов'язаних між собою положень нормативних актів, із яких з достатньою необхідністю не слідує висновок щодо звільнення запитувачів від сплати податку. Результати дослідження, проведеного із застосуванням КІТ «ПОЛПЕДР» стали додатковим аргументом для проведення негласних *слідчих* (розшукових) дій, за результатом яких проти ряду посадовців контролюючих органів у сфері справляння податків і зборів розпочато кримінальні провадження.

Наведені окремі приклади демонструють плідність співпраці співробітників уповноважених на протидію із корупцією органів та фахівців у галузі інформаційних технологій, а також корисність й апікабельність КІТ «ПОЛПЕДР» у сферах, визначених у назві роботи. Зауважимо, що таких прикладів у авторів насправді набагато більше.

Література:

1. Лінгвістично-інформаційні студії: праці Українського мовно-інформаційного фонду НАН України: Корпусна та когнітивна лінгвістика / Широков В. А., Надутенко М.В. та ін. Т. 4. Київ: УМІФ НАН України. 2018. 280 с. DOI: 10.33190/978-966-02-8683-2/8688-7. ISBN 978-966-02-8688-7.
2. Лінгвістично-інформаційні студії: праці Українського мовно-інформаційного фонду НАН України: Наукова парадигма та основні мовно-інформаційні структури / Широков В. А та ін. Т. 1. Київ: УМІФ НАН України. 2018. 271 с. DOI: 110.33190/978-966-02-8683-2/8684-9. ISBN 978-966-02-8684-9.
3. Nadutenko M., Prykhodniuk V., Shyrovov V., Stryzhak O. Ontology-Driven Lexicographic Systems. Advances in Information and Communication. FICC 2022. Lecture Notes in Networks and Systems. Cham : Springer. 2022. С. 204–215. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-030-98012-2_16
4. Стрижак О. Є., Широков В. А., Надутенко М. В., Ющенко С. С. Технологічні засади логіко-лінгвістичних досліджень законодавства. Біоніка інтелекту. 2020. вип. 2. № 95. С. 3–14.
5. Палагін О. В., Величко В. Ю., Горборуков В. В., Надутенко М. В., Приходнюк В. В., Стрижак О. Є. Трансдисциплінарна інтелектуальна інформаційно-аналітична система супроводження процесів реабілітації при пандемії: колективна монографія. Київ : Просвіта. 2021. 348 с. ISBN: 978-617-7010-21-9 DOI: <https://doi.org/10.54521/ibs34>

**EUROPEAN UNION LAW. INTERNATIONAL LAW
AND COMPARATIVE LAW**

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-263-0-46>

**THE ROLE OF CIVIL SOCIETY IN COMBATING CORRUPTION
IN THE EUROPEAN UNION (INTEGRITY PACTS)**

**РОЛЬ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА
У ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ
(ПАКТИ ДОБРОЧЕСНОСТІ)**

Bocharova N. V.

*Doctor of Legal Sciences,
Professor of the Department of Law
Alfred Nobel University
Dnipro, Ukraine*

Бочарова Н. В.

*доктор юридичних наук,
професор кафедри права
Університет імені Альфреда Нобеля
м. Дніпро, Україна*

Shkabaro V. M.

*Candidate of Legal Sciences,
Associate Professor,
Head of the Law Department
Alfred Nobel University
Dnipro, Ukraine*

Шкабаро В. М.

*кандидат юридичних наук, доцент,
завідувачка кафедри права
Університет імені Альфреда Нобеля
м. Дніпро, Україна*

Paleeva Y. S.

*Senior Lecturer of the Department
of Law
Alfred Nobel University
Dnipro, Ukraine*

Палєєва Ю. С.

*старший викладач кафедри права
Університет імені Альфреда Нобеля
м. Дніпро, Україна*

У сучасних умовах особливу актуальність для України має досвід боротьби з корупцією у світовій практиці, в тому числі у Європейському Союзі, зважаючи на обраний нашою державою європейський вектор розвитку. У ст. 3 *Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони* наголошено, що «верховенство права, належне врядування, боротьба з корупцією ... є головними принципами для посилення відносин між Сторонами».

Європейський Союз розглядає корупцію як загрозу верховенству права, стабільності демократичних інститутів, правам і свободам людини, соціальному і економічному прогресу і відносить цю проблему до числа найбільш актуальних.

Корупція визначена серед особливо тяжких злочинів у ч. 1 ст. 83 *Договору про функціонування ЄС*. На цій основі у Європейському Союзі був сформований антикорупційний блок спеціальних нормативних актів і створений інституційний механізм для реалізації норм по боротьбі з корупцією [1]. Тим не менш нещодавнє опитування Євробарометру (2022 р.) показало, що 68% жителів ЄС вважають, що корупція все ще широко поширена в їхній країні [2].

Одночасно з загальносоюзним рівнем заходи по протидії корупції були розроблені на рівні регіональної політики ЄС, яка являє собою систему цілеспрямованої диференційованої підтримки регіонального розвитку [3].

У період з 2014 по 2020 рік ЄС інвестував 325 мільярдів євро для забезпечення зростання та створення робочих місць, а також для подолання змін клімату, енергетичної залежності та соціального відчуження [4]. Зрозуміло, що такі великі фінансові потоки потребують ретельного контролю за їх використанням.

В цьому плані ЄС звернувся до практики укладання так званих *Пактів доброчесності (Integrity Pacts)*, націлених на встановлення громадського контролю за діяльністю Структурних фондів та Фонду згуртування Європейського Союзу.

Корупція у сфері державних і муніципальних закупівель завдає шкоди громадським інтересам, підриває суспільну довіру та негативно впливає на життя людей. *Пакти доброчесності* – це інноваційний інструмент, який включає моніторинг з боку громадянського суспільства окремих проектів, які фінансуються з бюджету ЄС, щоб захистити фонди ЄС від ризиків шахрайства та корупції, а також підвищити прозорість та підзвітність.

Пакти доброчесності були розроблені як інструмент запобігання корупції в державних контрактах завдяки зусиллям Transparency International – міжнародної неурядової організації, яка базується в Берліні (Німеччина) і була заснована у 1993 році. Її некомерційна мета – вживати заходів щодо боротьби зі світовою корупцією за допомогою антикорупційних заходів громадянського суспільства та запобігання злочинній діяльності, що виникає внаслідок корупції [5].

Свою назву *Пакти доброчесності отримали* завдяки концепції доброчесності бізнесу, розробленої в рамках *Організації економічного*

співробітництва і розвитку, куди входить більшість держав-членів Європейського Союзу [6].

Пакт про доброчесність – це одночасно формалізований і підписаний документ, а також *методологічний підхід* до публічних контрактів, який зобов'язує замовників та учасників торгів дотримуватися найкращої практики та максимальної прозорості. Третій актор, як правило, організація громадянського суспільства, стежить за процесом та взятими сторонами на себе зобов'язаннями. Передбачено призначення спеціального спостерігача або моніторингової групи з необмеженим доступом до всіх зустрічей і матеріалів, документів, а також публікація деяких або всіх документів і результатів оцінювання. Обов'язковими є громадські слухання та обговорення тендерної пропозиції [7].

Пакти про доброчесність існують з 1990-х років . Вони допомагають економити гроші платників податків, забезпечують ефективне постачання для інфраструктурних проектів та інших громадських робіт, закривають шляхи для незаконного отримання вигоди. *Пакти доброчесності* можна використовувати в різноманітних ситуаціях. Їх можна застосовувати для будівельних контрактів, договорів поставки, контрактів на інженерні, архітектурні та інші консультації, державні дозволи, ліцензії чи концесії, або на послуги, що регулюються державою (наприклад, телекомунікаційні послуги, послуги водопостачання чи вивезення сміття), програми приватизації державного майна, інші договори про надання послуг [8].

У 2016 р. в 11 державах-членах ЄС (Португалії, Греції, Італії, Латвії, Литві, Польщі, Чехії, Угорщини, Румунії, Болгарії, Словенії) було підписано 18 таких Пактів [9].

Цей пілотний проект включив широкий спектр заходів: від захисту від повеней та будівництва доріг до будівництва трамваїв. Процедура підписання полягає в наступному: економічний оператор, який претендує на контракт, підписує з замовником *Пакт доброчесності*, в якому обіцяє утримуватися від корупційних дій. Для забезпечення підзвітності та легітимності такий пакт підкріплюється договором з організацією громадянського суспільства, зобов'язуючим її стежити за тим, щоб всі сторони виконували свої зобов'язання.

Юридично обов'язковий, *Пакт доброчесності* зобов'язує всі сторони дотримуватися найкращої практики боротьби з корупцією протягом строку дії договору та дозволяє громадським організаціям переконатися, що це відбувається насправді. Моніторингові органи слідкують за усім процесом закупівель – від розробки тендеру до

виконання договору. Вони зобов'язують до максимальної прозорості, а всі звіти та результати моніторингу постійно публічно публікуються.

За роки існування практики укладання *Пактів доброчесності* підтверджена їх ефективність, визнано, що вони сприяють викоріненню корупції та підвищенню суспільної довіри до проектів, які користуються фінансами ЄС. Для найбільш сумнівних учасників програми укладання *Пактів доброчесності* Генеральний директорат Єврокомісії, який відповідає за проведення регіональної політики, запровадив спеціальну премію за видатні досягнення в галузі «відкритого належного управління».

Практика використання *Пактів доброчесності* у ЄС буде продовжена, зважаючи на прийняття рекордного бюджету ЄС на 2021-2027 рр. у сумі 1.8 трл. євро. Її інституціоналізації будуть сприяти розроблені для урядів країн-членів ЄС методичні рекомендації і довідники (The Integrity Pact Toolbox) щодо окремих аспектів укладання і реалізації *Пактів доброчесності* [10], а також розпочате систематичне навчання урядовців ЄС (Training on Integrity Pacts) у цій царині.

Отже, в ЄС була сформована унікальна система протидії корупції з залученням представників громадянського суспільства. Вироблений гнучкий інструмент для підвищення прозорості та справедливості державних і муніципальних закупівель та зниження корупційних ризиків Цей досвід може бути корисним для України, де проблема боротьби з корупцією вельми актуальна.

Література:

1. Fraud and corruption – EUR-Lex – European Union. URL: https://eur-lex.europa.eu/summary/chapter/fight_against_fraud.html?root_default=SUM_1_CODED%3D22

2. Див. докладно: Is corruption really getting worse in Europe or are perceptions all wrong? URL: <https://www.euronews.com/my-europe/2022/08/18/is-corruption-really-getting-worse-in-europe-or-are-perceptions-all-wrong>

3. Europe 2020 objectives: EU priorities & regional policy. URL: https://eur-lex.europa.eu/summary/chapter/regional_policy/2604.html?root=2604

4. Euro-Lex. Regional Policy. URL: https://eur-lex.europa.eu/summary/chapter/regional_policy.html?root_default=SUM_1_CODED=26&locale=en.

5. Transparency International. Integrity Pacts. URL: https://www.transparency.org/whatwedo/tools/integrity_pacts/5

6. OECD. Business Integrity in Eastern Europe and Central Asia. URL: <https://www.oecd.org/corruption/anti-bribery/corruption/acn/business-integrity-in-eastern-europe-and-central-asia.htm>

7. Geneva Centre for Security Sector Governance. Security Sector Integrity Pacts. URL: <https://securitysectorintegrity.com/best-practices/integrity-pacts/>

8. Integrity Pacts – Civil Control Mechanism for Safeguarding EU Funds. URL: <https://www.transparency.org/en/projects/integritypacts>

9. Conference «Integrity Pacts – Safeguarding EU Funds» – Brussels, 5 May 2022. URL: https://ec.europa.eu/regional_policy/en/conferences/integrity_pacts/

10. Integrity Pacts. The Integrity Pact Toolbox. URL: https://ec.europa.eu/regional_policy/en/policy/how/improving-investment/integrity-pacts/

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-263-0-47>

THE NECESSITY OF GLOBAL REFORM OF SECURITY COUNCIL – IS A CHALLENGE OF OUR TIME

НЕОБХІДНІСТЬ ГЛОБАЛЬНОГО РЕФОРМУВАННЯ РАДИ БЕЗПЕКИ – ВИКЛИК СУЧАСНОСТІ

Krasnikova O. V.

*PhD in Law, Associate Professor,
Associate Professor at the Department
of Maritime Law
Maritime Law and Management Faculty
National University
«Odessa Maritime Academy»
Odessa, Ukraine*

Краснікова О. В.

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри морського права
Навчально-науковий інститут
Морського права і менеджменту
Національного університету
«Одеська морська академія»
м. Одеса, Україна*

Рада Безпеки є одним із шести головних органів Організації Об'єднаних Націй, до складу якого входять п'ять постійних і десять непостійних членів. Відповідно до Статуту Організації на нього покладено головну відповідальність за підтримку міжнародного миру та безпеки [1, ст. 24]. Після другої світової війни міжнародне співтовариство сподівалося, що п'ять країн-членів, через їхню ключову роль у створенні Організації, продовжать відігравати важливу роль у

збереженні миру у світі. Їм надали спеціальний статус постійних членів Ради Безпеки, а також спеціальне право голосування, відоме як «право вето», за допомогою якого можна заблокувати будь-яке рішення Ради. Однак, це не передбачало, що надане право буде «паралізувати» названий орган та позбавляти його можливості рішуче та адекватно реагувати на інциденти, які становлять загрозу мирному співіснуванню держав. Недивно, що останні роки механізм функціонування Ради Безпеки зазнає значної критики у зв'язку з агресивними діями Росії, яка вважається одним із його постійних членів.

У сучасному світі вже багато країн не піддають сумніву твердження, що дії РФ по відношенню до територій держав Грузії, Молдови, України, та участь у війні в Сирії є актами агресії, а в самій Росії встановився терористичний політичний режим. Така колективна думка в жовтні 2022 року була оформлена резолюцією Парламентської асамблеї Ради Європи «Подальша ескалація агресії Російської Федерації проти України», в якій ПАРЕ закликала держави-члени оголосити Росію «терористичним режимом». Також в документі підкреслюється, що зростає підтримка реформи Ради Безпеки ООН, так як розв'язування агресивної війни її постійним членом «кидає виклик глобальному управлінню» [2].

Отже, відповідно до ст. 23 Статуту ООН, п'ятьма членами Ради Безпеки, які мають право вето, є «Китайська Республіка, Франція, Союз Радянських Соціалістичних Республік, Сполучене Королівство... та Сполучені Штати Америки» [1]. Місце СРСР із грудня 1991 року займають представники Російської Федерації. Однак, текст статті 23 з того часу не змінився. І це є значною колізією в міжнародних відносинах, так як сучасний фактичний склад Радбезу не відповідає статутному.

Російський представник посів місце СРСР у результаті угоди – Рішення Ради Глав Держав СНД про підтримку РФ, «в тому, щоб вона продовжила членство СРСР в ООН, включаючи постійне членство в Раді Безпеки, та інших міжнародних організаціях» [3]. Але треба вказати, що це політичне рішення, а не юридичне зобов'язання. Крім того, установчим документом Об'єднаних Націй не передбачено такої процедури, як «делегування країнами до членства в ООН», тим більше – для набуття членства в одному із головних статутних органів. Тож, юристи-міжнародники вважають, що Росія без дотримання юридичних процедур, навіть формальних, тому і незаконно зайняла місце держави, що перестала існувати, в ООН та її органі.

В минулому, у 1992 році, після розпаду Югославії, та появи на її території нових акторів, міг з'явитися другий прецедент «безстатутного» виникнення нового члена ООН. Але тоді Рада Безпеки, серед яких була і РФ, не дала оминати порядок прийняття новостворених держав в члени Організації для союзу Чорногорії та Сербії. Нова Югославія після проходження відповідної процедури стала членом ООН лише у 2000 році.

Безперечно, що порушення загальнообов'язкових принципів, закріплених в Статуті ООН, є тяжким міжнародним злочином та підставою для виключення з числа учасників Організації. Однак, парадоксальним є той факт, що безпрецедентне та явне порушення основних засад міжнародного права постійним членом Ради Безпеки, який використовує незаконну агресію проти іншої держави для задоволення своїх політичних амбіцій, досі не призвело до негайного видворення порушника з кола миролюбних учасників авторитетного міжнародного форуму. Названим актом військової експансії РФ порушила міжнародні зобов'язання та створила серйозну загрозу всьому міжнародному миру та безпеці.

Утримання від погрози силою або її застосування, вирішення спорів мирними засобами та повага суверенітету держав – це важливіші засади міжнародного співіснування, загально визнані принципи, закріплені в акті про заснування ООН. Стаття шоста Статуту Організації передбачає, що за рекомендацією Ради Безпеки Генеральна Асамблея може виключити державу із членів за систематичне порушення статутних принципів [1]. Це правило повинно стосуватися усіх учасників згаданого об'єднання, однак на постійного члена Радбезу воно не поширюється. Можливо, авторам Статуту у той час не могло прийти на думку, що після пережитого кровопролиття та жахів світової війни один із переможців та засновників Організації опиниться в ролі агресора. Тож, таку прогалину необхідно виправляти, так як на міжнародній арені не може бути винятків для держави, яка не дотримується загальнообов'язкових статутних імперативів.

Як бачимо, назріла необхідність глобального трансформування головного органу, який відповідає за дотримання міжнародного миру та безпеки. На зростаючій підтримці реформи Ради Безпеки наголошують ні окремі держави, а й авторитетні міжнародні об'єднання, зокрема Рада Європи [2].

Однак, необхідно зважити усі ризики майбутніх перетворень: понад тридцять років РФ засідає в Радбезі, та у разі її усунення може постати питання легітимності сотень рішень, які підтримала, або на які наклала

вето Росія. Безумовно, при таких обставинах авторитет органу вже не буде бездоганим.

Деякі експерти пропонують можливі варіанти реформування Ради Безпеки, які досліджувались останнє десятиліття. Оскільки Статут ООН не передбачає механізму протидії зловживанню спеціальним правом «вето», радять позбавити усіх членів Ради цього права. Але для цього необхідно або вносити зміни у Статут, або вдаватися до судових засобів.

Також висувається менш радикальна ініціатива про обмеження вето, коли питання торкаються військових злочинів, геноциду та злочинів проти людяності. Така пропозиція навіть отримала підтримку понад сотню країн-учасниць ООН та двох постійних членів Радбезу. Але для дійсної реалізації такого кроку у реформуванні знадобляться голоси усіх постійних членів.

Крім того, були озвучені різного роду комбінації щодо членства в Раді, зокрема, збільшення кількості непостійних членів або надання постійних місць державам Африки [4]. Зрозуміло, що експерти пропонують шукати інструменти протидії зловживанню правом вето.

Хочеться сподіватися, що агресія проти України стане останньою краплею та значним імпульсом для перетворення органу, відповідального за систему світової безпеки. Для запобігання загрози падіння держав у прірву третьої світової війни, вдосконалення потребує і сама ООН, яка для підвищення ефективності прийнятих нею рішень не обмежуватиметься словесним засудженням, але посилить роль свого головного колегіального органу – Генеральної Асамблеї.

Література:

1. Статут ООН від 26.06.1945. URL : <https://www.un.org/en/about-us/un-charter/full-text>
2. Further escalation in the Russian Federation's aggression against Ukraine. Resolution 2463 (2022). URL : <https://pace.coe.int/en/files/31390/html>
3. Рішення Ради Глав Держав СНД від 21.12.1991 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/997_217#Text
4. Фахурдінова М. Три способи врятувати ООН: як позбавити РФ право вето у Раді Безпеки. *Українське інтернет-ЗМІ*. URL : <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2022/06/3/7140507/>

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-263-0-48>

**LEGAL PERSONALITY OF INTERNATIONAL ORGANIZATIONS
(ON THE EXAMPLE OF THE INTERNATIONAL
MARITIME ORGANIZATION)**

**ПРАВОСУБ'ЄКТНІСТЬ МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ
(НА ПРИКЛАДІ МІЖНАРОДНОЇ МОРСЬКОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ)**

Prots O. Ye.

*PhD in Law, Associate Professor,
Associate Professor at the Department
of History of Ukraine and Law
Drohobych Ivan Franko State
Pedagogical University
Drohobych, Ukraine*

Проць О. Є.

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри історії України та
правознавства
Дрогобицький державний
педагогічний університет
імені Івана Франка
м. Дрогобич, Україна*

Статус міжнародних організацій сьогодні привертає все більше уваги вітчизняних юристів, однак наразі серед них немає єдності у підходах до розуміння правосуб'єктності міжнародних організацій, хоч питання, пов'язані з їх діяльністю, з різних точок зору розглянуті у багатьох наукових роботах. Однак зростаюча роль міжнародної організації як механізму багатостороннього співробітництва між суб'єктами міжнародного права підтверджує актуальність теми дослідження.

Найперше зауважимо, що поняттям «міжнародна організація» можуть позначатися як міжнародні міжурядові, так і міжнародні неурядові організації: «і перші, і другі є особливими суб'єктами права, вони можуть брати участь тільки в тих правовідносинах, що визначені цілями і завданнями, заради яких вони створені, та відповідають статуту» [1].

У науці міжнародного права сформувався доволі повний перелік ознак міжнародної організації, серед яких варто виокремити: постійний характер діяльності; створення власних органів з визначеною компетенцією і порядком функціонування; наявність привілеїв та імунітетів, які забезпечують її нормальну діяльність. Крім того, Л. А. Луць указує на таку ознаку, як «наявність і автономних прав та обов'язків, і похідних від держав-учасниць» [2, с. 124]. На нашу думку, важливими ознаками міжнародної організації є також власна система

методів діяльності, а так само система зв'язків і співробітництво із суб'єктами міжнародного права – як іншими організаціями, так і окремими державами.

Невід'ємною ознакою кожної міжнародної організації сьогодні визнається наявність власної правосуб'єктності, під якою ми розуміємо похідну від держав (чи інших суб'єктів міжнародного права) здатність бути самостійним, структурно організованим і функціональним суб'єктом міжнародного права, закріплену її установчим актом. Вважаємо, що правосуб'єктність міжнародної організації характеризується певними особливостями. По-перше, вона не ототожнюється з правосуб'єктністю її засновників і членів, а, по-друге, має договірно-правовий характер, на противагу міжнародній правосуб'єктності держави, що ґрунтується на суверенитеті останньої.

Зазвичай правосуб'єктність міжнародної організації має функціональний характер, тобто визначається її цілями, завданнями та функціями, закріпленими в установчих документах. Це підтверджує, наприклад, Конвенція про Міжнародну морську організацію 1948 року в редакції 1982 року (далі – Конвенція) [3]. Як відомо, попервах була створена Міжурядова морська консультативна організація (InterGovernmental Maritime Consultative Organization, IMCO). 1982 року набуло чинності рішення про перетворення IMCO в Міжнародну морську організацію ((International Maritime Organization, IMO). Як слушно вважає О. С. Слюсар, «це була не проста зміна назви, а продумане логічне рішення, що випливало з необхідності підвищення значення цієї організації в розробці й імплементації норм міжнародного морського права» [4, с. 270]. Сьогодні IMO визнається «єдиною універсальною міжнародною організацією, відповідальною за вирішення всього спектру проблем міжнародного торговельного морського судноплавства за виключенням комерційних аспектів міжнародного перевезення та соціальних питань праці на морі» [5, с. 1].

Наведене вище твердження, вочевидь, є результатом ґрунтовного аналізу цілей Організації (ст. 1 Конвенції) та функцій, які виконує IMO для їх реалізації (ст. 2 Конвенції). У найбільш загальному вигляді ці функції полягають у: розробці та прийнятті конвенцій, угод та інших документів з питань морського судноплавства і запобігання забрудненню Світового океану; обговоренні актуальних проблем міжнародного судноплавства; поширенні інформації про новітні досягнення в техніці й управлінні навігацією та сприянні технічному співробітництву у цій сфері між країнами-членами та ін.

У дослідженні К. Л. Білляра ґрунтовно проаналізована правотворча функція Міжнародної морської організації, тобто її активна роль у правовому регулюванні міжнародного торговельного судноплавства [5]. Так, за період діяльності ІМО було прийнято більше трьох десятків міжнародних конвенцій і велика кількість протоколів та доповнень до них, що головню стосуються безпеки на морі; запобігання забрудненню Світового океану і боротьби з ним.

Зі свого боку, О. В. Костира вказує, що «ІМО не залишає поза своєю увагою і такі питання, як сприяння міжнародному морському судноплавству, протидія піратству і тероризму, незаконна міграція, нелегальне перевезення контрабанди і наркотиків на морських судах» [6, с. 99]. Варто додати, що важливе місце у системі джерел міжнародного морського права займають і такі акти ІМО, як резолюції та додатки до них у формі кодексів, регламентів, рекомендацій, уніфікованих тлумачень та ін.

Сьогодні до ІМО входять 172 держави, серед яких і Україна (з 1994 р. [7]). За період свого членства Українська держава Україна стала учасницею 19 базових конвенцій (угод) та багатьох інших актів, взявши на себе зобов'язання щодо відповідності національного законодавства з питань торговельного мореплавства тим нормам і стандартам, які прийняті за участі або під егідою ІМО. Належне виконання Україною як державою порту, державою прапору та прибережною державою міжнародних зобов'язань у сфері безпеки судноплавства підтвердив аудит ІМО, який проходив в Україні 11–18 червня 2018 року. За словами Володимира Омеляна (міністр інфраструктури України у той час – *О. П.*), «незважаючи на певні зауваження за підсумками аудиту, серед понад 50 країн, які теж проходили аудит ІМО, результат України можна вважати зразковим. Це однозначно успіх не тільки морської галузі, а й України загалом» [9]. Дійсно, позитивна оцінка Міжнародної морської організації підтверджує статус України як морської держави, «що визначає важливу роль морського транспорту в розбудові її економічної незалежності» [4, с. 269].

Зі свого боку, ІМО оперативню реагує на проблеми України, зокрема, на надзвичайній сесії її Ради (С/ES.35) 10–11 березня 2022 року розглядалося питання впливу на судноплавство та моряків ситуації в Чорному та Азовському морях, зумовленої російською агресією; за участі ІМО 27 липня 2022 року у Стамбулі відкрився Спільний координаційний центр для сприяння безпечному експорту комерційних продуктів харчування та добрив з українських портів [9].

Отже, проведене дослідження підтвердило функціональний характер правосуб'єктності Міжнародної морської організації, діяльність якої спрямована на врегулювання важливих питань міжнародного торговельного судноплавства та ризиків забруднення морського середовища. Участь у Міжнародній морській організації та міжнародне співробітництво в її рамках для України є надзвичайно важливими напрямками її зовнішньої політики.

Література:

1. Чевичалова Ж. В. Міжнародні організації як суб'єкти міжнародного приватного права. Теорія і практика правознавства. 2014. Вип. 2(6). URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tipp_2014_2_52.
2. Луць Л. А. Міждержавна правова система: загальнотеоретичні та міжнародно-правові аспекти. Вісник Львівського університету. Сер. Міжнародні відносини. 2001. Вип. 5. С. 122–128.
3. Конвенція про Міжнародну морську організацію 1948 року в редакції 1982 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_219#top.
4. Слюсар О. С. Членство в Міжнародній морській організації як фактор інтенсифікації розвитку торговельного мореплавства України. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2013. Серія ПРАВО. Випуск 23. Частина I. Том 1. С. 269–272.
5. Білляр К. Л. Особливості правотворчої функції Міжнародної морської організації (ІМО) : автореф. дис. ... канд. юр. наук : 12.00.11. Київ, 2016. 27 с.
6. Костира О. В. Роль міжнародної морської організації в кодифікації міжнародного морського права. Держава та регіони. Серія: Право. 2020. № 4(70). С. 95–100.
7. Про прийняття Конвенції про Міжнародну морську організацію 1948 року в редакції 1982 року: постанова Верховної Ради України від 04.02.1994 № 3938-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3938-12#Text>.
8. Україна успішно пройшла аудит ІМО, – Володимир Омелян – Міністерство інфраструктури України, опубліковано 18.06.2018 / Урядовий портал. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/ukrayina-uspishno-projshla-audit-imo-volodimir-omelyan>.
9. Основи функціонування Міжнародної морської організації та її значення для збереження морського середовища України: аналітична записка. URL: <http://epl.org.ua/wp-content/uploads/2022/08/IMO0208.pdf>.

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-263-0-49>

**THE BLACK SEA GRAIN INITIATIVE: THE IMPORTANCE
OF THE WTO ENGAGEMENT TO ENSURE HUMAN RIGHTS
IN THE CONTEXT OF FOOD SECURITY**

**ЧОРНОМОРСЬКА ЗЕРНОВА ІНІЦІАТИВА: ВАЖЛИВІСТЬ
ЗАЛУЧЕННЯ СОТ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВ
ЛЮДИНИ У КОНТЕКСТІ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ**

Rashevska K. Ye.

*Postgraduate Student at the Department
of International Law
Educational and Scientific Institute of
International Relations
Taras Shevchenko
National University of Kyiv
Kyiv, Ukraine*

Рашевська К. Є.

*аспірантка кафедри
міжнародного права
Навчально-науковий Інститут
міжнародних відносин
Київського національного
університету імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна*

On October 29, 2022, the Russian Federation announced its withdrawal from the Black Sea Grain Initiative, launched on July 22, 2022, by signing two mirror agreements: between Ukraine, Turkey, and the UN and between the Russian Federation, Turkey, and the UN. The package of agreements was supposed to be valid for 120 days, and on November 22, 2022 it would be automatically extended. The aggressor state explained its actions because of a “terrorist act” committed “under the leadership of Ukraine and the United Kingdom against ships of the Black Sea Fleet and civilian vessels involved in guaranteeing the security of the “grain corridor [1].” Unilateral suspension of agreements by Russia is “the blackmail of the hungry,” as it endangers global food security.

In March 2022, in its Report, the UN World Food Program emphasized that the aggression of the Russian Federation against Ukraine has severe consequences for food security worldwide since “44 million people in 38 countries are teetering on the brink of starvation [2].” According to the UN Global Crisis Response Group on Food, Energy and Finance (UN GCRG), up to 323 million people will experience acute food shortages by the end of the year [3]. Following the UNCTAD calculations, food price spikes due to the armed conflict in Ukraine will affect more than 5% of the import basket of the poorest countries [4]. Thus, the aggression of the Russian Federation created threats to the realization of human rights (in particular, the right to food) not only in Ukraine but also in the world. Moreover, possible socio-

political unrest against the background of rising prices and malnutrition in the medium term will harm economic, social, and cultural rights, as well as civil and political rights.

Against the background of the existing and potentially even more threatening food situation, the Black Sea Grain Initiative was one of the most effective solutions. First of all, according to the assessment of the Spokesman for the United Nations Secretary-General Stéphane Dujarric, it saved 100 million people from extreme poverty [5]. In addition, as of October 27, 2022, more than 8.5 tons of exported grain helped reduce prices on international markets and avoid a crisis of anticipation [6]. The so-called “grain agreement” was also important because it created additional storage areas for the new crop. It was and remains the only option for ensuring prompt and relatively inexpensive food supplies, considering the infrastructural limitations of the railway and river corridors [7].

At the same time, one of the negative features of the Black Sea Grain Initiative was its implementation without the World Trade Organization. Since the beginning of the full-scale invasion, the latter began to look for ways to overcome the looming food crisis, building on the experience of the response in 2008-2009 and during the COVID-19 pandemic. On June 16, 2022, an important statement was made at the WTO Ministerial Conference on the pertinence of avoiding export bans or restrictions that conflict with WTO rules for developing countries at risk of food shortages. In addition, it was agreed to ban subsidies for overfishing while allowing subsidies to restore biodiversity. WTO member countries have encouraged the release of excess food products, as well as those products that are in stocks, to international markets. The declaration was adopted by consensus, including the participation of the Russian Federation [8].

The role of the WTO in overcoming the negative consequences for realizing human rights related to food security cannot be overestimated. In addition to those mentioned earlier, it has the material capacity and diplomatic tools to continue to advocate for peace, the rule of law, and respect for international law, including respect for the rules and norms of trade to realize the Sustainable Development Goals. The WTO can provide trade policy transparency and a forum for discussing its implications in a multipolar environment. About 75% of international trade takes place under WTO rules and procedures [9]. Compliance with the latter guarantees an uninterrupted supply of goods on fair terms, considering the difficult political circumstances and the vulnerable position of developing countries. The WTO helps member states to strengthen supply. Their disruptions have driven global food and fertilizer prices to unprecedented levels, for which Russia bears direct responsibility.

It should be emphasized that, unlike the UN, whose fundamental principles and values have been neglected by the Russian Federation many times, the

aggressor state appreciates membership in the WTO, obtained through lengthy negotiations and concessions in 2013. Any threat to membership in the organization is painfully perceived by Russia and is reflected in the development of anticipatory regulatory acts: on voluntary withdrawal or on denunciation of the Marrakesh Agreement. Therefore, linking the implementation of the Black Sea Grain Initiative, which is extremely important for food security and human rights around the world, with the participation of the Russian Federation in the WTO system is a mechanism for increasing the effectiveness of the “grain agreement.” At the same time, in the case of refusal to fulfill obligations under the latter, a legal basis will be created to implement the procedure of suspending Russia’s membership in the WTO, which in itself is a strong lever of influence on the aggressor state.

Therefore, the WTO should become an equal party to any new or continuation of existing agreements with the Russian Federation regarding the export of food from Ukraine. This international organization has the necessary experience and expertise to effectively respond in the event of further “the blackmail of the hungry,” and is governed exclusively by commercial, not political, rules.

References:

1. Official website of the Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation [electronic source]. Available at: https://www.mid.ru/ru/foreign_policy/news/1835797/ (Accessed: 29 October 2022).

2. Food security implications of the Ukraine conflict (March 2022) [electronic source]. WFP. Available at: <https://reliefweb.int/report/ukraine/food-security-implications-ukraine-conflict-march-2022> (Accessed: 29 October 2022).

3. G7 Statement on Global Food Security (Elmau, 28 June 2022) [electronic source]. Available at: <https://www.g7germany.de/resource/blob/974430/2057824/b4c9113bec507f0bd4b0389f6ac15ea7/2022-06-28-statement-on-global-food-security-data.pdf> (Accessed: 29 October 2022).

4. The impact on trade and development of the war in Ukraine. UNCTAD rapid assessment [electronic source]. Available at: https://unctad.org/system/files/official-document/osginf2022d1_en.pdf (Accessed: 29 October 2022).

5. Statement attributable to the Spokesperson for the Secretary-General – on the agreements to facilitate the export of food and fertilizer from Ukraine and Russia (New York, 28 October 2022) [electronic source]. Available at: <https://www.un.org/sg/en/content/sg/statement/2022-10-28/statement-attributable-the-spokesperson-for-the-secretary-general-the-agreements-facilitate-the-export-of-food-and-fertilizer-ukraine-and-russia> (Accessed: 28 October 2022).

6. Z Ukrayiny vzhе eksportovano ponad 8,5 mln tonn zernovykh, – ambasadorka z osoblyvykh doruchen' MZS Ukrayiny Trofimtseva

[electronic source]. ESPRESO.TV. Available at: <https://espreso.tv/zernovim-koridorom-z-ukraini-vzhe-eksportovano-ponad-85-mln-tonn-zernovikh-ambasadorka-z-osoblivikh-doruchen-mzs-ukraini-trofimtseva> (Accessed: 30 October 2022).

7. O. Kryvetska. Russia's Aggression Against Ukraine: Global trade implications after 7 months of war [electronic source]. IISD. Available at: <https://www.iisd.org/articles/policy-analysis/russia-ukraine-trade-implications> (Accessed: 30 October 2022).

8. MC12 Outcome Document. WT/MIN(22)/W/16/Rev.1. (16 June 2022) [electronic source]. Available at: <https://docs.wto.org/dol2fe/Pages/SS/directdoc.aspx?filename=q:/WT/MIN22/W16R1.pdf&Open=True> (Accessed: 30 October 2022).

9. The Crisis in Ukraine. Implications of the war for global trade and development [electronic source]. WTO. Available at: https://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/impactukraine422_e.pdf (Accessed: 30 October 2022).

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-263-0-50>

«GRAIN CORRIDOR» IN UKRAINE: PRINCIPLES OF OPERATION AND IMPLEMENTATION OF THE PROJECT

«ЗЕРНОВИЙ КОРИДОР» В УКРАЇНІ: ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЯ ПРОЕКТУ

Surilova A. O.

*Assistant at the Department
of Maritime Law
National University «Odesa Maritime
academy»
Odesa, Ukraine*

Сурілова А. О.

*асистентка кафедри морського
права
Національний університет «Одеська
морська академія»
м. Одеса, Україна*

З неспровокованим повторним нападом Росії на Україну 24.02.2022 року перед Україною та світом постала величезна кількість викликів. Одним з таких є продовольча безпека в умовах кризи.

Відповідно до Римської декларації від 1996 року, країни мають забезпечити право людини на повноцінне харчування [1]. Це означає

доступ до необхідної кількості їжі, її поживної цінності, безпечності та якості.

Як пише в своїй статті А.Г. Благополучна, у широкому сенсі продовольча безпека має на увазі, що виконуються умови, за яких населення має доступ до їжі, кількість та якість якої необхідна для забезпечення здорового життя [2, с. 13].

Незаконна блокада українських портів зробила неможливим транспортування вантажів, серед яких важливе місце займала зернова продукція. За оцінкою Київської Школи Економіки станом на 13.07.2022, збитки агросектору України, завдані російською блокадою портів, склали приблизно 11,9 млрд. дол. [3]. Виробники опинилися в ситуації, коли неможливо вивезти зерно, а покупці не могли отримати вантаж через незаконну збройну агресію Російської Федерації. Така ситуація викликала справедливі побоювання світової спільноти стосовно забезпечення продовольчої безпеки в країнах Європи, Африки та Азії. Питання вийшло на найвищий дипломатичний рівень, і в підсумку проведеної в цьому аспекті роботи між Україною, Туреччиною, ООН та РФ 22.07.2022 було підписано документ під назвою «Ініціатива щодо безпечного транспортування зерна та продуктів харчування з українських портів»¹ [4].

Експорт продуктів сільського господарства є стратегічно важливим для економіки України. У 2013 році України експортувала понад 60 млн тонн продуктів агросектору. У 2019 році вдалося вийти на показник в 75 млн тонн агропродукції [5]. Основними позиціями серед цього виду експорту є кукурудза, пшениця та ячмінь. Перші дві культури мають стабільні показники експорту. Експорт українського ячменю сильно залежить від сезону та ситуації на ринку. Наприклад, обсяг експорту ячменю за друге півріччя 2022 року склав 3 761,9 тис. тонн, за перше півріччя 2021 року – 424,4 тис. тонн, за друге півріччя 2021 року – 5 231,9 тис. тонн [5].

Понад 90% експорту зернових культур відбувається за допомогою морських вантажних перевезень [5]. Лише 5% припадало на експорт з нині окупованих РФ портів Маріуполя і Бердянська. Все інше підлягало експорту з портів Миколаєва (не бере участь в «зерновому коридорі»), Одеси, Чорноморська, Південного.

Імпортерами української продукції сільськогосподарського сектору є країни «Глобального Півдня»: Єгипет, Індонезія, Туреччина, Пакистан, Бангладеш, Марокко, Ємен, Саудівська Аравія, Туніс, Ліван,

¹ Скорочено – «зернова ініціатива», «зернова угода», «зерновий коридор».

Ефіопія, Лівія. Окремо стоїть Китай, який імпортував у 2021 році 8 млн тонн кукурудзи та 3 млн тонн українського ячменю [5].

Українські порти, які зараз беруть участь в «зерновій ініціативі», обробляли до 8 млн тонн зерна щомісяця в 2021 році [4]. Після початку російського вторгнення потужності для зберігання збіжжя не дозволили б вмістити все зерно, яке виявилось заблокованим в Україні, а наземними шляхами перевезти таку кількість збіжжя було неможливо, оскільки для цього було недостатньо логістики, транспорту та інфраструктури. Отже, альтернативи поступилися «зерновій угоді» в економічній привабливості.

Разом з цим, «зерновий коридор», сформований внаслідок угоди, не вирішує всіх проблем, з нею пов'язаних. Залишається проблема страхування кораблів і вантажу. Компанії неохоче займаються страхуванням кораблів, які йдуть в «червону зону» навігації. Додаткові підозри у них виникають через те, що в караванів немає жодного супроводу: ані флоту НАТО, ані мінних тральщиків. Крім цього, ціни на перевезення зросли: за кожну тонну вантажу, який йде «зерновим коридором», передбачена надбавка, наприклад, додаткові 30-40 дол. за кожну тонну [4].

Станом на 30.09.2022 з портів України було вивезено на експорт більше 5,5 млн тонн сільськогосподарської продукції [6]. За цей час у «зерновій ініціативі», підписаній 22.07.2022, взяли участь більше 250 зафрахтованих суден [6]. До 25.10.2022 (включно) цей показник сягнув 8,9 млн тонн за допомогою 390 суден відповідно [7]. Навантаження і вивезення продукції відбувається в портах Одеси, Чорноморська і порту «Південний».

Учасниками зернової угоди, укладеної в Стамбулі 22.07.2022, є Україна, Туреччина, РФ та ООН [4]. При цьому, Україна та Росія не підписували угоду між собою, а уклали договір з Туреччиною та ООН – кожна країна окремо. Тим не менше, текст угоди ніяк не відрізняється, і російська сторона є учасником

Відповідно до змісту угоди, перевіркою суден займаються інспектори Спільного координаційного центру (СКЦ), який розташовується в Стамбулі [4]. До нього входять представники України, Туреччини та РФ. Сам СКЦ діє під егідою ООН.

Судна, які заходять в порти через «зерновий коридор», попередньо реєструються в СКЦ. За ними здійснюється технічне спостереження. Крім цього, «зерновий коридор» володіє «імунітетом» від будь-яких втручань військового або іншого провокативного характеру з боку учасників договору.

Для наближення до кораблів у коридорі потрібна згода СКЦ. Інспектори центру перевіряють дотримання правил угоди, зокрема щодо контрабанди зброї або живої сили.

Судна заходять в порти України за графіком, який затверджується координаційним центром. Сама інспекція проводиться в гаванях Турецької протоки, які визначає турецька сторона.

Угода була підписана 22 липня 2022 року з періодом дії в 120 діб із автоматичним продовженням на такий же період, якщо одна зі сторін не висловить намір про бажання вийти з угоди або змінити її [4]. На даний момент це є предметом особливої уваги, оскільки дія угоди добігає кінця, а Росія намагається шантажувати учасників договору тим, що може відмовитися від її продовження [8]. При цьому, продовольчі інтереси «Глобального Півдня», світової продовольчої безпеки, свідомо ігноруються російською стороною. Наприклад, Росія стверджує, що західні санкції винні в обмеженні експорту російських зернових культур. Однак, російська акваторія Чорного моря не замінована, портова інфраструктура не перебуває під обстрілами і немає жодних перешкод для Росії транспортувати своє зерно в країни Африки та Азії, оскільки Туреччина пропускає через Босфор російські балкери, а Захід не збирається спричинити світовий голод, тому не буде перешкоджати забезпеченню південних країн продовольством.

Відтак, можна розрізнити економічні та політичні наслідки «зернової угоди» для України. Економічні наслідки можна оцінити як переважно позитивні, оскільки «зерновий коридор» запобігає зіпсуванню збіжжя, допомагає реалізувати агропродукцію та отримати виручку. Водночас, показники експорту не дорівнюють ситуації до вторгнення, коли вони тільки-но вирівнялися після коронавірусного «шоку» 2020 року.

Політичні наслідки «зернової угоди» оцінити важче, позаяк війна триває, а Росія продовжує шантажувати світову спільноту тим, що вийде з угоди. У зв'язку з цим, важко оцінити, хто з учасників угоди від неї виграє більше за інших, якщо всі вимушені слідкувати, чи не припинить РФ самовільно її дію своїм виходом. Зрозуміло, що Україна як учасник угоди виступає гарантом продовольчої безпеки у світі – і це шляхетна місія. Однак не можна нормалізувати становище, за якого ми вимушені використовувати «зерновий коридор», тому що блокада українських портів державою-агресором не може бути жодним чином нормалізована.

Отже, позитивним елементом є те, що український агросектор отримав змогу вивезти своє зерно і отримати кошти за свою працю.

У більш широкому сенсі, здобутком «зернового коридору» є підтримання продовольчої безпеки в країнах «Глобального Півдня». Тим не менше, не можна закрити очі на те, що російська сторона намагається перешкоджати вільному руху вантажів за «зерновим коридором». У зв'язку з цим, варто завжди пам'ятати про те, що будь-які домовленості з РФ будуть використані Росією проти підписантів. У випадку із «зерною угодою» Росія вже шантажує учасників договору тим, що може припинити свою участь. Абсолютно очевидно, що в подальшому держава-агресор буде використовувати свою участь в «зерновій угоді» з метою отримання нових преференцій або шантажу учасників договору. У зв'язку з цим, учасники разом зі світовою спільнотою мають посилювати всі можливі види тиску на РФ з метою примушення її до виконання взятих на себе зобов'язань та відновлення порушеного РФ світового порядку, заснованого на нормах міжнародного права.

Література:

1. UN FAO. Rome Declaration on World Food Security. World Food Summit, Rome, Italy, 13-17 November 1996. URL: <https://www.fao.org/3/w3613e/w3613e00.htm> (дата звернення: 27.10.2022)
2. Благополучна А.Н. Економічна доступність продовольства в умовах війни. *Економічні Горизонти*, 2022, № 3 (21). С. 13-20. URL: [https://doi.org/10.31499/2616-5236.3\(21\).2022.263549](https://doi.org/10.31499/2616-5236.3(21).2022.263549) (дата звернення: 27.10.2022)
3. РФ вивезла з України зерна та олії на 600 мільйонів дол. Kyiv School of Econocmics. 13.07.2022. URL: <https://bit.ly/3zjiyD1> (дата звернення: 27.10.2022)
4. Гордійчук Д. Порти знову запрацюють. Що підписали в Стамбулі та як тепер Україна буде вивозити зерно? *Економічна Правда*. 22.07.2022. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2022/07/22/689519/> (дата звернення: 27.10.2022)
5. Репін К. Стратегічні зернові. Наслідки скорочення українського зернового експорту для України і світу. *Порти України*. 21.06.2022. URL: <https://ports.ua/strategichni-zernovi/> (дата звернення: 27.10.2022)
6. У Кабміні розповіли, скільки зерна вже експортували із портів України. *Слово і Діло*. 30.09.2022. URL: <https://bit.ly/3SGVuF4> (дата звернення: 27.10.2022)

7. Зерновий коридор: відвантажено майже 9 млн тонн агропродукції. *Порти України*. 25.10.2022. URL: <https://bit.ly/3DcD1KT> (дата звернення: 27.10.2022)

8. Росія вийде із “зернової угоди”, якщо її вимоги проігнорують. 13.10.2022. URL: <https://bit.ly/3zjiALc> (дата звернення: 27.10.2022)

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-263-0-51>

REGULATION OF ONLINE GAMBLING PLATFORMS IN EU LEGISLATION

РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ГРАЛЬНИХ ОНЛАЙН-ПЛАТФОРМ В ЗАКОНОДАВСТВІ ЄС

Shcherbak H. R.

*Postgraduate Student at the Department
of International,
Civil and Commercial Law
State University of Trade
and Economics
Kyiv, Ukraine*

Щербак Г. Р.

*аспірант кафедри міжнародного,
цивільного та комерційного права
Державний торговельно-економічний
університет
м. Київ, Україна*

Стрімкий розвиток цифрових та інформаційних технологій, який відбувався в кінці 20 століття не оминув і таку сферу як азартні ігри. Протягом 90-х років почали створюватися перші онлайн-платформи для їх проведення по всьому світі та зокрема в країнах Європейського Союзу. В багатьох державах світу питання, пов'язані з існуванням та діяльністю таких онлайн-платформ (реєстрація юридичних осіб, форми діяльності тощо), були законодавчо врегульовані на національному рівні.

Що стосується законодавства ЄС, то це питання безпосередньо не є врегульованим на рівні Спільноти, оскільки не має відповідної сфери в законодавстві Союзу. Керуючись принципом субсидіарності ЄС визнає за державами-членами автономію волі в тому, як регулювати організацію та діяльність онлайн-платформ для азартних ігор, оскільки це відповідає даному принципу [7]. Окрім того, ця сфера підпадає під свободу руху послуг, яка гарантується ст. 56 Договору про функціонування ЄС (далі – ДФЄС) [1].

Однак з іншого боку, питання, пов'язані з гральними онлайн-платформами, є висвітленими в багатьох нормативно-правових актах ЄС щодо інших сфер, а саме: Постанова про захист фізичних осіб щодо обробки персональних даних та про вільний рух таких даних (Постанова 2016/679), Директива щодо обробки персональних даних та захисту конфіденційності в секторі електронних засобів зв'язку (Директива 2002/58/ЄС), Директива про недобросовісну комерційну практику по відношенню до споживачів на внутрішньому ринку (Директива 2005/29/ЄС), Директива про недобросовісні умови споживчих контрактів (Директива 93/13/ЄС), Директива про захист прав споживачів в дистанційних контрактах (Директива 97/7/ЄС), а також Директива про права споживачів (Директива 2011/83/ЄС), Директива про запобігання використанню фінансової системи з метою відмивання коштів та фінансування тероризму (Директива 2005/60/ЄС) [3, с. 4].

Також варто звернути увагу на Рекомендацію Європейської Комісії про принципи захисту споживачів і гравців азартних ігор в Інтернеті та запобігання неповнолітнім азартним іграм в Інтернеті (Рекомендація 2014/478/ЄС) [2], де зазначається ряд рекомендацій до національних законодавств держав-членів ЄС щодо регулювання даної сфери. Серед них варто виділити наступні: законодавства держав-членів мають гарантувати, що споживачі мають достатню інформацію про ризики, пов'язані з азартними іграми (пункт 40); держави-члени повинні забезпечити, щоб неповнолітні не мали доступу до азартних ігор відповідно до правил, які діють для мінімізації їхнього контакту з азартними іграми (пункт 8-9); повинен існувати процес реєстрації для індивідуальних облікових записів, який дозволить операторам вести облік поведінки гравців і ініціювати необхідні сповіщення (пункт 15); гравці повинні мати доступ до служб підтримки, щоб звернутися за допомогою, коли існує загроза виникнення залежності (пункт 30); користувачі повинні мати можливість виключити себе з азартних вебсайтів (пункт 32); держави-члени повинні забезпечити проведення навчання для операторів азартних ігор в Інтернеті задля забезпечення гарного розуміння проблем, пов'язаних з проблемою залежності, і набуття навичок контактування з гравцями (пункт 50).

Що стосується регулювання діяльності онлайн-платформ на національному рівні, то національні законодавства країн ЄС можна розподілити на наступні категорії: відкрите ліцензування, де ліцензія надається за умови дотримання багатьох визначених критеріїв ліцензування (Мальта); обмежене ліцензування – кількість ліцензій, які

видаються гральним компаніям, є обмеженою (Бельгія, Греція, Чехія); державна монополія – ліцензії надаються лише одній (державній) організації (Норвегія, Польща, Словаччина, Швейцарія, Швеція) [4].

Варто зазначити, що надання автономії волі державам-членам ЄС у сфері регулювання організації та діяльності гральних онлайн-платформ на основі принципу субсидіарності часто конфліктує зі свободою руху послуг, яка гарантується ДФЄС. Відтак в Європейському суді справедливості було розглянуто ряд справ, що стосуються даної сфери. Позиція Суду в більшості справ полягала в тому, що він підтверджує, що надання та використання транскордонних азартних послуг є економічною діяльністю, яка підпадає під дію основних свобод ДФЄС. Згідно з позицією Суду ст. 56 ДФЄС забороняє обмеження свободи надання послуг саме одержувачам в інших країнах ЄС. Окрім того, не існує зобов'язань щодо взаємного визнання дозволів або ліцензій на надання послуг з азартних ігор, виданих органом влади в державі-члені ЄС. Таким чином Суд визнав права країн-членів ЄС обмежувати транскордонне надання певних азартних послуг, якщо це необхідно для захисту суспільних інтересів, таких як захист неповнолітніх, боротьба із залежністю від азартних ігор, а також запобігання злочинам і шахрайству [5]. Зокрема, в справах 'Bwin v Santa Casa' та 'Betfair' розглядалося питання відповідності норм законодавства відповідної держави до ст. 56 ДФЄС, які закріплювали організацію азартних ігор в Інтернеті за державною компанією, Суд постановив, що ці норми не суперечать ст. 56 ДФЄС та не є дискримінаційними [6, с. 74-75]. Аналогічне рішення Суд прийняв у справі 'Sjöberg and Gerdin', де розглядалося питання відповідності норм законодавства відповідної держави до ст. 56 ДФЄС щодо монополії державної компанії у сфері азартних ігор в Інтернеті, яка обґрунтовувалася боротьбою зі злочинністю та захистом прав споживачів [6, с. 77].

Отже, можна підсумувати, що хоча й існує ряд нормативно-правових актів ЄС, які врегульовують певні питання щодо діяльності гральних онлайн-платформ, однак на рівні ЄС відсутні нормативно-правові акти, які б безпосередньо стосувалися цієї сфери й таким чином ця сфера була повністю передана під компетенцію держав-членів, що в результаті призводить до конфліктних ситуацій між державами-членами та гральними онлайн-платформами. З іншого боку роль нормативно-правових актів взяли на себе рішення Європейського суду справедливості, винесені по справах, що стосуються організації та діяльності гральних онлайн-платформ, які фактично формують

прецедентне право в даній сфері, заповнюючи значну прогалину в законодавстві ЄС.

Література:

1. Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union. Date of update: 01.02.2020. *EUR-Lex website*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A02016E%2FTXT-20200301> (date of access: 24.10.2022).

2. Commission Recommendation of 14 July 2014 on principles for the protection of consumers and players of online gambling services and for the prevention of minors from gambling online. Date of update: 14.07.2014. *EUR-Lex website*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32014H0478> (date of access: 24.10.2022).

3. Casabona S. The EU's online gambling regulatory approach and the crisis of legal modernity. *EU Centre Singapore Working Paper*. 2014. no. 19. P. 1-9. URL: https://www.academia.edu/5666560/The_EU_s_online_gambling_regulatory_approach_and_the_crisis_of_legal_modernity (date of access: 24.10.2022).

4. EU online gambling regulation: What you need to know. *Danailova, Todorov and Partners Law Firm*. URL: <https://lawfirm.bg/en/publications/eu-online-gambling-regulation> (date of access: 24.10.2022).

5. Gambling case law. *European Commission website*. URL: https://single-market-economy.ec.europa.eu/sectors/online-gambling/gambling-case-law_en (date of access: 24.10.2022).

6. Kaburakis A., Rodenberg R. M. Odds: Gambling, Law and Strategy in the European Union. *Business Law International*. 2012. Vol. 13, no. 1. P. 63-96. URL: https://www.academia.edu/1349824/Odds_Gambling_Law_and_Strategy_in_the_European_Union (date of access: 24.10.2022).

7. Online gambling in the EU. *European Commission website*. URL: https://single-market-economy.ec.europa.eu/sectors/online-gambling_en (date of access: 24.10.2022).

International scientific conference «New approaches and current legal research»

November 3–4, 2022

Izdevniecība «Baltija Publishing»
Valdeķu iela 62 – 156, Rīga, LV-1058
E-mail: office@baltijapublishing.lv

Iespiests tipogrāfijā SIA «Izdevniecība «Baltija Publishing»
Parakstīts iespiešanai: 2022. 8. novembris
Tirāža 100 eks.